

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
KARISTUSÕIGUSE OSAKOND

Laura Jõgisoo

ALAEALISED KRIMINAALMENETLUSES – KOHTUPRAKTIKA VASTAVUS
SISERIIKLIKULE SEADUSELE JA RAHVUSVAHELISTELE REGULATSIOONIDELE
JA JUHISTELE PERIOODIL 12.01.2017-12.03.2017 JA 12.01.2018-12.03.2018

Magistritöö

Juhendaja
PhD Andreas Kangur

Tartu
2018

Sisukord

1. Sissejuhatus	3
2. Alaealiste kriminaalne käitumine	6
2.1 Alaealiste kriminaalset käitumist mõjutavad riskitegurid ja kuritegevuse iseloom	6
2.2 Alaealised kui erisubjektid kriminaalmenetluses	10
2.3 Alaealiste poolt toime pandavate kuritegude statistika ja alaealiste vangistuse statistika 2012-2017	14
3. Õiguslik regulatsioon.....	23
3.1 Rahvusvaheline regulatsioon ja juhised	23
3.2 Siseriiklik regulatsioon 2017. aastal	31
3.2 Siseriiklik regulatsioon 2018. aastal	40
4. Kohtumenetlus 2017. ja 2018. aastal	43
4.1 Kohtumenetlus 2017. aastal	43
4.2 Kohtumenetlus 2018. aastal	48
5. Kohtumenetluse analüüs.....	52
5.1 Kriminaalkohtu menetluspraktika võrdlus ja analüüs regulatsiooni vastavusele	52
6. Kokkuvõte	64
Juveniles in criminal proceedings – case-law accordance with the domestic law and International guidelines in the period 12.01.2017-12.03.2017 and 12.01.2018-12.03.2018..	67
Kasutatud kirjandus	70
Kasutatud normatiivmaterjal	70
Kasutatud kirjandus	71
Muu kasutatud materjal	71
Kohtulahendid	74

1. Sissejuhatus

Käesoleva magistritöö teemaks on alaealiste suhtes läbiviidud kriminaalmenetluse vastavuse siseriikliku õiguse ja rahvusvahelise regulatsiooni ja juhistega. Käesoleva magistritöö eesmärgiks on vastata küsimusele, kas Eesti kriminaalmenetluse kohtupraktika vastab siseriikliku õigusele ning rahvusvahelisele regulatsioonidele ja juhistele? Lisaks uurib töö autor - mis mõjutab alaealise kriminaalset käitumist; kuidas erineb alaealine süüteotoimepanija täiskasvanud süüteo toimepanijast; kuidas kujunes välja alaealiste erisubjektsus kriminaalmenetluses; milline on alaealisi puudutav siseriiklik ja rahvusvaheline regulatsioon. Töö autor toob välja kitsaskohad regulatsioonis ja kriminaalmenetluses tuginedes analüüsitud kohtulahenditele ja -toimikutele ning pakub välja võimalikke lahendusi. Magistritöö üheks eesmärgiks on ka tuvastada, kas 2018. aastal kehtima hakanud karistusseadustiku § 87 muudatused avalduvad 2018 aasta alguses tehtud kohtulahendites. Kohtupraktika, mida käesolevas töös analüüsitakse, on perioodist 12.01.2017-12.03.2017 ja 12.01.2018-12.03.2018.

Alaealised on üheks problemaatilisemaks vanusegrupiks meie ühiskonnas. Seda iseloomustab ka asjaolu, et kuni 2018. aastani oli üheks Eesti kriminaalpoliitika arengusuunaks alaealiste kuritegevuse ennetamine. Alaealiste kuritegevuse ennetamine võimaldab ära hoida kuritegusid täiskasvanueas.¹ Tegemist on vanusegrupiga, kes täisealiseks saades peaksid panustama meie ühiskonda kui täisväärtuslikud kodanikud.

Täisväärtuslikuks kodanikuks saab kindlasti olla ka alaealine, kes mingil eluperioodil on pannud toime õigusrikkumise. Selleks, et alaealine säilitaks täisväärtusliku kodaniku tunnusjooned, tuleb teda vastavalt kohelda ka kriminaalmenetluse käigus. Kui kohtumenetluse ajal peetakse silmas lapse² parimaid huvisid ning alaealise käitumist üritatakse pigem muuta rehabiliteerivate meetodite kui karistamisega, siis jääb alati lootus, et alaealine väljub süsteemist ja alustab õiguskuulekat elu.

Kui tunda alaealise õigusrikkuja riske ja vajadusi, on võimalik välja selgitada, mis laadi, kui intensiivset ja kui pikka sekkumist on vaja. Igasugune reaktsioon avaldab mõju siis, kui see on

¹ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kriminaalpoliitika/kriminaalpoliitika-arengusuunad-aastani-2018> 30.03.2018.

² Siin ja edaspidi tähendab laps alla 18 aastat isikut (LasteKS § 3 lg 2, Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800/EU preambula punkt 1).

vastavuses õigusrikkuja vanuse, küpsuse ja arengutasemega.³

Alaealiste puhul tuleb silmas pidada, et tegemist on kergesti mõjutatava vanusegrupiga. Seda iseloomustab ka asjaolu, et peamised alaealiste poolt toimepandud kuriteod on sooritatud grupiviisiliselt. Alaealiste puhul ei saa rääkida ainult isikust endast, vaid teda ümbritsevast sotsiaalsest ja füüsilisest keskkonnast kuhu kuuluvad nii kool, vanemad ja pere, eakaaslased kui ka vaba aja veetmise võimalused. Kõik need faktorid võivad olla määravaks alaealise õiguskuulekale käitumisele.

2018. aastast otsustas riik muuta alaealiste kohtlemist kriminaalmenetluses. Seaduse muudatuste eesmärk peaks olema vähendada alaealiste korduvaid rikkumisi ja muuta reageerimine alaealiste õigusrikkumistele mõjusamaks. Kus võimalik, tuleks karistusi vältida ja eelistada reageerimist pere, haridus- või sotsiaalsüsteemi kaudu.⁴ Nende muudatustega kaotati alaealiste komisjonid ning alaealise mõjutusvahendite seadus kuulutati kehtetuks.⁵

Käesolev magistritöö esimeses peatükis vastab autor vastab autor küsimusele, mis mõjutab alaealise kriminaalset käitumist, kuidas erineb alaealine süüteo toimepanija täiskasvanud süüteo toimepanijast ja kuidas on välja kujunenud alaealiste erisubjektsus kriminaalmenetluses. Peamiselt on allikadena kasutatud võõrkeelset kirjandust, mis sisaldavad iseloomustusi alaealiste hälbivast käitumisest ning nende tekkepõhjustest. Eesti keelsest kirjandusest kasutatakse peamiselt Jaan Sootaku ja Jüri Saare koostatud allikaid. Esimeses peatükis on lisaks toodud välja alaealiste poolt toime pandavate kuritegude statistika Eestis, mis aitab iseloomustada ja illustreerida praktikas alaealiste poolt toime pandud kuritegevust.

Teises peatükis annab autor ülevaate kahest ajaliselt erinevast regulatsioonist. Peatükk vastab küsimusele, milline on alaealisi puudutav siseriiklik ja rahvusvaheline regulatsioon. Kuivõrd valitud kohtulahendid on pärit kahest erinevast aastast ning 2018. aastal muutus regulatsioon, siis on autor käsitelnud töös nii siseriikliku regulatsiooni 2017. aastal kui ka toonud välja 01.01.2018 kehtima hakanud muutused. Seejärel annab töö autor ülevaate tema arvates olulisematest rahvusvahelistest regulatsioonidest ja juhistest, millest peaks lähtuma ka Eestis

³ Kaire Tamm, Alaealiste õigusrikkujate kohtlemise põhimõtted, ajakiri Märka Last 2018, arvutivõrgus: <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2017/11/22/alaealiste-ogusrikkujate-kohtlemise-pohimotted/> 16.04.2018.

⁴ K. Tamm, Alaealiste õigusrikkujate kohtlemise põhimõtted.

⁵ Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus § 2, RT I, 25.10.2017, 1.

läbiviidavas kriminaalmenetluses.⁶ Siseriiklikud regulatsioonid ja rahvusvahelised aktid on töö autorile kättesaadava Riigi Teatajast. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi (EL) 2016/800/EU on kättesaadav Eur-Lexi vahendusel, mis tagab juurdepääsu Euroopa Liidu õigusaktidele. Rahvusvahelised juhised on kättesaadavad ühenduste, kes juhised on välja andnud, kodulehtedel.⁷

Kolmandas peatükis annab autor ülevaate kriminaalmenetluse kohtupraktikast perioodidel 12.01.2017-12.03.2017 ja 12.01.2018-12.03.2018, et seda hiljem analüüsida. Periood sai valitud eelkõige seetõttu selline, et 01.01.2018 jõustusid karistusseadustikus ulatuslikud muudatused, mis puudutasid alaealiste kohtlemist kriminaalmenetluses. Peatükis puuduvad viited konkreetsetele asjadele, kuivõrd töö autor kirjutas alla kohtumajades konfidentsiaalsuslepingutele, mis ei võimalda isikute delikaatseid andmeid avaldada. Kriminaalmenetluse kohtupraktika koostamiseks tutvus autor kohtutoimikutega Harju Maakohtu Liivalaia kohtumajas, Tartu Maakohtu Põlva kohtumajas, Tartu Maakohtu Valga kohtumajas, Tartu Maakohtu Jõgeva kohtumajas ja Tartu Maakohtu Tartu kohtumajas. Tartu Maakohtu Võru kohtumaja ei võimaldanud töö autorile ligipääsu kohtutoimikutele ega lahenditele.

Neljandas peatükis vastab töö autor küsimusele, kas Eesti kriminaalmenetluse kohtupraktika vastab siseriikliku õigusele ning rahvusvahelistele juhistele tuginedes analüüsitud kohtulahenditele ja -toimikutele ning pakub välja võimalikke lahendusi. Pakkudes välja võimalikke lahendusi tugineb töö autor teiste riikide praktikale. Riikide praktika teada saamiseks kasutas töö autor allikana Frieder Dünkel, Joanna Gryzwa, Philip Horsfield ja Ineke Pruin (Eds.) raamatuid „Juvenile Justice Systems in Europe, Current Situation and Reform Developments Vol. 1-4“.

⁶ Eesti Vabariigi põhiseadus § 3, RT I, 15.05.2015, 2.

⁷ Näiteks Pekingi reeglid on saadavad ÜRO Inimõiguste Ülemvoliniku kodulehel www.ohchr.org.

2. Alaealiste kriminaalne käitumine

2.1 Alaealiste kriminaalset käitumist mõjutavad riskitegurid ja kuritegevuse iseloom

Selleks, et efektiivselt mõjutada alaealiste käitumist õiguslikul tasandil, tuleb esmalt vaadelda, mis mõjutab alaealisi üldse kuritegusid toime panema. 1950. aastatel töötati välja sotsiaalse sidususe teooria, mille hiljem süstematiseeris Travis Hirschi. Teooria kohaselt tuleb alaealise kõrvalekalle õiguskuulekast käitumisest nõrgast või purunenud seosest ühiskonnaga. See ühiskondlik side koosneb neljast osast:

- 1) side lähedastega, sh vanemad, perekond, õpetajad ja sõbrad;
- 2) pühendumus sotsiaalsete normide täitmisele;
- 3) sotsiaalsetesse tegevustesse kaasamine;
- 4) usk ühisesse väärtussüsteemi.⁸

Sotsialiseerumise olulisust on jaatatud ka teistes uuringutes. Näiteks 1990. aastal avaldatud raamatus “A General Theory of Crime” toovad Gottfredson ja Hirschi välja, et iga kuritegu saab seletada ühe dominantse kontseptsiooni järgi ja selleks on enesekontroll ning selle puudumine. Enesekontrolli puudumine tuleneb aga omakorda ebaefektiivsest sotsialiseerumisest lapseas. Enesekontroll kujuneb varajases lapseas ning ei muutu isiku vananedes.⁹

Värskemad uuringud viitavad juba veel varasemale mõjutusele. Näiteks on leitud, et perinataalse perioodi¹⁰ ajal kogetud negatiivsed mõjutused võivad olla riskifaktoriks, miks alaealine paneb toime õigusrikkumise. Siia hulka kuuluvad näiteks ema uimastitega kokkupuutumine raseduse ajal, trauma ja madal sünnikaal.

Suur osa lapse õiguskuulekal käitumisel on vanemate hoolitsusel. Alaealise õiguskuuleka käitumise riskifaktorid on näiteks väärkohtlemine vanemate poolt. Pidevad konfliktid vanematega ning korrapäratu ja karmi distsipliini rakendamine võivad kaasa aidata alaealise

⁸ Majone Steketee, Marit Moll, Andreas Kapardis (eds.), *Juvenile delinquency in six new EU member states: Crime, risky behaviour and victimization in the capital cities of Cyprus, Czech Republic, Estonia, Lithuania, Poland and Slovenia*, lk 17, Verwey-Jonker Instituut, 2008.

⁹ *Ibid*, lk 18.

¹⁰ 5 kuud enne kuni 1 kuu pärast lapse sündi.

hälbivale käitumisele. Lapse vananedes muutuvad olulisteks mõjutajateks kaaslased ja kool.¹¹ Perekonnaga seotud riskifaktoriteks loetakse ka pereliikmeid, kellele endale on omane kriminaalne või antisotsiaalne käitumine; lapse kasvatuse ebaadekvaatseid meetodeid, näiteks nõrk järelevalve, nõrk distsipliin; konfliktid vanemate vahel ning lõhutud perekonnad.¹²

Peamised riskifaktorid, mis kõige sagedamini seostuvad kriminaalse käitumisega ja mis võivad väljenduda juba alaealiste igapäevaelus:

1. Antisotsiaalse käitumise kogemus. Peetakse silmas eelkõige kaasatust erinevatesse antisotsiaalsetesse tegevustesse lapsepõlves, mis on leidnud aset kas kodus või väljaspool kodu. Konkreetsed indikaatorid on näiteks arreteerimised noorena.¹³
2. Antisotsiaalsed kaaslased. Selline riskifaktor tähendab ühest küljest suhtlemist teiste prokriminaalsete indiviididega ja teisest küljest isoleeritust seaduskuulekatest indiviididest. Seda faktorit nimetatakse ka „kuriteo toimepaneku sotsiaalseks toetuseks“.
3. Perekonna asjaolud. Perekonna kui lapse kasvukeskkonna ja abikaasade suhtluskeskkonna puhul on kõige tähtsamaks faktoriks inimsuhete kvaliteet, samuti vanema-lapse puhul need ootused, eelistused ja reeglid, mida esitatakse antisotsiaalse käitumise suhtes. Siia alla kuuluvad laste jälgimine, sihipärane kasvatamine, juhendamine. Riskifaktoriks on suhete madal kvaliteet ja neutraalne või aktsepteeriv suhtumine kriminaalsesse ja prokriminaalsesse käitumisse.
4. Kool. Kõige tähtsam inimeste vaheliste suhete kvaliteet. Riskifaktoriks on madal kaasatus ja rahulolu seoses antikriminaalsete puhkuse ja vaba aja veetmise viisidega.¹⁴

Eestis läbiviidud rahvusvahelise laste enesekohase hälbiva käitumise uuringu kohaselt võib jagada riskitegurid järgnevalt: perekonnaga seotud, kooliga seotud ja elustiiliga seotud riskitegurid. Uuringus jõuti järeldustele, et vanemate alkoholi- ja narkoprobleemid ning vägivaldsed konfliktid perekonnas on laste õigusrikkumiste riskifaktoris. Samuti tõstab lapse õigusrikkumiste toimepanemise riski lapse füüsiline karistamine ja väärkohtlemine.¹⁵

¹¹ Joan McCord, Cathy Spatz Widom and Nancy A. Crowell (eds.), *Juvenile Crime, Juvenile Justice*, Panel on juvenile Crime: Prevention, Treatment, and Control, lk 3-4, National Academy Press, Washington DC 2001.

¹² Anna Markina, Beata Žarkovski, *Laste Hälbiv käitumine Eestis*, lk 37, Justiitsministeerium, Tallinn 2014.

¹³ Jüri Saar, *Kriminaalsühholoogia*, lk 169, kirjastus Juura, Tallinn 2007.

¹⁴ *Ibid*, lk 180.

¹⁵ A. Markina, B. Žarkovski, *Laste hälbiv käitumine Eestis*, lk 37.

Kooliga seotud riskiteguritest leiti, et akadeemiline edukus ning positiivne side kooliga hoiab lapsi eemal õigusrikkumisest. Seega lapsed, kellel on akadeemiline edukus madal ning puudub side kooliga, on altimad panema toime õigusrikkumisi. Madal akadeemiline edukus on seotud õigusvastase käitumise varajase algusega ning kriminaalse karjääri jätkamisega.¹⁶

Elustiiliga seotud õigusrikkumiste toimepanemise riskifaktoriteks on vaba aja veetmine suurema sõprade grupiga, delinkventse grupi liikmeks olemine, sõprade olemasolu, kes tarvitavad narkootikume, panevad toime poevargusi või on kellelegi kehavigastusi tekitanud.¹⁷ Alaealiste puhul tuleb lisaks meeles pidada, et nad ei ole isiksusena reeglina veel väljakujunenud ning alaealiste kuritegevuse põhjused ja sellest tulenevalt nende meelestatus õiguskorra suhtes on teistsugune kui täiskasvanud isikul. Tihtipeale on alaealiste kuritegeliku käitumise ajenditeks grupis enesekehtestamise soov, julgusproov, tähelepanuvajadus jms.¹⁸

Seega võib väita, et alaealist mõjutavad laias laastus 3 faktorit. Esimeseks faktoriks on lapse enda bioloogilised, psühholoogilised ja kognitiivsed faktorid. Teiseks faktoriks on sotsiaalsed faktorid, mille alla kuulub suhtlus perekonna ja kaaslastega. Kolmandaks on sotsiaalsed faktorid ühiskonnas, mille alla kuulub kool ja vabaaeg.

Alaealiste kuritegevust iseloomustab asjaolu, et alaealised on kriminaalselt kõige aktiivsem vanusegrupp. Oluline on õigete vahenditega alaealist mõjutada, et ta ei paneks toime korduvaid rikkumisi ning hoiduks nii öelda kuritegelikust karjäärast. Isikud, kes alustavad kuritegelikku karjääri alaealistena, kalduvad omama pikemat kuritegelikku karjääri kui hiljem kuritegelikule teele asunud isikud ning panevad sagedamini toime raskeid kuritegusid oma kuritegeliku karjääri jooksul. Neid kahte viimast asjaolu on võimalik seletada kahel viisil: esiteks on alaealistena kuritegelikule karjäärile asunutel lihtsalt pikem periood, mille jooksul nad saavad kuritegusid toime panna ja teiseks, alaealised kurjategijad on vähem haaratud tavapärasesse normikuulekasse tegevusse ja seetõttu on neil rohkem aega kuritegelikuks käitumiseks.¹⁹

Londonis tehtud uuringu kohaselt olid vanuses 10-13 eluaastaselt esmakordselt arreteeritud

¹⁶ *Ibid*, lk 54.

¹⁷ A. Markina, B. Žarkovski, Laste hälbiv käitumine Eestis, lk 64.

¹⁸ RK 3-1-1-14-06, punkt 7.

¹⁹ Jaan Ginter, Heldur Saarsoo, Jaan Sootak, Alaealiste õigusrikkumised, Kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt, lk 5, kirjastus Juura, Tartu 2000.

poisid kõige püsivama kriminaalse aktiivsusega ning nende karjäär kestis keskmiselt 10 aastat. Need inividid, kes olid esmakordselt arreteeritud vanuses 10-11 aastat, jätkasid kuritegude toimepanekut keskmiselt 11,5 aasta jooksul. Kriminaalse karjääri keskmine pikkus vähenes koos esimese kuriteo vanuse tõusuga pidevalt - olles 16 aastaste jaoks keskmiselt 7,9 aastat ja 17 aastaste jaoks keskmiselt 2,9 aastat. Siit järeldati, et kõige pikema kriminaalse karjääriga on need inividid, kes alustavad kuritegude toimepanekut kõige varasemas eas.²⁰

Püsiv kriminaalne käitumine, mis on omane väikesele osale inimestest, saab reeglina alguse enne täiskasvanuiga. Kriminaalne käitumine täiskasvanuna tähendab enamasti seda, et isiku õigusvastasest käitumisest võib rääkida juba alaealisena. Samal ajal ei saa enamikust õigusvastaselt käituvatest alaealistest täisealisi kurjategijaid.²¹ Siiski usutakse, et alaealiste kurjategijate parandamine ja ümberkasvatamine on oluliselt tõenäolisem kui täiskasvanud kurjategijate puhul.²²

Alaealiste poolt toimepandud kuritegusid iseloomustab ka asjaolu, et need pannakse enamasti toime grupis. ISDR-2 uuringu raames Eestis aastatel 2005-2007 kogutud andmete põhjal tuli välja, et 57% kõikides röövidest ja 44% kõikidest kallaletungidest, mis oli toime pandud alaealiste poolt, oli toime pandud grupis. Lisaks kuulub kuritegudest siia hulka ka näiteks vandaalitsemine, kus 87% vastanutest tunnistasid, et vandaalitsemisel on nad tegutsenud grupis.²³

Suur osa laste poolt toime pandud õigusrikkumistest on juhuslikud, kahjuta või väikese kahjuga pisirikkumised. Siia hulka kuuluvad näiteks alkoholi tarvitamine, suitsetamine, pisivargused ning liiklusnõuete rikkumised.²⁴

²⁰ Jüri Saar, doktoritöö, Õigusvastane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid, lk 20, Tartu Ülikool 2003
Algallikas: Farrinon, D.P (1992b) Criminal career research: Lessons for crime prevention. Studies on Crime and Crime Prevention, Vol. 1, No 1, National Council for Crime Prevention

²¹ J. Saar, Kriminaalpsühholoogia, lk 169.

²² J. Ginter, H. Saarsoo, J. Sootak, Alaealiste õigusrikkumised, Kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt, lk 5.

²³ M. Stekete, M. Moll, A. Kapardis (eds.), Juvenile delinquency in six new EU member states: Crime, risky behaviour and victimization in the capital cities of Cyprus, Czech Republic, Estonia, Lithuania, Poland and Slovenia, lk 58.

²⁴ A. Markina, B. Žarkovski, Laste hälbiv käitumine Eestis, lk 64.

2.2 Alaealised kui erisubjektid kriminaalmenetluses

Seisukohta, et alaealiste kriminaalõigus eristub üleüldisest kriminaalõigusest, hakati omaks võtma alles XIX sajandi teisel poolel. XX sajandil hakati alaealiste kuritegevust nägema mitte niivõrd osana üldisest kuritegevusest, kuivõrd spetsiifilise sotsiaalse probleemina, millele tuleb mitte sunni, vaid sotsiaalsete ja pedagoogiliste vahenditega reageerida.²⁵

Alaealiste kriminaalõigust hakati vaatlama mitte õiguserikkumiste summana, vaid sotsiaalse nähtusena. Kui esimesel juhul seisneb kuritegu õiguskorra kahjustamises ning tehtu heastamine tähendab süüdlasele kuriteo raskusele vastava karistuse mõistmist, siis alaealiste kriminaalõiguses oli kuritegu sotsiaalne probleem ning sellele tuli ka sotsiaalsete vahenditega reageerida.²⁶

Selleks, et alaealiste kriminaalõiguslik erikohtlemine tekiks, pidid olema täidetud kolm eeldust. Esiteks, kujunes välja inimese sotsialiseerumise kui kasvatusliku eesmärgi idee ning kuritegevust hakati nägema kui puuduliku sotsialiseerumise tulemit. Teiseks, kujunes arusaam erinevatele inimgruppidele individuaalse lähenemise vajalikkusest. Kolmandaks, pidi hakkama domineerima idee, et alaealisi kurjategijaid saab pedagoogilisi meetodeid kasutades täisealistest edukamalt resotsialiseerida.²⁷

Alaealine ei ole isiksusena reeglina veel välja kujunenud ja sellest tulenevalt on nende meelestatus õiguskorra suhtes teistsugune kui täiskasvanud isikul. Alaealine on oluliselt kergemini mõjutatav, mistõttu ühelt poolt pole vangistus tema õiguskuulekale käitumisele suunamisel sageli vajalik ja karistuse eesmärgid saab realiseerida kergemaliigilise karistusega. Teisalt tähendab alaealise kerge mõjutatavus seda, et vangistus võib katkestada süüdi tunnistatud alaealise sidemed normaalse eluga, tekitada läbikukkumistunde ning frustratsiooni-meeleolu, mille tõttu alaealine kaotab üleüldse huvi ja motivatsiooni endas õiguskuuleka sättumuse kujundamiseks.²⁸

Alaealiste füüsiline, emotsionaalne ja kognitiivne areng toimub kogu puberteedi aja jooksul. Alaealised võivad näiliselt võtta vastu otsuseid täiskasvanute kombel, kuid siiski enamik

²⁵ Jaan Sootak, Alaealiste kriminaalõigus – õigusdogmaatika ja seadusandluse eripära. Eesti Jurist, nr 1, lk 35.

²⁶ Jaan Sootak, Kriminaalpoliitika, lk 36, Tallinn 2015 kirjastus Juura.

²⁷ J. Saar, Õigusvastane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid, lk 87.

²⁸ J. Sootak, Kriminaalpoliitika, lk 215.

otsuseid on vastu võetud olukordades, mis on lapse jaoks täiesti uued. Tuleb teha valikuid, mille lõpptulemust nad ei oska ette näha. Alaealistel on kalduvus ülehinnata enda arusaamist situatsioonist, alahinnata negatiivset tulemit ja teha otsuseid ning anda hinnanguid valeinformatsiooni või mittetäieliku informatsiooni alusel.²⁹

Just eelnevalt väljatoodud füüsilise ja vaimse ebaküpsuse tõttu vajavad alaealised erilist kaitset ja hoolt. Vastavalt ÜRO lapse õiguste konventsiooni³⁰ preambulale on lapsel selleks ka õigus ning riigi kohustus on talle seda tagada. Lapsel on õigus erilisele kohtlemisele igas eluvaldkonnas ja situatsioonis, ning mida rohkem on konkreetne eluvaldkond seotud lapse põhiõiguste- ja vabadustega, seda vajalikum eriline kohtlemine on. Karistusõigus tungib sügavaimale lapse fundamentaalsesse õigustesse ja vabadustesse, mistõttu tuleb karistuspoliitiliste valikute tegemisel erilise hoolikusega kaaluda nende riivepotentsiaali lapse õiguste ja vabadusega.³¹

Karistusõiguse ülesandeks on alaealise puhul eelkõige uue kuriteo toimepanemise ärahoidmine, tema sotsiaalne järeleaitamine ning integratsioon. Alaealise mõjutamise eesmärgiks on esmajoonel kasvatamine, aga mitte karistamine. Karistuse mõistmisel tuleb seetõttu tähele panna, et see kujundaks alaealises arusaama ühiskondlike normide sidususest ka tema suhtes ning ei muutuks takistuseks tema ühiskondlikul integreerumisel. Seega on alaealisele vangistuse kohaldamine erand. Vangistuse taotlemine alaealisele peab olema prokuröri poolt kaalutud ja kohaldatav siis, kui alternatiivse karistusliigi valik ei ole põhjendatud.³²

Eestis on süüvõimeiga 14 aastat. See tähendab, et lapsi, kes on kuri- või väärtegu toime pannes alla 14-aastased, pole võimalik toimepandud tegude eest vastutusele võtta. Vähemalt 14-aastased aga võivad jõuda kohtu ette ja hakata karistust kandma, kuigi ka nende jaoks on

²⁹ Joan McCord, Cathy Spatz Widom and Nancy A. Crowell (eds.), *Juvenile Crime, Juvenile Justice*, Panel on juvenile Crime: Prevention, Treatment, and Control, lk 15.

³⁰ Lapse õiguste konventsioon, vastu võetud 20.11.1989, RT II 1996, 16, 56.

³¹ Karmen Turk, Alaealised erikoolis: lapse õiguste rahvusvahelised standardid *versus* Eesti karistuspoliitika, Vaateid õiguspoliitikale: artiklite kogumik, Avatar Holding OÜ 2008.

³² JUHIS Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses, lk 4, Riigi Peaprokurör 29.06.2007 nr RP-1-4/07/8. Arvutivõrgus:
http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20juhis-%20alaealiste%20%C3%BChetaoliseks%20erikohtlemiseks%20krim.menetluses%2028.06.2007.pdf
07.02.2018.

seadustes tähendatud mitmesuguseid olukorda leevendavaid eritingimusi.³³

Isik omandab süüvõime – võime teada ühiskonnas kehtivaid norme ja juhtida oma käitumist vastavalt nendele normidele – teatud eas. Vanusepiir 14 aastat tuleneb küll pedagoogikast ja psühholoogiast ning on selles mõttes teaduslikult põhjendatav, samal ajal on aga vanusepiiri asetamine alati mõneti tinglik ning kujutab endast õiguspoliitilist otsust. Alla 14 aastase vanuse isiku karistamine on süü puudumise tõttu välistatud. Karistusseadustik ei tunne alaealise piiratud süüvõime mõistet, kuid võimaldab seda sisuliselt arvestada, vabastades alaealise karistusest karistusseadustiku § 87 alusel.³⁴

Alaealise karistamisel peaks jälgima kolme printsiipi: vähendatud vastutus, proportsionaalsus ja ruum muutusteks. Vähendatud vastutus viitab küsimusele, kas lapsed on vähem süüvõimelised, kui täiskasvanud, kui nad panevad toime kuritegusid. Lastel võivad olla puudused kognitiivsetes oskustes, et mõista oma tegusid ning nende täielikke tagajärgi. Siiski tuleb luua eeldus, et mida vanem laps, seda rohkem vastutab ta oma tegude eest, kuivõrd tema arusaamisvõime on suurem. Teatud juhtudel tuleb siiski arvestada ka sellega, et isegi 14-16-aastased ei pruugi aru saada täielikult oma tegevusest. Proportsionaalsus viitab sellele, et karistuse määramisel tuleks kergendada asjaoluna arvestada puudustega, mis ilmnevad kognitiivsetes ja sotsiaalsetes oskuste arengus. Muutuste all mõeldakse seda, et õigusmõistja peab kaaluma karistust määrares, mida ta soovib saavutada ja mida vältida. Õigusmõistja peaks püüdlema karistuste poole, mis soodustavad rehabilitatsiooni ja lapse kasvamist vastutustundlikuks kodanikuks.³⁵

Üleüldine idee Euroopas, mis puudutab alaealiste üle õiguse mõistmist, on see, et alaealisi tuleb kohelda erinevalt täiskasvanutest. Erinevate kriminoloogiliste uuringute tulemused näitavad, et alaealiste sooritatud õigusrikkumised ja kuriteod on episoodilised ja pigem kaovad täiskasvanueas. Sellest ja lapse õiguste konventsioonist tulenevalt on riigid hakanud kasutama erinevaid instrumente õigusemõistmiseks – spetsiaalsed regulatsioonid alaealistele õigusrikkujatele, mis on oma laadilt hariduslikud meetmed või sanktsioonid vangistuse asemel.

³³ Koostanud Jaanus Heinsar, Statistikaamet, Laste heaolu, lk 69. Tallinn 2013. Arvuitvõrgus: https://www.stat.ee/valjaanne-2013_laste-heaolu 07.02.2018.

³⁴ Jaan Sootak, Karistusõigus, Üldosa, lk 446, Tallinn 2010, kirjastus Juura.

³⁵ Josine Junger-Tas, Scott H. Decker (eds.), International Handbook of Juvenile Justice, lk 510, Springer 2006.

Eesmärk on hoiduda kahjustamast alaealise arengut täiskasvanuks saamisel.³⁶

Erinevate riikide praktika alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel sisaldab tihti endast nii hoolekande kui ka õiguslikke elemente. *Winterdyk* on defineerinud kuus ülemaailmset õigussüsteemi mudelit lähtudes sekkumise viisidest, kuhu alla saab enamuse maailma riike liigitada.

Esimene mudel on hoolekande mudel. Selle mudeli puhul on riigi eesmärk aidata alaealist õigusrikkujat ning rehabiliteerida teda läbi kasvatuslike meetmete ja sekkumistega. Üldiselt sellise mudeli puhul ei pöörata tähelepanu ainult hoolimatule käitumisele, vaid ka üleüldisele antisotsiaalsele käitumisele. Siia alla kuuluvad näiteks Belgia, Bulgaaria ja Poola.³⁷ Bulgaaria näite puhul tähendab see seda, et nii kuriteod kui ka antisotsiaalne käitumine registreeritakse spetsiaalsetes pedagoogilistes ametkondades, mis on loodud seaduse alusel ja tegutsevad kohalikes omavalitsustes. Hilisemas faasis eraldatakse kuriteod antisotsiaalsest käitumisest ning reageeritakse vastavalt.³⁸

Õiguse mudel väldib pikaajaliste sekkumiste kehtestamist ja seda lapse parimate huvide tagamiseks. Selles tulenevalt on rõhutatud protseduurilised õigused ja tagatised. Siia hulka kuuluvad Itaalia ja Skandinaavia riigid.

Osaluse mudeli puhul on sekkumine mitteametlik ja minimaalne. Siin kannavad põhirolli haridustöötajad ja kogukonna asutused. Osaluse mudelit kasutatakse Jaapanis ja Šotimaal, kus peamine otsuse tegemise protsess toimub väljaspool kohut.

Modifitseeritud mudeli puhul räägitakse seadusi järgivast lähenemisviisist ja vähendatud vastutusest. Seda mudelit järgitakse Kanadas ja Hollandis. Kõige karmim mudel on kuritegevuse ennetamise mudel, kus rõhk on kriminaalmenetlusel ja on oma loomult karistusliku iseloomuga. Ei erine oluliselt menetlusest täisealiste õigusrikkujate suhtes. Seda mudelit kasutatakse USA's ja Ungaris.

³⁶ Frieder Dünkel, Joanna Grzywa, Philip Horsfield, Ineke Pruin, *Juvenile Justice System in Europe, Current Situation and Reform Developments*, Vol. 4, lk 1513, Mönchengladbach 2010, Forum Verlag Godesberg.

³⁷ J. Gryzwa, P. Horsfield, I. Pruin, *J Juvenile Justice System in Europe, Current Situation and Reform Developments*, Vol. 4, lk 1520

³⁸ Frieder Dünkel, Joanna Grzywa, Philip Horsfield, Ineke Pruin, *Juvenile Justice System in Europe, Current Situation and Reform Developments*, Vol 1, lk 135, Mönchengladbach 2010, Forum Verlag Godesberg.

Korporatsiooni mudeli puhul kasutatakse ametkondlikku lähenemist. Sellisel juhul otsustavad alaealiste üle õigusküsimuste spetsialistid. Selle mudeli parim näide on Suurbritannia, kus alaealiste üle otsustavad alaealiste kurjategijate rühm. Sinna kuuluvad sotsiaaltöötajad, kriminaalhooldajad, politsei ametnikud ning haridustöötajad, kes koos töötades leiavad konkreetsele alaealise käitumisele fookuseeritud ja efektiivse vastuse.³⁹

2.3 Alaealiste poolt toime pandavate kuritegude statistika ja alaealiste vangistuse statistika 2012-2017

Alaealiste kuritegelikku käitumist riigis aitab iseloomustada kõige paremini siseriiklik statistika. Pikema perioodi vaadeldes on võimalik välja selgitada, milliseid kuritegusid panevad alaealised toime kõige rohkem ning kas see on ajas muutuv või mitte. Samuti on võimalik vaadelda, kuidas on kuritegude ja toimepanijate arv ajas muutunud.

Aastal 2012 tehti kindlaks 1610 isikut, kes olid kuriteo ajal alaealised.⁴⁰ Laste toimepandud kuritegusid avastatakse kõige enam Harju, Ida-Viru ja Tartu maakonnas. Kuritegude suhtarv 10 000 14–17-aastase kohta oli 2012. aastal suurim Põlva, Võru ja Lääne Viru maakonnas. Kõige madalam oli laste kuritegevuse tase selle näitaja kohaselt Saare- ja Hiiumaal.⁴¹ Toime pandud kuritegude arv oli 1807.⁴²

Kõige enam lapsi puutub politseiga kokku varavastaste kuritegude tõttu, neid oli 44% kõikidest lastega seotud kuritegudest. Varavastastest kuritegudest olid 2012. aastal levinuimad vargused, millest peaaegu iga kolmas oli poevargus. Muudest varavastastest kuritegudest olid levinuimad asja omavoliline kasutamine, millest 62% olid sõiduki ärandamised, ning kelmused ja

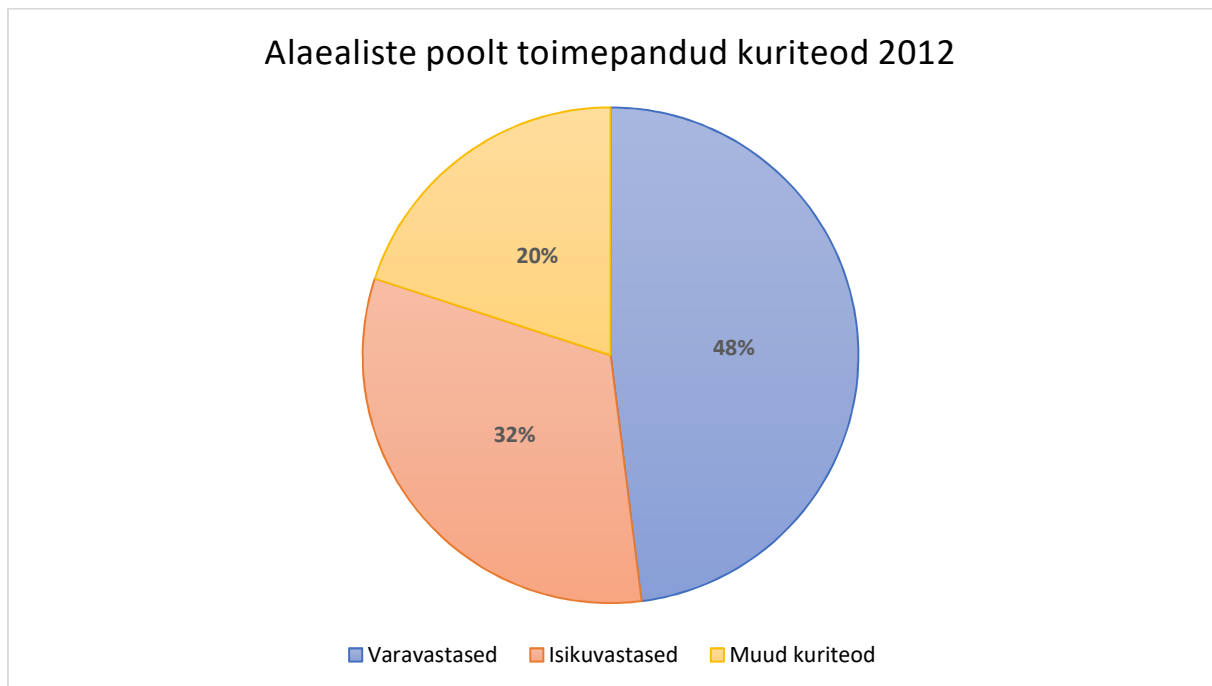
³⁹ J. Gryzwa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice System in Europe, Current Situation and Reform Developments*, Vol. 4, lk 1520.

⁴⁰ Andri Ahven, Urvo Klopets, Kätlin-Chris Kruusmaa, Anu Leps, Pilleriin Lindsalu, Jako Salla, Laidi Surva, Mari-Liis Sööt, *Kuritegevus Eestis 2012*, lk 20 31.07.2013. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/17_kuritegevus_eestis_2012_0.pdf 07.02.2018.

⁴¹ J. Heinsar, *Laste heaolu*, lk 69.

⁴² A. Ahven, U. Klopets, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, P. Lindsalu, J. Salla, L. Surva, M.-L. Sööt, *Kuritegevus Eestis 2012*, lk 20 31.07.2013. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/17_kuritegevus_eestis_2012_0.pdf 07.02.2018.

röövimised. Kolmandik laste kuritegudest olid isikuvastased kuriteod, mille arvu suurenemine on pärast 2010. ja 2011. aasta kasvu peatunud. Isikuvastastest kuritegudest on kõige levinumad kehalise väärkohtlemise juhtumid, mida 2012. aastal registreeriti 574.⁴³

2012. aasta lõpus viibis Eesti vanglates 36 last – 16 süüdimõistetut ja 20 vahistatut. Kaheksa aastaga on vanglas olevate laste arv vähenenud üle kahe korra. Enamik vanglas viibivatest lastest on 16- või 17-aastased, samuti on kinnipeetavate hulgas selgelt enamuses poisid. Enamik vanglas karistust kandvatest lastest on seal varavastaste kuritegude eest, neile järgnevad vägivallakuritegude eest süüdimõistetud. Suurema osa vargustest panevad toime poisid, kelle toimepandud kuritegude seas on nii poevargused, korterivargused kui ka isiklike esemete vargused tänaval. Ligi pooled vägivallakuriteod on eakaaslaste kehalised väärkohtlemised ja ligi pooled avaliku korra rasked rikkumised.⁴⁴

2013. aastal pani kuriteo toime 1372 alaealist (14–17-aastast). Võrreldes 2012. aastaga oli neid 114 võrra ehk 7,7% vähem.⁴⁵ Alaealiste kuritegusid avastati kõige enam Harju- (502), Ida-Viru.

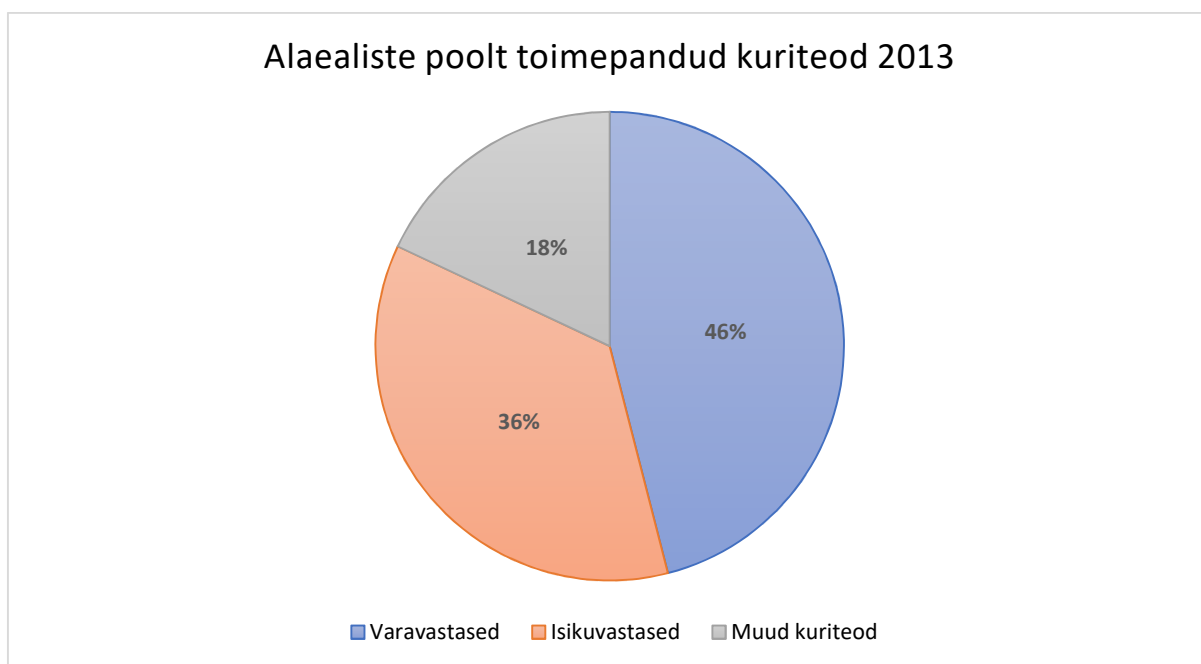
⁴³ J. Heinsar, Laste heaolu, lk 70.

⁴⁴ J. Heinsar, Laste heaolu, lk 71.

⁴⁵ Andri Ahven, Urvo Klopets, Kätlin-Chris Kruusmaa, Anu Leps, Jako Salla, Laidi Surva, Mari-Liis Sööt, Brit Tammiste, Kuritegevus Eestis 2013, lk 16, Tallinn 2014. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/18_kuritegevus_eestis_2013.pdf 07.02.2018.

(271), Tartu- (158) ja Lääne-Virumaal (155). Suurema kuritegude suhtarvu poolest 10 000 samaealise elaniku kohta paistsid 2013. aastal silma Põlva- (563), Võru- (533), ja Lääne-Virumaa (581).⁴⁶

2013. aastal moodustasid varavastased kuriteod kõigist alaealiste kuritegudest 46%. Varavastaste kuritegude mõnevõrra väiksem osakaal alaealiste seas võrreldes kuritegevuse üldstruktuuriga on tingitud eelkõige sellest, et suur osa vargusi ja muid varavastaseid kuritegusid jääb lahendamata ehk nende toimepanijat ei tuvastata. Varavastastest kuritegudest olid levinuimad vargused (559; 74%). Muude varavastaste kuritegude seas olid levinumad asja omavoliline kasutamine (64), millest 84% olid sõiduki omavolilised kasutamised (54), röövimised (28), omastamised (23) ja kelmused (17).⁴⁷ Veidi üle ühe kolmandiku (36%) kõigist alaealiste kuritegudest moodustas 2013. aastal kehaline väärkohtlemine, isikuvastaseid kuritegusid oli 39%. Ligi pooled kehalise väärkohtlemise kuriteod pandi toime õppeasutuses või selle territooriumil.⁴⁸

⁴⁶ A. Ahven, U. Klopets, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, J. Salla, L. Surva, M.-L. Sääät, B. Tammiste, Kuritegevus Eestis 2013, lk 17.

⁴⁷ A. Ahven, U. Klopets, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, J. Salla, L. Surva, M.-L. Sääät, B. Tammiste, Kuritegevus Eestis 2013, lk 18.

⁴⁸ A. Ahven, U. Klopets, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, J. Salla, L. Surva, M.-L. Sääät, B. Tammiste, Kuritegevus Eestis 2013, lk 19.

2013. aasta lõpul viibis vanglas 33 alaealist, neist 22 süüdimõistetut ja 11 vahistatut. Alaealistest vangidest olid 31 poisid ja 2 tüdrukud. 14-aastaseid oli 1, 15-aastaseid 3, 16-aastaseid 10 ja 17-aastaseid 19. Enamik alaealisi jõuab vanglasse varavastaste kuritegude või mitte väga raskete vägivallakuritegude eest.⁴⁹

2014. aastal selgitas politsei välja 766 alaealist kuriteos kahtlustatavat, neist 734 olid 14–17- ja 32 kuni 13-aastased. Alaealised moodustasid ligi 7% kõigist kuriteos kahtlustatavatest.⁵⁰ 2014. aastal registreeriti 1342 alaealiste kuritegu. Suur osa (74%) alaealiste kuritegudest registreeriti viies maakonnas: Harju (415; 31%), Ida-Viru (224; 17%), Tartu (132; 10%), Lääne-Viru (114; 8%) ja Pärnu (110; 8%) maakonnas.⁵¹

Nii nagu ka varasematel aastatel, moodustasid 2014. aastal varavastased kuriteod ligi poole (614; 46%) kõigist registreeritud alaealiste kuritegudest. Isikuvastaseid kuritegusid registreeriti 507 korral (38%), ligi kümnendik oli avaliku korra vastaseid kuritegusid (105; 8%) ja muud liiki kuritegusid registreeriti oluliselt harvem. Laste toime pandud varavastastest kuritegudest olid levinumad vargused (442; 72%), millest 40% (177) olid vargused kaubandusettevõttest. Kui kauplusevargused aastaga ligi kümnendiku võrra sagesid, siis laste toime pandud kauplusevargusi registreeriti aastaga 21% vähem. Lapsed varastasid kauplustest kõige sagedamini toidukaupu, riideid, kosmeetikat, alkoholi. Ligi viiendik oli isiklike asjade vargusi, kus alaealised varastasid järelevalveta jäetud (nt valveta garderoobi, riietusruumi) asju või võtsid need ohvritelt vahetult ära tänaval, koolis või muudes avalikes kohtades. Eluruumist toime pandud vargused moodustasid laste kõigist vargustest 15%.⁵²

Laste toime pandud isikuvastastest kuritegudest moodustas 2014. Aastal suurima osa kehaline väärkohtlemine (91%). Ähvardamisi registreeriti 22 korral, enamjaolt ähvardati füüsilise vägivallaga teist last, kolmandikul juhtudel ähvardati noaga. Enamik ähvardustest esitati suuliselt, paar ka telefonikõne, sms-i ja Facebooki teel. Alaealiste toime pandud vägistamisi

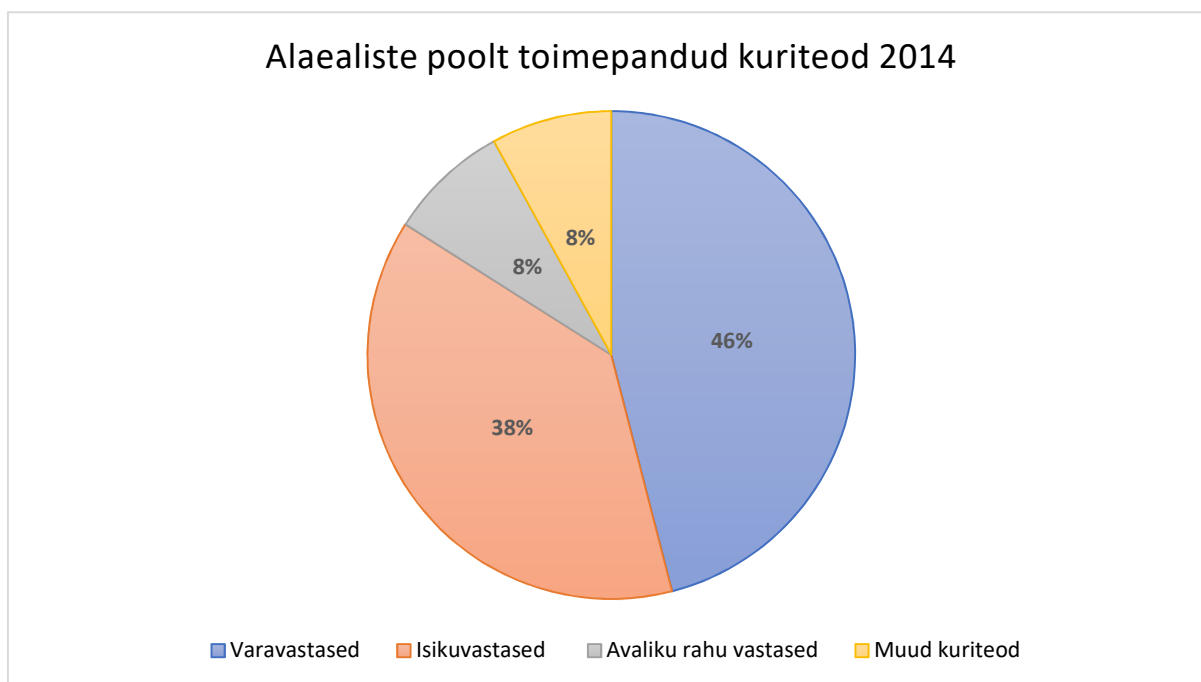
⁴⁹ A. Ahven, U. Klopets, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, J. Salla, L. Surva, M.-L. Sää, B. Tammiste, Kuritegevus Eestis 2013, lk 60.

⁵⁰ Andri Ahven, Urvo Klopets, Kristel Kraas, Kätlin-Chris Kruusmaa, Anu Leps, Pilleriin Lindsalu, Kerli Palu, Rainer Rohtla, Jako Salla, Laidi Surva, Brit Tammiste, Kuritegevus Eestis 2014, lk 20, Tallinn 2015, Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuritegevus-eestis-2014> 07.02.2018.

⁵¹ A. Ahven, U. Klopets, K. Kraas, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, P. Lindsalu, K. Palu, R. Rohtla, J. Salla, L. Surva, B. Tammiste, Kuritegevus Eestis 2014, lk 21.

⁵² A. Ahven, U. Klopets, K. Kraas, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, P. Lindsalu, K. Palu, R. Rohtla, J. Salla, L. Surva, B. Tammiste, Kuritegevus Eestis 2014, lk 22.

registreeriti 15 (sh üks katse) ja piinamist kahel korral. Eluvastaseid kuritegusid registreeriti 2014. aastal kaks, nende seas oli ka Viljandi koolis aset leidnud õpetaja tulistamisjuhtum.⁵³

2014. aasta lõpul viibis vanglas 33 alaealist, neist 20 süüdimõistetut ja 13 vahistatut. Sarnaselt 2013. aastaga oli alaealistest vangidest 31 poissi ja 2 tüdrukut. 14aastaseid oli 1, 15aastaseid 6, 16aastaseid 9 ja 17aastaseid 17. Enamik alaealisi jõuab vanglasse varavastaste kuritegude või mitte väga raskete vägivallakuritegudega seoses.⁵⁴

2015. aastal selgitas politsei välja 651 kuriteos kahtlustatavat last, neist 624 olid 14–17- ja 27-kuni 13-aastased.⁵⁵ 2015. aastal registreeriti 1428 laste poolt toime pandud kuritegu.⁵⁶ Harju ja

⁵³ A. Ahven, U. Klopets, K. Kraas, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, P. Lindsalu, K. Palu, R. Rohtla, J. Salla, L. Surva, B. Tammiste, Kuritegevus Eestis 2014, lk 23.

⁵⁴ A. Ahven, U. Klopets, K. Kraas, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, P. Lindsalu, K. Palu, R. Rohtla, J. Salla, L. Surva, B. Tammiste, Kuritegevus Eestis 2014, lk 73.

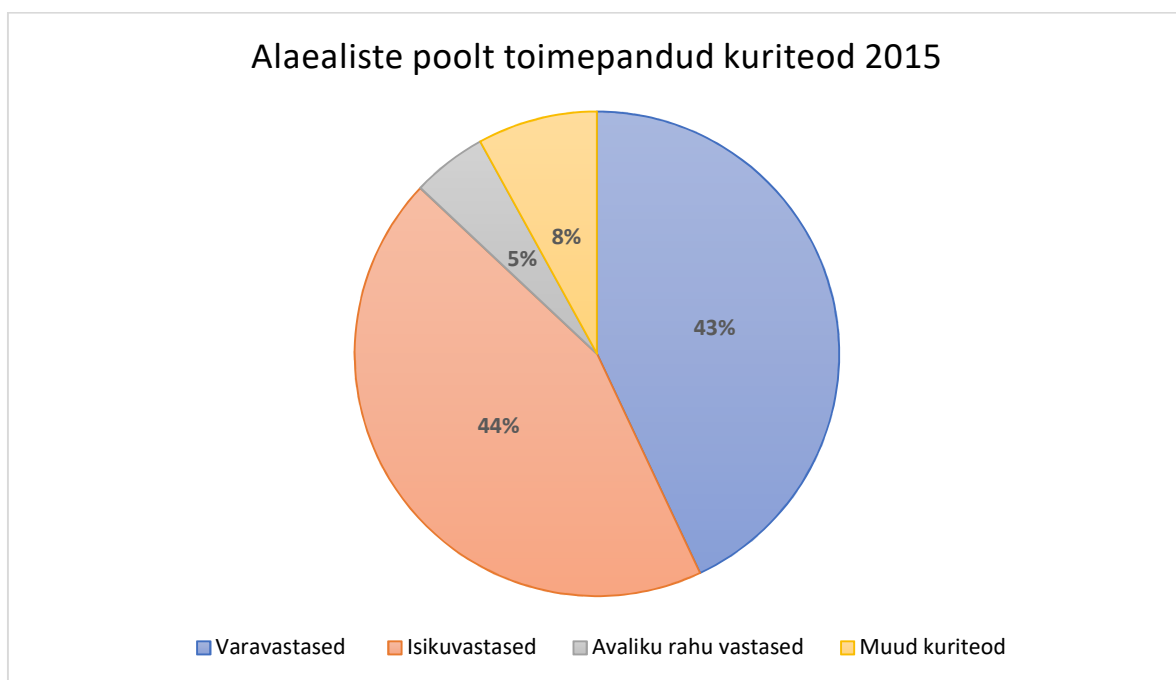
⁵⁵ Andri Ahven; Anu Leps; Brit Tammiste; Jako Salla; Kaire Tamm; Kristel Kraas; Krister Tüllinen; Krõõt Kristiina Kaldur; Kätlin-Chris Kruusmaa; Pilleriin Lindsalu; Rainer Rohtla; Stanislav Solodov; Taavi Kõiv, Kuritegevus Eestis 2015, lk 16, Tallinn 2016, Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_2015.pdf 07.02.2018.

⁵⁶ A. Ahven, A. Leps, B. Tammiste, J. Salla, K. Tamm, K. Kraas, K. Tüllinen, K. K. Kaldur, K.-C. Kruusmaa, P. Lindsalu U. Klopets, R. Rohtla, S. Solodov, T. Kõiv, Kuritegevus Eestis 2015, lk 17.

Ida-Viru maakonnas registreeriti kokku veidi enam kui pooled alaealiste poolt toimepandud kuritegu, sealjuures Tallinnas 29% (409) kõigist alaealiste kuritegudest.⁵⁷

2015. aastal registreeriti 615 alaealiste toime pandud varavastast kuritegu, mida on peagu sama palju kui 2014. aastal (614) ja mis moodustas 43% kõigist alaealiste kuritegudest. Laste toime pandud varavastaste kuritegude suurema osa moodustasid vargused (66%). Isikuvastaseid kuritegusid registreeriti ligi veerandi võrra rohkem kui 2014. aastal (2014: 507; 2015: 623) ja need moodustasid 44% kõigist alaealiste kuritegudest. Laste toime pandud isikuvastaste kuritegude suurima osa moodustas kehaline väärkohtlemine (92%).⁵⁸

2015. aastal oli alaealiste toime pandud kuritegude suurima kasvuga kuriteoliik kehaline väärkohtlemine, mida registreeriti 24% varasemast enam (2014: 463; 2015: 575). 2015. aastal kasvas asja omavolilise kasutamise (+24) ja röövimiste (+21) arv. Mõlema kuriteoliigi registreerimine kasvas teist aastat järjest, aga on võrreldes 2005. aastaga ligi kolm korda vähenenud. Kõige sagedamini kasutavad lapsed omavoliliselt pereliikme või tuttava sõiduautot. Lapsed röövisid kõige enam mobiiltelefone, mitmel juhul ka raha- ja käekotte.⁵⁹

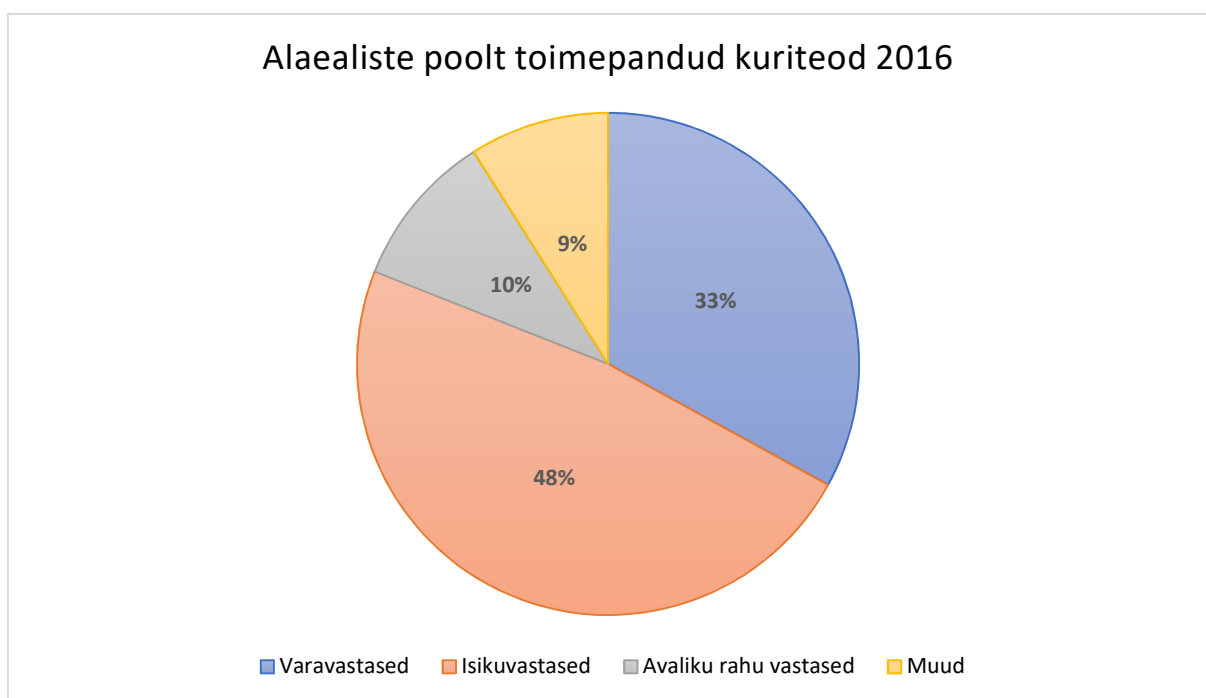
⁵⁷ A. Ahven, A. Leps, B. Tammiste, J. Salla, K. Tamm, K. Kraas, K. Tüllinen, K. K. Kaldur, K.-C. Kruusmaa, P. Lindsalu U. Klopets, R. Rohtla, S. Solodov, T. Kõiv, Kuritegevus Eestis 2015, lk 18.

⁵⁸ A. Ahven, A. Leps, B. Tammiste, J. Salla, K. Tamm, K. Kraas, K. Tüllinen, K. K. Kaldur, K.-C. Kruusmaa, P. Lindsalu U. Klopets, R. Rohtla, S. Solodov, T. Kõiv, Kuritegevus Eestis 2015, lk 19.

⁵⁹ A. Ahven, A. Leps, B. Tammiste, J. Salla, K. Tamm, K. Kraas, K. Tüllinen, K. K. Kaldur, K.-C. Kruusmaa, P. Lindsalu U. Klopets, R. Rohtla, S. Solodov, T. Kõiv, Kuritegevus Eestis 2015, lk 20.

2015. aasta lõpul viibis vanglas 24 alaealist, neist 11 süüdimõistetut ja 13 vahistatut. Võrreldes 2014. aastaga jäi samaks vanglas viibivate alaealiste tüdrukute arv (2), poiste arv vähenes 9 võrra 22ni. 14aastaseid vanglas ei olnud, 15aastaseid oli 4, 16aastaseid 10 ja 17aastaseid 8. Enamik alaealisi jõuab vanglasse varavastaste kuritegude või kergemate vägivallakuritegude tõttu.⁶⁰

2016. aastal registreeriti 1016 alaealiste poolt toime pandud kuritegu, mida on võrreldes 2015. aastaga 412 võrra (29%) vähem.⁶¹ Harju, Ida-Viru ja Tartu maakonnas registreeriti kokku 2/3 kõigist alaealiste toime pandud kuritegudest. Suurema kuritegude suhtarvu poolest 10 000 14–17-aastase kohta maakonniti paistsid 2016. aastal silma Lääne- (461), Lääne-Viru- (443), Ida-Viru- (436) ja Jõgevamaa (436).⁶²

Alaealiste toime pandud kuritegudest moodustavad suurima rühma isikuvastased ja varavastased kuriteod. Võrreldes 2015. aastaga registreeriti isikuvastaseid kuritegusid 490 ja need moodustasid ligi poole (48%) kõigist alaealiste kuritegudest. Alaealiste toime pandud

⁶⁰ A. Ahven, A. Leps, B. Tammiste, J. Salla, K. Tamm, K. Kraas, K. Tüllinen, K. K. Kaldur, K.-C. Kruusmaa, P. Lindsalu U. Klopets, R. Rohtla, S. Solodov, T. Kõiv, Kuritegevus Eestis 2015, lk 83.

⁶¹ Andri Ahven; Anu Leps; Brit Tammiste; Kaire Tamm; Krister Tüllinen; Kätlin-Chris Kruusmaa; Stanislav Solodov; Mari-Liis Sööt. Kuritegevus Eestis 2016, Tallinn 2017, lk 26. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_est_web_0.pdf 07.02.2018.

⁶² *Ibid*, lk 27.

isikuvastaste kuritegudest suurima osa (88%) moodustas kehaline väärkohtlemine – 429 kuritegu. 2016. aastal registreeriti 341 alaealiste toime pandud varavastast kuritegu, mida on ligi kaks korda vähem kui 2015. aastal ja mis moodustas kolmandiku kõigist alaealiste kuritegudest. Alaealiste toime pandud varavastastest kuritegudest suurima osa moodustasid vargused (65%).⁶³

2016. aastal oli alaealiste toime pandud kuritegudest suurima kasvuga avaliku korra raske rikkumine, mida registreeriti 44 võrra varasemast enam (2015: 42; 2016: 86). Siinjuures tuleb arvestada, et seda on mõjutanud registreerimispraktika muutus, mille kohaselt registreeritakse avalikus kohas toime pandud vägivallakuriteod nüüd avaliku korra raske rikkumisena.⁶⁴

2016. aasta lõpul viibis vanglas 29 alaealist, neist 16 süüdimõistetut ja 13 vahistatut. 14-aastaseid vanglas ei olnud, 15-aastaseid oli üks, 16-aastaseid 12- ja 17-aastaseid 16. Enamik alaealisi jõuab vanglasse seoses varavastaste kuritegudega (kokku 15 juhul).⁶⁵

2017. aastal selgitas politsei välja 563 kuriteos kahtlustatavat 14–17-aastast. 7 kuriteos kahtlustatavatest alaealistest 84% olid poisid ja 16% tüdrukud.⁶⁶ 2017. aastal registreeriti 1022 alaealiste toime pandud kuritegu, mida on võrreldes 2016. aastaga kuue võrra rohkem.⁶⁷

Alaealiste toime pandud kuritegudest moodustasid suurima rühma isikuvastased ja varavastased kuriteod: kokku 77% kõigist alaealiste kuritegudest. Isikuvastaseid kuritegusid registreeriti 445 ja need moodustasid 44% kõigist alaealiste kuritegudest. Alaealiste toime pandud isikuvastaste kuritegude suurima osa (89%) moodustas kehaline väärkohtlemine: 397 kuritegu. 2017. aastal registreeriti 337 alaealiste toime pandud varavastast kuritegu ja mis moodustas kolmandiku kõigist alaealiste kuritegudest. Alaealiste toime pandud varavastastest kuritegudest suurima osa moodustasid vargused (68%).⁶⁸

⁶³ A. Ahven, A. Leps, B. Tammiste, K. Tamm, K. Tüllinen, K.-C. Kruusmaa, S. Solodov, M.-L. Sööt, Kuritegevus Eestis 2016, lk 28.

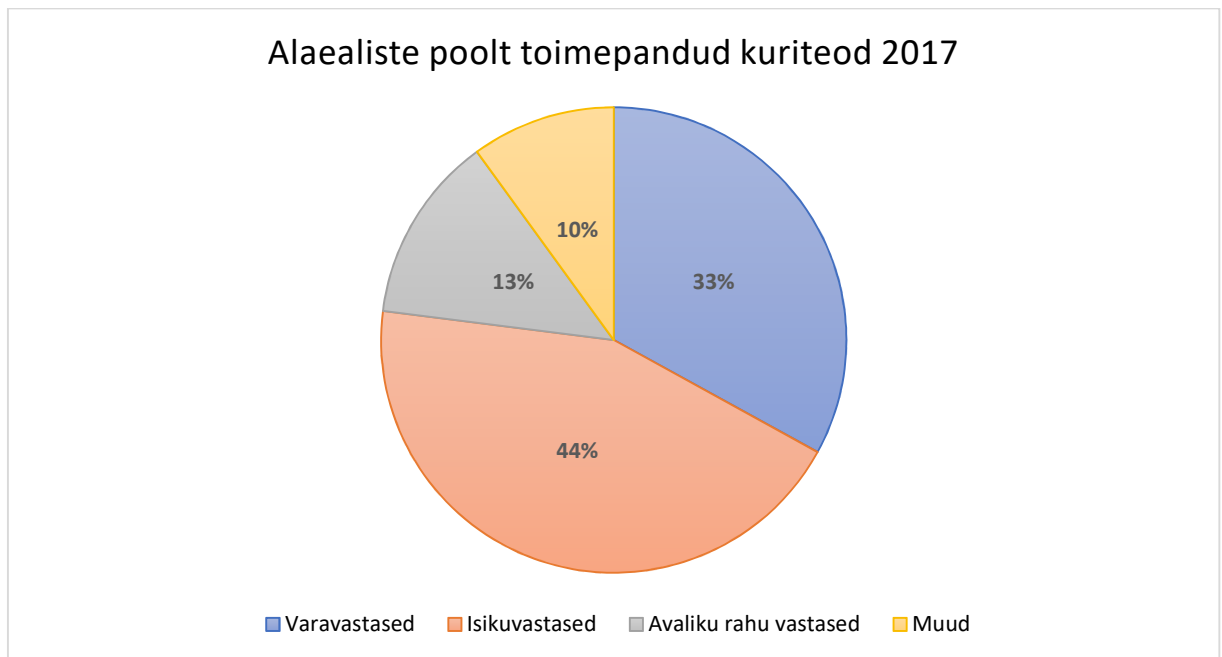
⁶⁴ *Ibid*, lk 29.

⁶⁵ *Ibid*, lk 98.

⁶⁶ Andri Ahven, Kätlin-Chris Kruusmaa, Anu Leps, Kaire Tamm, Brit Tammiste, Krister Tüllinen, Stanislav Solodov, Mari-Liis Sööt, Kuritegevus Eestis 2017, Tallinn 2017, lk 26, Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf 07.02.2017.

⁶⁷ *Ibid*, lk 28.

⁶⁸ *Ibid*, lk 29.

2017. aasta lõpul viibis vanglas 20 alaealist, neist 14 süüdimõistetut ja 6 vahistatut. 14-aastaseid vanglas ei olnud, 15-aastaseid oli kaks, 16-aastaseid neli ja 17-aastaseid 14. Enamik alaealisi jõuab vanglasse seoses varavastaste kuritegudega (kokku 15 juhul).⁶⁹

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuritegevus alaealiste hulgas on aastate jooksul vähenemas ning toimepandud kuriteo liigid on ajas suhteliselt muutumatud. Enamiku kuritegudest moodustavad varavastased ja isikuvastased kuriteod. Viimastel aastatel on kasvanud ka avaliku rahu vastased kuriteod.

Alaealiste kinnipeatavate hulk on aastate jooksul vähenenud. Vaadates alaealiste hulka, kes panevad kuritegusid toime, on vanglas ainult väga väike hulk kuriteo toimepannud alaealistest. Sellest võib järeldada, et alaealistele vangistuse kohaldamine ei ole Eestis eriti kasutatav karistusliik.

⁶⁹ *Ibid*, lk 109.

3. Õiguslik regulatsioon

3.1 Rahvusvaheline regulatsioon ja juhised

Alaealiste kohtlemist kohtumenetluses reguleerivad rahvusvahelised lepingud, konventsioonid ja juhised. Enamus neist sisaldavad üleüldisi juhiseid alaealiste kohtlemiseks, kuid esineb ka kriminaalmenetlusele orienteeritud juhiseid. Töö autori arvates on peamised rahvusvahelised konventsioonid, mis puudutavad laste õigusi ja on selle magistritöö raames relevantset, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, Euroopa põhiõiguste harta, kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt ja lapse õiguste konventsioon.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni allkirjastas Eesti Vabariik 1993. aasta 14. mail. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni ratifitseerimise seadus võeti vastu 13. märtsil 1996. aastal ja see jõustus 11. aprillil 1996.⁷⁰ Euroopa Ülemkogu võttis Euroopa Liidu põhiõiguste harta vastu Nice'is 07. detsembril 2000. aastal. 26.10.2012 võeti vastu uus Euroopa Liidu põhiõiguste harta, mis võttis üle 7. detsembril 2000. aastal välja kuulutatud harta, kohandas seda ning asendas selle alates Lissaboni lepingu jõustumise kuupäevast.⁷¹ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise paktiga ühines Eesti Vabariik Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 26. septembri 1991. aasta otsusega Eesti Vabariigi ühinemisest rahvusvaheliste lepingutega.⁷² Lapse õiguste konventsiooniga ühines Eesti Vabariik Ülemnõukogu 26. septembri 1991. aasta otsuse alusel ning konventsioon jõustus Eesti suhtes 20. novembril 1991. aastal.⁷³

Euroopa põhiõiguste harta ei reguleeri eraldi alaealiste süüteotoimepanijate staatust ja nende õigusi, vaid loetleb üleüldised lapse õigused. Artikkel 24 sätestab ette, et kõikides lastega seotud toimingutes tuleb arvestada lapse huvidega ning lastel peab võimaldama avaldada seisukohti arvestades lapse vanust ja küpsust. Kõikides lastega seotud toimingutes, mida teevad avalik-õiguslikud asutused, tuleb esikohale seada lapse huvid.⁷⁴

⁷⁰ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega nr 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr 1, 4, 7, 9, 10 ja 11 ratifitseerimise seadus. RT II 1996, 11, 34.

⁷¹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta 2012/C 326/02. Euroopa Liidu Teataja C 326/391.

⁷² Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1994, 10, 11.

⁷³ Lapse õiguste konventsioon, RT II 1996, 16, 56.

⁷⁴ Lapse õiguste konventsioon, RT II 1996, 16, 56.

Lapse parim huvi ei ole mõiste, mida oleks võimalik üheselt sisustada kõigi olukordade suhtes – lapse parim huvi tuleb välja selgitada igas olukorras eraldi, olenevalt just konkreetse olukorra ning konkreetse lapse eripäradest.⁷⁵ Seda tuleb kohandada ja defineerida igal üksikjuhtumil eraldi vastavalt konkreetsele situatsioonile, millega laps või lapsed on seotud. Iga üksikotsuse puhul peab lapse parimaid huve hindama ja need kindlaks määrama kõnealusesse lapsesse puututvate konkreetsete asjaolude valguses. Kollektiivsete otsuste puhul peab laste parimaid huve hindama ja kindlaks määrama seda olukorda arvestades, millises on konkreetne grupp ja/või lapsed üldiselt.⁷⁶

Lapse prima huvi sisustamisel on Thomas Hammarberg toonud välja põhimõtte, et lapse parimad huvid moodustuvad lapse õiguste konventsioonis sätestatud õiguste kogumist. Seega võib öelda, et lapse parimaks huviks on saada haridust (art. 28), omada perekondlikke suhteid (art. 8), teada, kes on tema vanemad ning olla hoolitsetud nende poolt (art. 7), olla ära kuulatud teda puudutavates asjades (art. 12), õigus olla austatud ja koheldud kui iseseisev isiksus (art. 16). Sama moodi võib tõlgendada ka konventsiooni abil, mis ei ole lapse parimates huvides. Siia kuulub näiteks ükskõik millise vägivalla ohvriks langemine (art. 19), seadusliku aluseta ja põhjuseeta vanematest eraldamine (art. 9), teha tööd, mis on tervist kahjustav või ohtlik (art. 32) või muul viisil ärakasutatud või kuritarvitatud (art. 33-36).⁷⁷

Parimate huvide sisustamisel tuleb lisaks juba mainitud õigustele arvestada ka teiste lapse õiguste konventsiooni põhiprintsiipidega: õigusega mitte olla diskrimineeritud ning õigusega elule ja arengule. Lapse parimates huvides on, et teda ei koheldaks teistega võrreldes põhjendamatult ebavõrdselt, ning tema kasvukeskkond oleks selline, mis võimaldab tal oma loomuliku potentsiaali välja arendada ja kasvada n-ö parimaks minaks.⁷⁸

Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtte on kolmetasandiline:

1. materiaalõiguslik tasand: hõlmab lapse õigust sellele, et tema parimaid huvisid hinnatakse ja need esikohale seatakse, kui arutluse all oleva küsimuse otsustamiseks kaalutakse eri huvisid; samuti garantiid, et seda õigust rakendatakse nii last, identifitseeritud või identifitseerimata lastegruppi või lapsi üldiselt puudutavate otsuste

⁷⁵ Seletuskiri lastekaitseseaduse eelnõu juurde, lk 52, Lastekaitseseadus 677 SE.

⁷⁶ Andres Aru, Kristi Paron, Lapse parimad huvid, lk 376, Iuridica VI 2015.

⁷⁷ Thomas Hammarberg. The Principle of the Best Interests of the Child – What it Means and What it Demands from Adults, Lecture, Starsbourg, 30.05.2008, lk 5, Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16806da95d> 04.03.2018.

⁷⁸ A. Aru, K. Paron, Lapse parimad huvid, lk 378.

tegemisel;

2. õigus tõlgendamise aluspõhimõte: kui õigusnormi võib tõlgendada mitmeti, tuleb valida tõlgendus, mis teenib kõige paremini lapse parimaid huve;
3. menetlusreegel: kui tuleb teha otsus, mis puudutab konkreetset last, kindlat lastegruppi või lapsi üldiselt, peab otsustusmenetlus sisaldama hinnangut selle otsuse võimaliku mõju kohta asjasse puutuvale lapsele või puutuvale lastele. Otsuse põhjenduses peab olema välja toodud, et lapse õigust on otseselt arvesse võetud. Osalisriigid peavad selgitama, kuidas on otsuses nimetatud õigust arvestatud, s.t mida on käsitatud lapse parimates huvides olevana, mis kriteeriumitel otsus põhineb ja kuidas on lapse huve kaalutud teiste asjaolude suhtes, olgu need laiemad poliitikaküsimused või üksikjuhtumid.⁷⁹

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon sisaldab endas artikleid seoses laste vabaduse piiramisega ja õigusele õiglasele kohtumenetlusele. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti (d) kohaselt ei tohi kelleltki võtta tema vabadust, välja arvatud seadusliku korralduse alusel alaealise kinnipidamiseks hariduslikuks järelevalveks või tema seaduslikuks kinnipidamiseks pädeva õigusvõimu ette toomiseks.⁸⁰ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 6 sätestab, et alaealise huvides võib kohus istungi ajakirjanikele ja üldsusele täielikult või osaliselt kinniseks kuulutada.⁸¹

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise paktis omavad alaealistele õigusrikkujatele tähtsust artikkel 10 lõige 2 punkt (b), mille kohaselt alaealised kaebealused eraldatakse täisealistest ja toimetatakse lühima aja jooksul kohtusse otsuse tegemiseks. Artikkel 10 lõige 3 sätestab, et alaealised seaduserikkujad tuleb eraldada täisealistest ja neile määratakse režiim, mis vastab nende eale ja õiguslikule staatusele.⁸² Sarnaselt inimõiguste ja põhivabaduste konventsioonile on ka kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis toodud välja, et avaealiste huvides võib kuulutada kohtuistungi kinniseks. Alaealiste puhul peab protsess arvestama nende iga ja nende ümberkasvatamisele kaasaaitamist.⁸³

⁷⁹ *Ibid*, lk 380

⁸⁰ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, Õigus isikuvabadusele ja turvalisusele. RT II 2000, 11, 57.

⁸¹ *Ibid*, RT II 2000, 11, 57.

⁸² Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt, RT II 1994, 10, 11.

⁸³ *Ibid*, artikkel 14 ja artikkel 14 punkt 4. RT II 1994, 10, 11.

11. mail 2016. aastal allkirjastati Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2018/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatise. Direktiiv jõustus 10. juunil 2016. aastal.⁸⁴ Direktiivi eesmärk on kehtestada menetluslikud tagatised selleks, et lapsed, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatavad või süüdistatavad, oleksid võimelised asjaomase menetlusest aru saama ja seda jälgima ning kasutama oma õigust õiglasele kohtulikule arutamisele. Lisaks on eesmärgiks hoida ära uute õigusrikkumiste toimepanemist ja edendada laste lõimumist ühiskonda.⁸⁵

Direktiivi tuleks kohaldada ka sellistele kriminaalmenetluses kahtlustatavatele või süüdistatavatele, kes olid menetluse algatamise ajal lapsed⁸⁶, kuid kes on pärast seda saanud 18-aastaseks, ning kui direktiivi kohaldamine on asjakohane, võttes arvesse kõiki kriminaalasjaga seotud asjaolusid, sh asjaomase isiku küpsust ja kaitsetust.⁸⁷ Samuti tuleks direktiivi kohaldada ainult kriminaalmenetlusele. Seda ei tohiks kohaldada muud liiki menetlustele, eelkõige sellistele menetlustele, mis on mõeldud spetsiaalselt laste jaoks ja mille tulemuseks võivad olla kaitse-, paranduslikud või kasvatuslikud meetmed.⁸⁸

Direktiiv kätkeb endas üldlõiguseid näiteks õigus teabele (artikkel 4), lapse õigus vanemliku vastutuse kandja teavitamisele (artikkel 5), õigus kaistjale (artikkel 6), õigus õigeaegsele ja hoolikale menetlusele (artikkel 13) ja õigus eraelu puutumatusele (artikkel 14).

Töö autori arvates on üks olulisemaid artikleid artikkel 7, mis sätestab lapse õiguse individuaalsele hindamisele. Autori arvates aitab just individuaalne hindamine välja selgitada, mis on lapse parimad huvid ning samuti aitab välja selgitada võimalikud riskifaktorid, mida tuleb alaealise puhul edaspidi ennetada. Liikmesriigid peavad tagama, et menetluses võetakse arvesse laste erivajadusi kaitse, hariduse, koolituse ja ühiskonda lõimumise vallas. Selleks tuleb läbi viia laste individuaalne hindamine, mille käigus võetakse arvesse lapse isiksust ja küpsust, lapse majanduslikku, sotsiaalset ja perekondlikku tausta ning lapse võimalikku erilist kaitsetust.⁸⁹

⁸⁴ Euroopa parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/800/EU, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatise. ELT L 132/1 21.05.2016 Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:32016L0800> 27.02.2018.

⁸⁵ Direktiiv 2016/800/EU, preambul punkt 1.

⁸⁶ „laps“ – alla 18-aastane isik, ELT L 132/1 21.05.2016.

⁸⁷ Direktiiv 2016/800/EU, ELT L 132/1 21.05.2016.

⁸⁸ *Ibid*, ELT L 132/1 21.05.2016.

⁸⁹ *Ibid*, ELT L 132/1 21.05.2016.

Hindamine tuleks läbi viia enne süüdistuse esitamist ja võimalikult varases staadiumis. Kui hindamist ei ole läbi viidud, võib süüdistuse ikkagi esitada, kui see vastab lapse parimatele huvidele. Siiski on tingimus, et individuaalse hindamise tulemused peaksid igal juhul olema kättesaadavad kohtuistungil ülekuulamise alguseks.⁹⁰

Direktiiv reguleerib ka lastelt vabaduse võtmist. Lapselt võib võtta vabaduse, kuid seda võimalikult lühikeseks ajaks arvestades lapse vanust, individuaalset olukorda ning kriminaalasja konkreetseid asjaolusid. Lapselt vabaduse võtmine peaks olema kõige viimane abinõu ning see peab tuginema põhjendatud otsusele.⁹¹

Kohtuistungil peavad liikmesriigid tagama lapse õiguse sellele, et kohtuistungil, mis teda puudutab, saadab teda vanemliku vastutuse kandja⁹² või muu sobiv täiskasvanu, kelle asutus on sellisena heaks kiitnud. Juhul kui last saatva vanemliku vastutuse kandja kohal viibimine kohtulikul arutelul oleks vastuolus lapse parimate huvidega, ei ole võimalik või see võiks kriminaalmenetlust oluliselt kahjustada, siis võib reeglist kõrvale kalduda.⁹³ Liikmesriigid peavad tagama, et laps saaks viibida kohtulikul arutelul ja võimaldama lapsel kohtulikul arutelul tulemuslikult osaleda, sh andes talle võimaluse olla ära kuulatud ja avaldada arvamust.⁹⁴

Rahvusvahelisi konventsiooni täiendavad ka erinevaid juhised ja suunised. Antud olukorras omavad tähtsust ÜRO Peaassamblee poolt vastu võetud nn Pekingi reeglid⁹⁵, ÜRO Peaassamblee poolt vastu võetud nn Riyadhi suunised⁹⁶ ja Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta.⁹⁷

⁹⁰ *Ibid*, ELT L 132/1 21.05.2016.

⁹¹ Direktiiv 2016/800/EU, artikkel 10 punktid 1 ja 2, ELT L 132/1 21.05.2016.

⁹² „vanemliku vastutuse kandja“ – iga isik, kellel on lapse suhtes vanemlik vastutus, Direktiiv 2016/800/EU, ELT L 132/1 21.05.2016.

⁹³ Direktiiv 2016/800/EU, artikkel 15 punktid 1 ja 2, ELT L 132/1 21.05.2016.

⁹⁴ *Ibid*, artikkel 16 punkt 1, ELT L 132/1 21.05.2016.

⁹⁵ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"), Arvutivõrgus: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf> 27.02.2018.

⁹⁶ United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, The Riyadh Guidelines, General Assembly resolution 45/112, 1990, Arvutivõrgus: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r112.htm> 27.02.2018.

⁹⁷ Euroopa Nõukogu. Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta, Vastu võetud 17.11.2010, lk 23, Trükis 2012, Arvutivõrgus: http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/GuidelinesChildFriendlyJustice_ET.pdf 27.02.2018.

Pekingi reeglid kutsuvad üles liikmesriike looma alaealise⁹⁸ arengule soodsaid tingimusi eluperioodil, mil alaealised on alati hõlbelisele käitumisele. Samuti tuuakse välja, et liikmesriigid peavad olema valmis koostööks lapse perega, ühiskondlike gruppidega, aga ka koolidega, et aidata tagada alaealise heaolu.⁹⁹

Pekingi reeglite kohaselt peaksid alaealistele suunatud õigussüsteemi osa silmas pidama alaealise heaolu ning tagama, et tagajärg alaealise õigusrikkumisele peab olema proportsionaalne pidades silmas nii teo toimepanijat kui ka tegu ennast. Alaealise heaolu puhul tuleb silmas pidada, et kriminaalmenetluse korral ei peaks karistamine olema ainukene viis alaealise käitumise muutmise mõjutamiseks. Teo toimepanijat iseloomustavad tegurid võivad olla näiteks sotsiaalne staatus, perekondlik situatsioon või kahju, mida õigusrikkumine kaasa toõi.¹⁰⁰

Pekingi reeglid rõhutavad, et politseil, prokuratuuri ja teistel alaealistega kokku puutuvatel asutustel peab olema siseriikliku õigusega antud volitus lõpetada juhtumid diskretsiooni alusel. Selline praktika aitaks ära hoida õigusemõistmise negatiivseid tulemeid, näiteks stigmatiseerimine. Ka sellisel viisil lõpetamise puhul peab riik võimaldama alaealisele ühiskondlikke programme ja samas pakkuma ka ohvrile kompensatsiooni.¹⁰¹

Reeglite kohaselt peaks alaealise kinnipidamine olema kõige viimane abinõu ning seda peab kohaldama võimalikult lühikest aega. Igal võimalikul juhul tuleks vahistamine asendada alternatiivse meetodiga, mille hulka kuulub näiteks järelevalve alla paigutamine või vahialuse paigutamine hariduslikku asutusse. Samuti nähakse võimalusena ka lapse paigutamist teise perekonda. Lisaks tuleb alaealised hoida eraldi täiskasvanutest ning peaksid olema paigutatud täiesti eraldiseisvasse asutusse. Kui seda võimalust ei ole, siis peavad alaealised vahialused olema paigutatud eraldi osakonda, eemale täisealistest vahialustest.¹⁰²

Reeglites, sarnaselt kõikidele konventsioonidele, tuuakse välja, et menetluse läbiviimisel peab lähtuma alaealise parimatest huvidest ning alaealisele peab andma võimaluse ennast vabalt

⁹⁸ „The Beijing rules“ tõlgendab alaealist kui last või noort isikut, kelle suhtes siseriiklikõigust kohaldatakse teisiti kui täiskasvanule. The Beijing rules, lk 2 punkt 2.2 (a).

⁹⁹ The Beijing rules, lk 1.

¹⁰⁰ The Beijing rules, lk 3-4, punkt 5.1.

¹⁰¹ *Ibid*, lk 6, punkt 11.

¹⁰² *Ibid*, lk 7-8, punkt 13.

väljendada. Loomulikult kuuluvad siia alla ka üleüldised põhimõtted, mida tagatakse olenemata vanusest. Siia alla kuulub näiteks õigus vaikida, õiguse presumptsioon, õigus kaitsjale ja õigus edasikaebamisele.¹⁰³

Sarnaselt Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivile on Pekingi reeglites toodud välja, et enne kohtuotsuse tegemist peab olema läbi viidud hinnang nii alaealise tausta ja elutingimuste suhtes. Siia alla kuulub muu hulgas perekondlik taust ja käitumine koolis. Reegli kohaselt peaks selle täitmiseks kohtute juures olema sotsiaalteenus, mis sellist hinnangut saaks läbi viia.¹⁰⁴

Mis puudutab alaealisele määratavat karistust, siis välistatud on igasuguse kehalise karistuse määramine või surmanuhtlus. Samuti tuleks vältida alaealise vabaduse piiramist ning vabaduse piiramine peaks tulema kõne alla üksnes raskete kuritegude puhul, mis sisaldavad endas vägivalda, või on oma olemuselt rasked kuriteod. Dokumendist leiab loetelu alternatiivsetest karistustest, mida riigid võiksid kohaldada. Nende hulka kuuluvad sh katseaeg, ühiskondlik kasulik töö, rahaline karistus ja ravi.¹⁰⁵

Riyadhi suunised keskenduvad enamasti just alaealise õigusrikkumise ärahoidmisele ja selle ennetamisele. Juhtnõuade kohaselt on neli peamist faktorit, mis mõjutavad lapse käitumist perekond, haridus, ühiskond ja massimeedia.

Suuniste kohaselt tuleb arvestada, et igasugune kõrvalekalle õigusruumis kehtivatest sotsiaalsetest normidest ja väärtustest ei tohiks olla vaadeldav, kui millegi kuritegelikuna, vaid osana lapse arengust. Lapse kergekäeline stigmatiseerimine õigusrikkujana võib tuua kaasa isikute käitumise halvenemise. Kui riik siiski leiab, et oluline on sekkuda, siis tuleb alati arvestada lapse parimate huvidega ning meede peab olema proportsionaalne. Laste asutusse paigutamine peab olema võimalikult lühike ning meetmena võetakse see kasutusele, kui ükski teine meede enam ei aita.¹⁰⁶

Kuivõrd Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku¹⁰⁷ õigusmõistmise kohta põhinevad ÜRO dokumentidel, siis ka on selle sisu suhteliselt sarnane ülaltoodud dokumentide

¹⁰³ *Ibid*, lk 8-9, punkt 14.

¹⁰⁴ *Ibid*, lk 9, punkt 16.

¹⁰⁵ *Ibid*, lk 11, punkt 17 ja 18.

¹⁰⁶ United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, The Riyadh Guidelines. General Assembly resolution 45/112, 1990).

¹⁰⁷ Lapseks loetakse alla 18-aastast isikut. Lapsesõbraliku õigusmõistmise suunised.

sisuga. Kõige olulisem on tagada laste parimate huvide esikohale seadmine. Laste huvid on tagatud, kui arvesse on võetud lapse seisukohti ja arvamusi ning kui lapsele on tagatud kõik muud õigused, nagu õigus inimväärikusele, vabadusele ja võrdsele kohtlemisele.¹⁰⁸ Laste puhul tuleks suuremal määral tegeleda teavitamisega. Lapse vastu esitatud süüdistuse kohta tuleb teavet jagada kiiresti, vahetult süüdistuse esitamist. Teave tuleks nii lapsele kui ka vanematele esitada sellisel viisil, et nad mõistaksid, milles last täpselt süüdistatakse ja millised on süüdistuse võimalikud tagajärjed. Vastav teave tuleb lastele anda nende eale ja küpsusele kohandatud viisil, neile mõistetavas keeles ning arvestades lapse sugu ja kultuuritausta.¹⁰⁹

Üks viis lapse parimaid huve kaitsta on ka piirates juurdepääsu andmetele ja dokumentidele, mis sisaldavad laste isikuandmeid ja delikaatseid andmeid menetluste raames, millega lapsed seotud on. Lastelt tunnistuste võtmine kohtuvälise või kohtumenetluse või muu meetme raames peaks võimaluse korral toimuma eelistatavalt kinnisel istungil.¹¹⁰

Suuniste kohaselt ei tohiks kriminaalvastutusele võtmise vanuse alampiir olla liiga madal ning see peaks olema seadusega kindlaks määratud. Alati tuleks julgustada kohtumenetluse alternatiivide kasutamist (lepitamine, kohtuväline menetlemine), kui nende abil on lapse parimaid huve võimalik kõige paremini teenida.¹¹¹

Kokkuvõtvalt jäävad suunistest kõlama alljärgnevad põhimõtted:

1. Menetluses peavad olema tagatud lapse parimad huvid ja õigused ning karistuse määramisel peab arvestama lapse vanust ja vajadusi;
2. karistuse määramisel tuleb arvestada nii lapse enda omaduste kui ka sotsiaalse taustaga;
3. laps tuleb ära kuulata ja võimaldada seisukohtade avaldamine;
4. tuleks eelistada kohtumenetlusele alternatiivide kasutamist;
5. lapse suhtes enne karistuse määramist tuleks läbi viia hinnang;
6. lapse õigust vabadusele ei tohi piirata. Kui see on vajalik lapse parimates huvides, siis peab see toimuma võimalikult lühikese ajaperioodi jooksul;
7. tuleks vältida karistuslike meetmeid ning leida lahendus alternatiivse meetme kasutamisel;

¹⁰⁸ Lapsesõbraliku õigusmõistmise suunised, lk 17.

¹⁰⁹ *Ibid*, lk 20.

¹¹⁰ *Ibid*, lk 21.

¹¹¹ *Ibid*, lk 23.

8. karistus peab olema proportsionaalne ning suunatud rehabiliteerimisele. Lapselt vabaduse võtmine karistusena peab olema kõige viimane meede ning olema kohaldatav ainult kõige raskemate süütegude puhul.

3.2 Siseriiklik regulatsioon 2017. aastal

Vaadeldes alaealiste süüteoimepanijate õiguslikku seisundit, võib väita, et alaealisi puudutavad peamised regulatsioonid sisalduvad järgnevates siseriiklikes seadustes: lastekaitseseadus (edaspidi LasteKS), kriminaalmenetluse seadustik (edaspidi KrMS), karistusseadustik (edaspidi KarS) ja alaealise mõjutusvahendite seadus (AMVS).

LasteKS ei reguleeri ühegi paragrahvi konkreetselt lapse suhtes läbiviidavat kriminaalmenetlust või määratavat karistust. Seadus keskendub vaid lapse¹¹² üldisele heaolule ning lapse õiguste ja heaolu tagamisele. Lapse heaolu on sätestatud LasteKS § 4-s, mille kohaselt on lapse heaolu lapse arengut toetav seisund, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud.¹¹³

Lapse huvidest lähtumine on sätestatud LasteKS § 21 lg-s 1, mille kohaselt kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel, vastu võtmata jätmisel ning otsuse kavandamisel eri võimaluste vahel valimisel tuleb selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest.¹¹⁴ LasteKS § 21 lg 1 punkti 1 sätestab, et laste huvide väljaselgitamiseks tuleb muu hulgas selgitada välja kõik asjassepuutuvad lapse olukorra ja isikuga seonduvad asjaolud ning muu informatsioon, mis on vajalik, et hinnata otsuse mõju lapse õigustele ja heaolule.¹¹⁵ LasteKS ei vasta küsimusele, mis on lapse parimad huvid.

LasteKS § 5 sätestab, et lapse õiguste ja heaolu tagamisel tuleb lähtuda alljärgnevatest põhimõtetest:

1. igal lapsel on sünnipärane õigus elule, ellujäämisele ja arengule;

¹¹² Lastekaitseseaduse § 3 lg 2 järgi loetakse lapseks iga alla 18-aastast isikut.

¹¹³ Lastekaitseseadus, RT I, 28.11.2017, 19.

¹¹⁴ *Ibid*, RT I, 28.11.2017, 19.

¹¹⁵ *Ibid*, RT I, 28.11.2017, 19.

2. igal lapsel on õigus võrdsele kohtlemisele ilma igasuguse diskrimineerimiseta;
3. kõigis lapsi puudutavates ettevõtmistes tuleb esikohale seada lapse huvid;
4. igal lapsel on õigus iseseisvaks seisukohavõtuks kõigis teda puudutavates küsimustes ning õigus väljendada oma vaateid.¹¹⁶

LasteKS § 6 lg 1 kohaselt tuleb lapse õiguste ja heaolu tagamiseks ennetada lapse heaolu ja arengut ohustavaid riske. Ennetamine hõlmab last ohustavate olukordade ja sündmuste võimalikult varajast märkamist ja neile reageerimist, sh lapse arengu- ja käitumisprobleemide, kasvukeskkonnas esinevate probleemide ja väärkohtlemise tuvastamist ning lapse heaolu ja arengut soodustavate kaitsetegurite suurendamist.¹¹⁷ Kõnealune paragrahv omab tähtsust alaealise puhul nii enne kuriteo sooritamist kui ka pärast seda. Eduka ennetamise puhul võiks töö autori arvates kehtida eeldus, et alaealine ei satu kuritegelikule tee. Kui alaealine on siiski pannud toime kuriteo, siis edaspidine ennetamine peaks töö autori arvates olema suunatud sellele, et alaealine ei paneks toime uut kuritegu. Seega tuleb alaealise jaoks juba olemasolevaid ohustavaid olukordi ja riskifaktoreid vähendada ning kaitsetegureid suurendada, kas talle määratud karistusega, mõjutusvahenditega või aktiivse sotsiaaltööga.

Töö autori arvates sisaldab LasteKS-e sätted suuresti rahvusvahelises õiguses sätestatud alaealiste kohtlemise põhimõtteid. Esikohale seatakse lapse kaasamist ning lapse parimad huvid. Kuna lapse parimad huvid ei ole LasteKS lahti selgitatud, siis leiab töö autor, et lapse parimad huvid sisustamisel tuleks lähtuda lapse õiguste konventsioonist ning nõustub, et Thomas Hammarbergi põhimõttega. Töö autori arvamus toetub põhimõttele, et Eesti õigussüsteemi lahutamatuks osaks on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid.¹¹⁸

Rahvusvahelisel ega riigi tasandil ei ole ühtegi kindlat eeskirja lapse parimate huvid väljaselgitamiseks, kuid on olemas erinevaid juhendmaterjale, millele lapse parimate huvid hindamisel saab tugineda. „Lapse heaolu mõõtmise käsitluses“ räägitakse viiest peamisest individuaalse heaolu dimensioonist: füüsilisest, psühholoogilisest ja emotsionaalsest, sotsiaalsest, kognitiivsest ja hariduslikust ning majanduslikust heaolust. Lastekaitsetöötajatele

¹¹⁶ Lastekaitseseadus, RT I, 28.11.2017, 19.

¹¹⁷ *Ibid*, RT I, 28.11.2017, 19.

¹¹⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus § 3, RT I, 15.05.2015, 2.

loodud lapse heaolu hindamise veebilehel tuuakse välja eri hindamisvaldkonnad, nagu vanemlikud oskused ja võimed, vanemaks olemise tajumine, lapse tajumine, viga ja vägivald, uimastite tarvitamine jms.¹¹⁹

KarS üks olulisemaid sätteid on KarS § 87. Tegemist on sättega, mis toob LasteKS seaduse ja rahvusvahelised juhised kriminaalmenetlusse. Tegemist on olukorraga, kus kohus vabastab isiku karistusest, kohaldades talle mõjutusvahendeid. Selle eelduseks on asjaolu, et tegemist on neljateist- kuni kaheksateistaastase isikuga, kelle kõlbelist ja vaimset arengu taset ning tema võimet oma teo keelatuselt aru saada või võime oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida on piiratud.¹²⁰ Töö autori arvates viitab KarS § 87 asjaolule, et kriminaalmenetluse raames on hinnatud alaealise parimaid huve ning arvestatud alaealise omaduste ja eripäradega, millega karistuse määramisel on arvestatud. Ka Riigikohus on rõhutanud, et kohus peab tegema kindlaks alaealiste kõlbelise ja vaimse arengu taseme. Kohus peab tegema kindlaks, kas ja millisel määral on alaealised süüteo toimepanijad ühiskondlike normidega adapteerunud. Kui kohus leiab, et alaealiste võime enda teo keelatuselt aru saada või enda käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida on selles tähenduses piiratud, võib kohus vastavalt KarS §-le 87 isiku karistusest vabastada ning kohaldada tema suhtes samas sättes loetletud mõjutusvahendeid.¹²¹

Ka KrMS § 308 sätestab võimaluse, et kohus võib alaealisele karistuse määramisel jõuda järeldusele, et alaealist on võimalik mõjutada ka karistust kohaldamata. Sellisel juhul võib kohus kohtuotsuse tegemisel süüdimõistetu karistusest vabastada ja kohaldada talle KarS §-s 87 sätestatud mõjutusvahendeid.¹²²

KarS § 87 loetleb alaealisele kohaldatavad mõjutusvahendid, milleks on: hoiatus, allutamine käitumiskontrollile vastavalt KarS §-s 75 sätestatule¹²³, noortekodusse paigutamine, kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutamine või sotsiaalprogrammi suunamine.¹²⁴ KarS §

¹¹⁹ A. Aru, K. Paron, Lapse parimad huvid, lk 385.

¹²⁰ Karistusseadustik, RT I, 07.07.2017, 5.

¹²¹ RK 3-1-1-43-06, punkt 13.

¹²² Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 07.07.2017, 7.

¹²³ Tegemist on käitumiskontrolliga, mille ajal peab isik järgima teatud kontrollinõudeid. Siia hulka kuulub näiteks elamine kohtu määratud alalises elukohas ja ilmuma kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele.

¹²⁴ Karistusseadustik, RT I, 07.07.2017, 5.

87 lg 2 sätestab, et käitumiskontrollile võib allutada kohus noorema kui kaheksateistaastase isiku kuni üheks aastaks, mida võib kontrollnõuete järgimata jätmise või kohustuste täitmata jätmise korral pikendada kuni ühe aasta võrra või erandina kuni süüdlase kaheksateistaastaseks saamiseni.¹²⁵ KarS § 87 lg 3 sätestab, et noortekodusse või kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutatakse noorem kui kaheksateistaastane isik kuni kaheks aastaks, arvestades õppeaasta lõpuga. Kohus võib antud tähtaega pikendada kuni ühe aasta võrra, arvestades õppeaasta lõpuga.¹²⁶ KarS § 87 lg 3 kohaselt võib kohus ravi, lepitusteenust, üldkasulikku tööd ja muud isiku poolt vabatahtlikult võetud kohustust määrata üksnes isiku eelneval nõusolekul.¹²⁷

Mõjutusvahendite olulisust on märkinud ka Riigikohus. Karistusõiguse ülesanne alaealise puhul on uue kuriteo toimepanemise ärahoidmine, tema sotsiaalne järeleaitamine ning integratsioon; karistusõiguse vahendusel toimub nn pedagoogilise defitsiidi tasakaalustamine. Seega alaealise mõjutamise eesmärgiks on esmajoonel kasvatus, mitte karistamine. Karistuse mõistmisel tuleb tähele panna, et see kujundaks alaealises arusaama ühiskondlike normide sidususest ka tema suhtes ning ei muutuks takistuseks tema ühiskondlikul integreerumisel.¹²⁸ Riigikohtu lahendis 3-1-1-99-06 punktis 15.1 leidis kohus samuti, et alaealiste poolt toimepandud kuritegude korral on esmatähtsad just karistuse kasvatuslikud eesmärgid. Sama seisukohta kinnitas Riigikohus ka lahendis 3-1-1-77-11.

Mõjutusvahendite kohaldamise regulatsiooni puhul on tegemist peamiselt alaealist vähem koormavate karistusega võrreldes vangistusega. Töö autori arvates tuleb mõjutusvahendi kohaldamise puhul olla väga kindel, et see avaldab ka isikule mõju ning alaealisel ei tekiks karistamatuse tunnet kuivõrd ta karistusest vabastatakse. Töö autori arvates on problemaatiliseks regulatsiooni osa, mis puudutab isikute nõusolekut teatud mõjutusvahendite kohaldamiseks. Mõjutusvahendite kohaldamise eelduseks on, et isiku vaimse arengu taset arvestades on tema võime teo keelatuselt aru saada või oma käitumist juhtida piiratud. Ühelt poolt kannab töö autori arvates nõusoleku andmise tingimus lapse ära kuulamise ja seisukoha avaldamise eesmärki. Selle läbi on riik võimaldanud alaealisel tulemuslikult arutelul osaleda. Teiselt poolt on töö autori arvates loodud regulatsiooniga kummaline olukord, kus isik, kelle

¹²⁵ *Ibid*, RT I, 07.07.2017, 5.

¹²⁶ *Ibid*, RT I, 07.07.2017, 5.

¹²⁷ Karistusseadustik, RT I, 30.12.2017, 29.

¹²⁸ RK 3-1-1-43-06, punkt 13.1.

puhul on leitud, et tema arengu tase ei vasta samaealiste, annab hinnangu kohaldatavale mõjutusvahendile.

KarS § 87 olemasolu aga ei välista vangistuse mõistmist alaealisele. Kuigi Riigikohus on korduvalt väljendanud seisukohta, et alaealisele vangistuse mõistmine peab olema pigem erandlik, ei tähenda see seda, et alaealist ei võiks üleüldse vangistusega karistada. Alaealisus ei tingi automaatselt süüdistatavale mõistetud karistuse kergendamist ega välista karistamist reaalse vangistusega. Kui isiku süü, kohtu poolt tuvastatud kergendavad ja raskendavad asjaolud, võimalused mõjutada süüdlast hoiduma edaspidi süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvid nõuavad isiku karistamist reaalse vangistusega, siis tuleb teda ka sellise karistusega karistada, olenemata sellest, kas süüdistatav on täis- või alaealine.¹²⁹

KrMS sätestab endas peamiselt erisusi alaealiste kohtlemisel kriminaalmenetluses. Erisusi leiame nii üldpõhimõtetes nagu avalikkuse printsiip kui ka karistuse määramisel. Alaealiste puhul ei pea ilmtingimata menetlus lõppema isiku karistamisega, võimalik on kohaldada mõjutusvahendeid või jõuda õigeksmõistva kohtuotsuseni.

KrMS § 12 lg 1 p 3 kohaselt võib kohus kalduda kõrvale kohtuistungi avalikkuse printsiibist ning kuulutada alaealise huvides istungi osaliselt või täielikult kinniseks.¹³⁰ Kui alaealist süüdistatakse kuriteo toimepanemises koos täisealisega, võib mõistlikku tasakaalu kohtuliku arutamise avalikkuse ja alaealiste huvide kaitsmise vahel aidata saavutada KrMS § 216 lg-st 5 tulenev võimalus eraldada alaealise kriminaalasi eraldi menetluseks ja siis kaaluda vaid selle asja arutamist kinnisel kohtuistungil.¹³¹

Tulenevalt KrMS §-st 408¹ lg 1 avalikustatakse jõustunud kohtuotsus ja jõustunud kohtumäärus, millega menetlus lõpetatakse, selleks ettenähtud kohas arvutivõrgus. Lõige 2 võimaldab teha sellest erandi ning alaealise süüdistatava puhul asendatakse nimi ja isikukood või sünniaeg initsiaalide või tähemärkidega, va juhul, kui avaldatav jõustunud kohtulahend on vähemalt kolmas, milles alaealine on kuriteos süüdi tunnistatud.¹³²

¹²⁹ RK 3-1-1-76-07, punkt 11.3.

¹³⁰ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 07.07.2017, 7.

¹³¹ Eerik Kergandberg, Priit Pikamäe, Kriminaalmenetluse seadustik kommenteeritud väljaanne, lk 86, Kirjastus Juura, Tallinn 2012.

¹³² Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 07.07.2017, 7.

KrMS § 45 lg 2 punkt 1 kohaselt on kaitsja osavõtt kogu kriminaalmenetlusest kohustuslik, kui isik on pannud kuriteo või õigusvastase teo toime alaealisena.¹³³ Õigusvastase teo toimepanemise õigusjärelmid võivad alaealisele olla küllaltki rasked – näiteks võib sellega kaasneda kohustus alaealiste mõjutusvahendite seaduse alusel. Seetõttu on praktikas juurdunud arusaam, et õigusvastases teos kahtlustatavale alaealisele tuleb tagada õigused suuremas matus kui alaealisele tunnistajale.¹³⁴

KrMS § 131 lg 3 sätestab, et alaealise vahistamise puhul tuleb eeluurimiskohtunikul erilise põhjalikkusega hinnata vahistamisega kaasnevaid võimalikke negatiivseid mõjusid vahistatule.¹³⁵ Eritingimused luuakse alaealisena kuriteo toimepannud vahialusele, kuna nii karistuslikud kui ka menetluslikud meetmed, mida rakendatakse, peavad eelkõige lähtuma resotsialiseerivatest ning kasvatuslikest eesmärkidest ning olema suunatud kuritegevuse vähendamisele.

Alaealise vahistamise korral tuleb arvestada mõjusid, mida alaealisele võib tuua kaasa vahistamine. Vahistamisel paigutatakse alaealine kinnisesse keskkonda, eraldades ta perest, koolist ja ülejäänud igapäevasest sotsiaalsest keskkonnast. KrMS § 131 sätte konstrueerimisel oli eesmärgiks vahistamisega kaasnevate negatiivsete mõjude vältimine ning vähendamine.¹³⁶

KrMS § 131¹ lg 1 puhul on sätestatud, et alaealine kahtlustatav või süüdistatav ei või kohtueelses menetluses olla vahistatud üle kahe kuu.¹³⁷ Lühema vahistusperioodi eesmärk on vähendada kinnipidamisega ning tavakeskkonnast eraldamisega kaasnevat negatiivset mõju. Regulatsiooni edukat rakendamist on toetanud asjaolu, et kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 seab eesmärgiks, et keskmiselt kestaks alaealise kahtlustatava puhul menetlus alla 1 kuu.¹³⁸ Regulatsiooni edukust analüüsib töö autor kohtumenetluse analüüsi peatükis. Töö autori arvates täidab antud regulatsioon rahvusvahelisest õigusest tulenevat kohustust piirata

¹³³ *Ibid*, RT I, 07.07.2017, 7.

¹³⁴ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku, karistusregistri seaduse, kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse, riigilõivuseaduse, riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse ning riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde, lk 5. Kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 578 SE.

¹³⁵ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 07.07.2017, 7.

¹³⁶ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde, lk 16. 453 SE I.

¹³⁷ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 07.07.2017, 7.

¹³⁸ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde. Lk 18. 453 SE I.

lapse õigust vabadusele võimalikult lühikese ajaperioodi jooksul.

Kui alaealise puhul kohaldatakse karistusena rahatrahvi, siis KrMS § 138¹ lg 2 kohaselt võib alaealise isiku asemel trahvida tema vanemat või eeskostjat, kui seadustikus ei ole sätestatud teisti.¹³⁹ Sama reegel kehtib ka kriminaalmenetluse kulude hüvitamise kohustusel. KrMS § 188 sätestab, kui kriminaalmenetluse kulud on kohustatud hüvitama alaealine, võib menetleja panna kulude hüvitamise kohustuse tema vanemale, eeskostjale või kasvatusasutusele.¹⁴⁰

Töö autori arvates tuleks rahatrahvi kohaldamisel lähtuda mitte ainult lapse suutlikust tasuda trahvi, vaid ka tema vanema või eeskostja suutlikkust. Trahvides vanemat, kes ei ole võimeline trahvi tasuma, võib töö autori arvates tekkida olukord, kus perekond satub veel raskemasse majanduslikku seisuga. See võib omakorda suurendada alaealise riskikäitumist kuivõrd puudub stabiilne majanduslik olukord.

KrMS § 213 lg 4 sätestab, et alaealise kahtlustatava korral on prokuratuur kohustatud tegema kriminaalhooldusosakonna juhatajale ülesandeks nimetada kriminaalhooldusametnik.¹⁴¹ Kriminaalhooldusseaduse (edaspidi KrHS) § 23 lg 1 järgi on kriminaalhooldusametnik kohustatud koostama kohtueelse ettekande.¹⁴² KrHS § 25 lg 1 sätestab, et kohtueelne ettekanne peab sisaldama kokkuvõtet kahtlustatava või süüdistatava isikuomadustest ja sotsiaalsest olukorrast ning arvamust katseaja ja kahtlustatavale, süüdistatava või süüdimõistetu suhtes kohaldatavate kohustuse valiku ja nende kohaldamise tähtaja kohta.¹⁴³ KrMS § 264 lg 2 sätestab kohtunikule kohustuse kontrollida, kas alaealise süüdistatava kriminaalasjas on koostatud kohtueelne ettekanne.¹⁴⁴

Kohtueelne ettekanne täidab direktiivist sätestatud kohustust, et alaealise suhtes tuleb läbi viia individuaalne hinnang. Ka Riigikohus on rõhutanud alaealise suhtes läbiviidava hinnangu olulisust. Kohus leidis, et kui kriminaalhooldusametnikku ei ole määratud ja ettekannet ei ole tehtud, siis sellised minetused toovad kaasa kohtuotsuse tühistamise ja kriminaalasja saatmise esimese astme kohtusse uueks menetlemiseks, kus kohtunikul on kohustus teha

¹³⁹ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 07.07.2017, 7.

¹⁴⁰ *Ibid*, RT I, 07.07.2017, 7.

¹⁴¹ *Ibid*, RT I, 07.07.2017, 7.

¹⁴² Kriminaalhooldusseadus, RT I, 05.12.2017, 7.

¹⁴³ Kriminaalhooldusseadus, RT I, 05.12.2017, 7.

¹⁴⁴ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 07.07.2017, 7.

kriminaalhooldusosakonna juhatajale ülesandeks nimetada kriminaalhooldusametnik.¹⁴⁵ Lahendis 3-1-1-99-06 punktis 15 tõi samuti kohus välja, et alaealise karistuse mõistmisel tuleb lisaks süü suurusele eriti tähelepanelikult arvestada ka teoga lahutamatult seotud isikulisi asjaolusid. Oluline on täideviija isik(sus), mitte aga tema poolt toimepandud tegu ja selle raskus.¹⁴⁶

Riigikohtu kriminaalkolleegium on otsuses 1-17-8281/21 juhtinud tähelepanu, et kohtuotsuse tegemise ajal tuleb hinnata kõiki isikut puudutavaid asjaolusid. Seal hulgas ei piisa asjaolude arvestamisega, mis toimusid teo toimepanemise ajal, vaid tuleb arvestada ka perioodiga, mis vältab teo toimepanemisest kuni kohtuotsuseni.¹⁴⁷

2017. aastal on võimalik kriminaalmenetluse raames edastada materjalid ka alaealiste komisjonidele. KrMS § 201 lg 2 sätestab, et kui prokuratuur leiab, et alaealist, kes pani kuriteo toime neljateist- kuni kaheksateistaastaselt, saab mõjutada karistust või KarS §-s 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata, lõpetab ta kriminaalmenetluse määrusega ning saadab kriminaaltoimiku alaealise elukoha järgsele alaealiste komisjonile.¹⁴⁸ KrMS § 203² lg 1 kohasel on alaealise puhul võimalik kohaldada lisaks üldmenetlusele lepitusmenetlust.¹⁴⁹ KrMS § 251 lg 2 sätestab, et alaealise kahtlustatava puhul on keelatud kohaldada käskmenetlust.¹⁵⁰

Alaealiste mõjutusvahendite seaduse § 3 lg 1 kohaselt võib alaealiste komisjonis alaealisele kohaldada ühte või mitut mõjutusvahendit, mis on loetletud alaealise mõjutusvahendite seaduses. Nende hulka kuuluvad näiteks üldkasulik töö, kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine, vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde.¹⁵¹

Alaealiste mõjutusvahendite seaduse § 7 lõige 1 kohaselt on mõjutusvahendi eesmärk kaasa aidata alaealise õigusrikkuja resotsialseerumisele ning järgnevate võimalike õigusrikkumiste ennetamine. Sama seaduse § 7 lg 3 kohaselt tuleb mõjutusvahendi valikul lähtuda alaealiste

¹⁴⁵ RK 3-1-1-43-06, punkt 13.3.

¹⁴⁶ RK 3-1-1-99-06, punkt 15.

¹⁴⁷ RK 1-17-8281/21, punkt 7.

¹⁴⁸ *Ibid*, RT I, 07.07.2017, 7.

¹⁴⁹ *Ibid*, RT I, 07.07.2017, 7.

¹⁵⁰ *Ibid*, § 251 lg 2. RT I, 07.07.2017, 7.

¹⁵¹ Alaealiste mõjutusvahendite seadus, RT I, 30.12.2015, 75.

komisjon õiguserikkuja isikust, toimepandud õiguserikkumise raskusastmest ning tema suhtes varem kohaldatud mõjutusvahendite tulemuslikkusest. Mõjutusvahendi määramisel tuleb arvestada teiste hulgas alaealise nõusolekuga võtta endale kohustusi vabatahtlikult.¹⁵²

Lisaks seadustele on Eestis riigi peaprokurör andnud välja juhise alaealiste erikohtlemise kohta kriminaalmenetluses, mis on suunatud uurimisasutustele ja prokuratuurile. Juhis on antud KrMS § 213 lg 4 alusel. Juhises toob riigi peaprokurör välja, et nii kohtueelne menetlus kui ka kohtumenetlus peavad jälgima alaealise huvisid ja tagama võimalusel isiku anonüümsuse.¹⁵³

Prokuröri menetlusotsus peab lähtuma isikut iseloomustavatest asjaoludest, kriminaalhooldaja ettepanekust, seadusliku esindaja arvamusest karistuse või mõjutusvahendi osas ning sellest, kas isiku suhtes on varem kohaldatud alaealiste komisjoni poolt mõjutusvahendeid ning millist mõju need on omanud. Kuritegudes, mis ei ole I astme kuriteod, on soovitatav kohaldada kuni 17-aastasele alaealisele KrMS § 201 sätteid ja 17-aastasele alaealisele KrMS § 202 sätteid ja üldkasuliku tööd kuni 50 tundi.¹⁵⁴

Juhise järgi peab alaealise süüdistatava korral olenemata menetlusliigist igas kohtule esitatud kriminaalasjas olema kohtueelne ettekanne. Ettekanne koostatakse kriminaalhooldusamentiku poolt. Ettekande eesmärgiks on anda prokurörile lisateavet alaealise kohta õige menetlusotsuse tegemiseks. Ettekande koostamisest võib loobuda juhul kui kriminaalasja menetlemise algstaadiumis on asjaolud selged ja prokurör otsustab kriminaalmenetluse lõpetada KrMS § 201-203¹ alustel.

Tõkendite puhul rõhutab juhis, et vahistamist tuleks kohaldada vaid erandjuhul. Menetleja peaks alaealise vahistusmenetlusse kaasama vastavalt lastekaitse seaduse §-le 35 pedagoogi või psühholoogi ja arsti, kes saavad vahistusmenetluse käigus avaldada arvamust alaealiselt vabaduse võtmise kohta kirjalikult või suuliselt.

Karistuse määramise puhul peaks pidama silmas, et karistusõiguse ülesandeks on alaealise puhul eelkõige uue kuriteo toimepanemise ärahoidmine, tema sotsiaalne järeleaitamine ja integratsioon. Alaealise mõjutamise eesmärgiks on kasvatamine, mitte karistamine. Alaealisele

¹⁵² *Ibid*, RT I, 30.12.2015, 75.

¹⁵³ Riigi peaprokuröri juhise alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses 29.06.2007 nr RP 1-4/07/8, lk 1

¹⁵⁴ Juhise alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses, lk 3.

vangistuse kohaldamine peaks olema erand. Vangistuse taotlemine peab olema prokuröri poolt kaalutud ja kohaldatav siis, kui alternatiivse karistusliigi valik ei ole põhjendatud.¹⁵⁵

3.2 Siseriiklik regulatsioon 2018. aastal

2018. aastal jõustusid ulatuslikud muudatused alaealiste kurjategijate kohtlemise süsteemis. Muudatuse eesmärk on kiiremini ja tõhusamalt reageerida alaealiste õigusrikkumistele ning intensiivsemalt tegeleda lapse abivajadusega.¹⁵⁶ Endiselt omavad tähtsust eelmises alapeatükis väljatoodud seadused. Siia lisandub ka sotsiaalhoolekande seadus (edaspidi SHS). Kuivõrd lastekaitseseaduses ei tehtud muudatusi, siis seal sätestatud põhimõtted ja juhised on oma olemuselt samad ka 2018. aastal.

Kõige olulisemaks muudatuseks on alaealiste mõjutusvahendite seaduse kehtetuks tunnistamine.¹⁵⁷ Seletuskirja kohaselt AMVS alusel sätestatud alaealiste komisjonide süsteem ja komisjonide määratavad mõjutusvahendid dubleerisid ühest küljest KrMS-is ja vääriteomenetluse seadustikuks sätestatud teole reageerimise meetmeid ning teisest küljest LasteKS-i alusel lapse abistamiseks tehtavaid tegevusi. Samuti ei vastanud alaealiste komisjoni tegevusformaad taastava õiguse põhimõtte järgimisele ega lapse abistamisele.¹⁵⁸

Laste seisukohalt, kelle juhtumid olid alaealiste komisjonides arutada, tähendab AMVS kehtetuks tunnistamine, et nende tagajärgede tegelemine lõpeb süüteomenetlusega või nad suunatakse saama lepitusteenust, või kui lapsel on teo taga abivajadus, tegeleb temaga KOV vastavalt LasteKS-ile.¹⁵⁹

Tulenevalt KarS § 56 lg 3 võib alaealisele karistuse mõista või määrata ainult siis, kui

¹⁵⁵ Juhis alaealise erikohtlemine kriminaalmenetluses, lk 4.

¹⁵⁶ Kristin Rammus, Pressiteade: Muudatused alaealiste õigusrikkujate kohtlemise süsteemis toetavad noore abivajajaga tõhusamat tegelemist, Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/et/uudised/muudatused-alaestate-oigusrikkujate-kohtlemise-susteemis-toetavad-noore-abivajajaga> 01.02.2018.

¹⁵⁷ Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus § 2. RT I, 25.10.2017, 1.

¹⁵⁸ Seletuskiri sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde, lk 35. Eelnõu 360 SE.

¹⁵⁹ Seletuskiri sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde, lk 37. Eelnõu 360 SE.

alaealisele kohaldatava mõjutusvahendiga ei ole võimalik mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest.¹⁶⁰ Regulatsioon on kantud põhimõttest, mille kohaselt tuleb alaealiste puhul alati eelistada mittekaristuslike mõjutusvahendeid. Madala riskiga õigusrikkujatele tuleks sekkuda väikseima intensiivsusega, kuivõrd suure tõenäosusega suudavad nad enda käitumist aja jooksul ise korrigeerida ja karistuslik reageerimine või õigusrikkumise toimepanemise riski hoopis suurendada.¹⁶¹

AMVS tulenevaid mõjutusvahendeid on võimalik nüüd määrata kohtul või prokuratuuril. KarS §-st 87 tulenevalt võib kohus vähemalt neljateist-, kuid alla kaheksateistaastaselt kuriteo toimepannud isikule, kelle kõlbelise ja vaimse arengu tase ning võime oma teo keelatuselt aru saada või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida on piiratud, kohaldada mõjutusvahendeid. Nende mõjutusvahendite hulka kuuluvad hoiatus, sotsiaalprogramm, kuriteoga tekitatud kahju hüvitamine või heastamine, sõltuvus- või muu ravi, lepitusteenus, allutamine käitumiskontrollile vastavalt KarS §-s 75 sätestatule, 5-60 tundi üldkasulikku tööd, liikumisvabaduse piirang, kinnisesse lasteasutusse paigutamine või muu asjakohane isiku poolt vabatahtlikult võetav kohustus.¹⁶²

KrMS § 201 lg-st 2 tulenevalt võib prokuratuur kriminaalmenetluse lõpetada, isikut hoiatada ning vajaduse korral kohaldada tema nõusolekul kohustusi, kui prokuratuur leiab, et isikut, kes pani kuriteo toime vähemalt neljateist-, kuid alla kaheksateistaastasena, saab mõjutada karistust või KarS §-st 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata. KrMS § 201 lg 2 kohaselt kuuluvad nende kohustuste hulka: 10-60 tundi üldkasulikku tööd, kuriteoga tekitatud kahju hüvitamine või heastamine, sotsiaalprogramm, sõltuvus- või muu ravi, lepitusteenus või muu asjakohane kohustus.¹⁶³

Muu vabatahtlikult võetud asjakohane kohustus võib sõltuda konkreetsetest asjaoludest ja alaealise individuaalsetest vajadustest. Siia alla võivad kuuluda näiteks kohustus jätkata sõltuvus- või muu raviga, kohustus mitte tarvitada narkootikume või alkoholi, kohustus jätkata õppetööga või olla õppetööst vabal ajal hõivatud spordi- või noorsootööalaste tegevustega vms

¹⁶⁰ Karistusseadustik, RT I, 30.12.2017, 29.

¹⁶¹ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu juurde, lk 7. Eelnõu 453 SE I.

¹⁶² Karistusseadustik, RT I, 30.12.2017, 29.

¹⁶³ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 05.12.2017, 1.

kohustus, mida isik on nõus endale võtma ja mis toetab alaealise õigusrikkuja resotsialiseerumist ja hoidumist uutest rikkumistest.¹⁶⁴

KarS § 87 lg 7 ja KrMS § 308 annab võimaluse kohaldada mõjutusvahendeid ka alla kahekümne ühe aastasele kuriteo toimepannud isikule arvestades isiku vaimse ja sotsiaalse arengu taset ning kuriteo toimepanemise asjaolusid. Tulenevalt kinniste lasteasutuste olemusest ei ole noorte täiskasvanute puhul võimalik kohaldada kinnisesse lasteasutusse suunamist, kuna seal ei ole võimalik pakkuda neile sobivaid teenuseid. Noorte täiskasvanute suhtes eriregulatsiooni rakendamise olulisimaks argumendiks on asjaolu, et noortel on varieeruv arenguküpsus.¹⁶⁵

Mõjutusvahendi liigi, tingimuste või tähtaja muutmise sätestab KrMS § 430, mille kohaselt otsustab selle süüdimõistetu elukoha järgse maakohu täitmiskohtunik määrusega, kui kriminaalhooldaja, mõjutusvahendit kohaldava asutuse juht või mõjutusvahendi aluseks olnud süütegu menetlenud asutus on täitmiskohtunikule esitanud teatise mõjutusvahendina määratud kohustuse täitmata jätmise kohta.¹⁶⁶

Alates 2018. aastast on võimalik KrMS 173 lg 3 alusel jätta kriminaalmenetluse erikulud riigi kanda ning KrMS § 180 lg 3 kohaselt võib süüdimõistva kohtuotsuse korral alaealise puhul jätta menetluskulud tervikuna riigi kanda.¹⁶⁷ Leiti, et muudatus on vajalik, kuna alaealise kõrvalehoidumine menetlusest on tihti seotud hirmuga ning seetõttu võib mõnedel juhtudel erikulude väljamõistmine alaealiselt olla ebamõistlik.¹⁶⁸ Lisaks leiab töö autor, et alaealisele kulude kandmise kohustuse riigile kanda jätmises vähendatakse ohtu alaealise majandusliku olukorra halvenemisele ning seeläbi vähendatakse ühe riskifaktori teket. KrMS § 179 lg 3 alusel ei määrata alaealisele sundraha, kui kohaldatakse KarS § 87 lg 1 alusel mõjutusvahendeid.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu juurde, lk 7. Eelnõu 453 SE II.

¹⁶⁵ *Ibid*, lk 9.

¹⁶⁶ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 05.12.2017, 1.

¹⁶⁷ *Ibid*, RT I, 05.12.2017, 1.

¹⁶⁸ Seletuskiri, lk 15. Eelnõu 453 SE II.

¹⁶⁹ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 05.12.2017, 1.

4. Kohtumenetlus 2017. ja 2018. aastal

Kohtulahendid on valitud perioodil 12.01.2017-12.03.2017 ja 12.01.2018-12.03.2018. Aastate valik tuleb eelkõige asjaolust, et aastast 2018 toimusid karistusõiguses muutused alaealiste kohtlemisest. Perioodi valik tuleneb eelkõige asjaolust, et magistritöö kirjutamise hetkel on 2018 aasta arvestuses olemas 3 kuu kohtulahendid. Sellest tulenevalt valis töö autor ka 2017 aastast sama perioodi kohtulahendid.

Perioodil 12.01.2017-12.03.2017 ja 12.01.2018-12.03.2018 on jõustunud 39 kohtulahendit 51 isiku suhtes, kes olid sündinud aastal 1999 või hiljem. Jõustunud kohtulahendite nimekirja saamiseks tegi magistritöö autor koostööd Riigiprokuratuuri arendusnõuniku Jako Sallaga. Magistritöö analüüsiks valis üliõpilane Tartu Maakohtu ja Harju Maakohtu poolt tehtud kohtulahendid kuivõrd nimetatud kohtumajad teenindavad kahe suurima rahvaarvuga piirkonda – Harju maakonnas elab 602 409 inimest ja Tartu maakonnas elab 150 167 inimest.¹⁷⁰ Magistritöö raames tutvus üliõpilane 36 jõustunud lahendiga, millest 22 kohtuasja puhul tutvus ka toimikuga. Tartu Maakohu Võru kohtumaja ei andnud luba toimikutega tutvumiseks. Samuti ei ole lahendeid üleval Riigi Teatajas. Magistritöö autor tutvus lahenditega Tartu Maakohu Põlva ja Valga kohtumajas, Tartu Maakohtu Tartu kohtumajas, Tartu Maakohtu Jõgeva kohtumajas ja Harju Maakohtu Liivalaia kohtumajas.

4.1 Kohtumenetlus 2017. aastal

Perioodil 12.01.2017-12.03.2017 on jõustunud 21 kohtulahendit 31 isiku suhtes, kes olid sündinud aastal 1999 või hiljem. Ükski analüüsitud kohtulahend ei jõudnud oma tulemuseni üldmenetluses. 15 lahendit on jõudnud lahenduseni kokkuleppemenetluse teel ning 6 lahendit lühimenetluse raames. Magistritöö raames tutvus töö autor kohapeal 12 kohtutoimikuga ning 8 lahendiga Riigi Teatajas. Kahele lahendile ega toimikule ei võimaldatud ligipääsu.

Võttes analüüsi aluseks tutvutud kohtutoimikud¹⁷¹ olid kõige nooremad kuriteo toimepanijad 15-aastased. Suurema osa kuritegude toimepanijatest olid 17-aastased noorukid. Kuritegude

¹⁷⁰ Eesti elanike arv KOV-de lõikes seisuga 01.01.2017, Siseministeerium, arvutivõrgus: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Rahvastiku_statistika/eesti_elanike_arv_kov_01.01.2017.pdf 15.04.2018.

¹⁷¹ Lahendite puhul oli alaealiste isikukood varjatud, va kui tegemist oli 17 või 18 aastaseks saavate isikutega.

toimepanijateks olid peamiselt noormehed. Sellel perioodil toimepandud kuritegude iseloom ja viis on omane just alaealistele kurjategijatele. Enamik kuritegusid pandi toime grupis. Grupp oli moodustatud nii eakaaslastest kui ka täisealistest isikutest.

Alaealised panid peamiselt toime varavastaseid kuritegusid (7 kohtuasja). Siia hulka kuulus röövimine (KarS § 200) ja vargus (KarS § 199). Kuriteod pandi toime enamasti grupis. Lisaks varavastastele kuritegudele esines ka rahvatervise vastaseid süütegusid (6 kohtuasja). Siia alla kuulus narkootilise ja psühhotroopse aine suures koguses ebaseaduslik käitlemine (KarS § 184) ja narkootilise ja psühhotroopse aine väikeses koguses ebaseaduslik käitlemine (KarS § 183). Ka antud kuritegu pandi toime peamiselt grupis. Alaealised panid toime ka avaliku rahu vastaseid kuritegusid (4 kohtuasja), mis peamiselt sisaldasid endast avaliku korra rasket rikkumist vägivallaga (KarS § 263 lg 1 p 1). Samuti pandi toime kehalisi väärkohtlemisi KarS § 120 lg 1 mõttes (6 kohtuasja).

Alaealiste puhul tuleb menetluses käigus välja selgitada alaealiste huvid ja psüühilised omadused. Sellest põhimõttest kantuna koosnesid alaealiste kohtutoimikud suures hulgas erinevatest iseloomustustest. KrHS § 23 lg 1 koostoimes KrMS § 213 lg 4 sätestab, et kriminaalhooldusametnik on kohustatud koostama kohtueelse ettekande. Tutvutud kohtulahendite puhul oli ainult ühel juhul puudu kohtueelne ettekanne. Teistel juhtudel oli see koostatud. Ettekannetes andis kriminaalhooldusametnik ülevaate isiku sotsiaalsest, majanduslikust ja tervislikust seisundist. Samuti hindab kriminaalhooldusametnik alaealise riskifaktorite olemasolu tulevaste õigusrikkumiste toimepanemiseks. Riskifaktorite leevendamiseks teeb kriminaalhooldusametnik ettepanekuid lisapiirangute määramiseks alaealisele ning samuti teeb omapoolse ettepaneku, millist karistust konkreetset juhul konkreetse alaealise puhul kohaldada.

Väga suurel osal alaealistel on riskifaktoriks sõltuvuse probleemid. Peamiselt on selleks alkoholi või nikotiini sõltuvus. Mõnel juhul lisandus sellele ka narkomaania. Tihtipeale oli allakäigu alguseks koolist pidev puudumine ning sellega kaasnevad õpiraskused. Veel võib esile tuua, et suuremal osal alaealistel märgiti ühe riskifaktorina suhtlemine endast vanemate isikutega, kes tihtipeale ise olid juba kriminaalkorras karistatud. Teatud riskifaktorid olid seotud ka isiku endaga. Siia alla kuulusid näiteks väljakujunemata isiksus, väljakujunemata väärtushinnangud ja isiku mõjutatavus, mis väljenduski peamiselt grupis tegutsenud alaealiste puhul. Eelpool nimetatud riskifaktorite puhul võib leida, et tegemist on üleüldiste alaealiste

iseärasustega. Töö autor arvab, et eelkõige on need ealised iseärasused muutunud riskifaktoriteks, kuna tegemist on kõrvalekaldega sama ealise nooruki käitumisest ja lihtsustavad isiku mõjutatavust.

Lisaks kriminaalhooldaja poolt koostatud iseloomustavale ettekandele oli igas toimikus kuulatud üle ka kas ema või isa, kes andsid ülevaate nii toimunud sündmusest kui ka perekonna sotsiaalsest seisundist ning iseloomustasid oma last. Toimikusse oli lisatud ka lapse õppimise korral kooli poolt koostatud iseloomustus. Last iseloomustas ka võimalusel sotsiaalhoolekandetöötaja, kui tal oli eelnev kokkupuude lapse või tema perega, ning edastas infot alaealiste komisjonis tehtud otsuste kohta, kui alaealise käitumine oli varasemalt alaealiste komisjonis arutluse olnud.

Kohtulahendeid analüüsid tuleb tõdeda, et alaealiste puhul võime rääkida kriminaalse karjääri väljakujunemisest. Mõnel üksikul juhtumil oli tegemist alles esmakordse rikkumisega, kus alaealise käitumine ei olnud varasemalt arutluse all alaealiste komisjonis ning alaealine polnud väärteokorras karistatud. Peamiselt algasid rikkumised alkoholi ja tubaka kuritarvitamisest, koolikohustuse rikkumisest ning vägivaldsest käitumisest. Võib öelda, et nende laste kuritegelik käitumine on jäänud aastate jooksul samaks. Isikud ei ole pannud toime järjest raskemaid õigusrikkumisi, vaid õigusrikkumised on olnud peamiselt samalaadsed, kuid mõnel juhul aja jooksul muutunud aina sagedamaks. Ühel juhul oli alaealine alaealiste komisjoni vaateväljas juba aastast 2010 ning tema suhtes oli kohaldatud 16 erinevat mõjutusvahendit, millest peamise moodustasid hoiatused, üldkasulik töö, sotsiaalprogrammid ja erikool. Seega isik on õigusrikkumisi toime pannud tänaseks juba 7 aastat. Kirjeldatud olukord näitab töö autori arvates, et isikule ei ole leitud sobivaid mõjutusvahendeid, mis suunaksid alaealise õiguskäitumisele tee. Antud juhul võiks töö autori arvates kaaluda ka karmimate meetodite kasutamist, sh vangistus.

Keskmine menetluse pikkus kohtueelse menetluse algusest kuni kohtulahendini oli 3,6 kuud.¹⁷² Kõige pikem menetlus oli 6 kuud (2 asjas) ja kõige lühem menetlus 2 kuud (2 asjas). 2017. aastal tervikuna kestsid kohtusse saadetud menetlused keskmiselt 3 kuud.¹⁷³ Tõkenditena kasutati peamiselt elukohast lahkumise keeldu. Mõnel juhul ei kohaldatud tõkendit üldse või kohaldati kõige karmim tõkend, milleks on isiku vahistamine. Vahistamist kohaldati näiteks

¹⁷² Menetluse kestvus on arvutatud 12 tutvutud kohtutoimiku alusel.

¹⁷³ Andres Ülviste, Jako Salla, Alaealiste menetlusosaliste erikohtlemine kriminaalmeneluses, Riigiprokuratuuri analüüs 2017, lk 2.

juhul, kui prokuratuur leidis, et isik ei ole temale mõistetud varasematest karistustest järeldusi teinud, ei ole asunud õiguskuulekale käitumisele ning jätkab kuritegude toimepanemist. Seega tegemist on olukorraga, kus isiku puhul on oht, et ta võib jätkuvalt toime panna kuritegusid. Sellise vahistamise aluse sätestab KrMS § 130 lg 2.¹⁷⁴

Kõige enam kohaldatai karistusena vangistust koostoimes KarS § 74 lg 1 ehk isik vabastati karistusest tingimisi allutamiseega käitumiskontrollile. Käitumiskontrolli ajal olid kõik süüdlased kohustatud järgima ka järgmisi kontrollnõudeid: elama kohtu määratud alalises elukohas, ilmuma kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele, alluma kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitama talle andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta, saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks Eesti territooriumi piires kauemaks kui viieteistkümneks päevaks, saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks ja saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa Eesti territooriumilt lahkumiseks ja väljaspool Eesti territooriumi viibimiseks.

Lisaks eelmainitud kohustustele kohaldatai alaealistele peamiselt järgnevaid lisakohustusi: mitte tarvitama alkoholi, mitte omama või tarvitama narkootilisi või psühhotroopseid aineid, otsima endale töökoha, omandama üldhariduse või eriala, alluma ettenähtud ravile või osalema sotsiaalprogrammis. Teatud juhtudel keelati isikul suhelda teiste kriminaalkorras karistatud isikutega ning keelati viibida väljaspool kodu kellaajal 22.00-06.00 täisealise perekonnaliikmeta või eelnevalt kriminaalhooldajalt luba saamata.

Peaaegu kõikidel juhtudel soovitasid sotsiaalprogrammi kohaldamist ka kriminaalhooldajad. Siia kuulusid näiteks ennetusprogramm „Puhas tulevik“, konflikti lahendamise programm ART ja mitmedimensiooniline pereteraapia MDFT. Ennetusprogramm „Puhas tulevik“ puhul on programmi sihtgrupiks üldjuhul esmakordse narkosüüteoga politseisse sattunud alaealised. Programmi eesmärk on vähendada narkootikumide tarvitamist ja omamist kuni 18-aastaste isikute hulgas, ennetada narkosüütegude toimepanemist, parandada noorte sotsiaalseid oskusi, aidata igakülselt kaasa alaealiste ja nende perede edukamale sotsiaalsele ja psühholoogilisele toimetulekule ja õiguskuulekusele.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 07.07.2017, 7.

¹⁷⁵ Ennetusprogramm „Puhas tulevik“ tutvustus, Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ennetusprogrammi-puhas-tulevik> 18.03.2018.

Konflikti lahendamise programm ART on suunatud riskinoortele, kes elavad hajaasustusega piirkonnas, on pärit suurtest peredest ning on raske käitumisega. Programmi abil õpetatakse agressiivse käitumise asemel kasutama positiivseid sotsiaalseid oskusi ning muutma teiste inimestega arvestamise oluliseks teguriks noore moraalses mõtlemises. Programmis kuulub ühte gruppi 6-10 sellist noort.¹⁷⁶

Mitmedimensiooniline pereteraapia MDFT sihtgruppi kuuluvad lapsed ja noored vanuses 11 kuni 19 eluaastat, kellel on erinevaid probleeme: õigusrikkumised, suhte probleemid vanemate ja ametiisikutega, uimastitarvitamine. Siia kuuluvad ka pered, kus vähemalt üks pereliige on valmis teraapias korrapäraselt osalema. Tegemist on perekonnapõhise sekkumise süsteemiga, kus tegeletakse noorkite hälbiva käitumise ja sellega seonduvate emotsionaalsete probleemide kohtlemiseks. Süsteemi rakendatakse pere juures, kodus, lisaks toimuvad vastuvõtud piirkondlikus kontoris. Programmis tegeletakse süsteemselt nii noore enda, tema vanemate, pere kui ka oluliste pereväliste inimeste ja asutustega.¹⁷⁷

Ühel juhul määrati isikule KarS § 96 lg 1 alusel üldkasulik töö. Ühel juhul vabastati isik KarS § 87 lg 1 punkt 4 alusel karistusest ja paigutati Maarjamaa Hariduskolleeiumi Valgejõe õppekeskusesse kuni põhihariduse omandamiseni. Kahel juhul vabastati isik karistusest KarS § 87 lg 1 punkt 2 alusel ning allutati alaealine käitumiskontrollile vastavalt KarS §-s 75 sätestatule. 3 isiku suhtes kohaldati vangistust.

Enamikel juhtudel mõisteti välja ka sundraha täies ulatuses või osaliselt. Sundraha mõisteti reeglina välja nii süüdistatavalt, kuid vajalike vahendite puudumisel võib väljamõistetud summad sisse nõuda süüdistatava eestkostjalt. KrMS § 180 lg 3 alusel jäeti enamikel juhtudel menetluskulud riigi kanda. Peamised kulutused, mis tuli süüdistatavatel tasuda, olid kohtueelne õigusabi või ekspertiisitasud.

Ühtegi istungit ei kuulutatud alaealise kaitseks kinniseks. Kahel juhul oli kohtulahendis tuvastatav isiku nimi ja tema isikukood. Ühel juhul oli avalikustamine arusaamatu, kuivõrd teo toimepanemise ajal oli tegemist alaealisega, kes menetluse käigus sai 18, ning tema suhtes ei olnud varasemalt kolme jõustunud kohtulahendit. Teisel juhul oli isikul juba varasemalt 2

¹⁷⁶ Konflikti lahendamise programm ART, Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/konflikti-lahendamise-programm-art> 18.03.2018.

¹⁷⁷ Mitmedimensiooniline pereteraapia MDFT, Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/mitmedimensiooniline-pereteraapia-mdft> 18.03.2018.

kehtivat kriminaalkaristust ja väärteokorras 3 kehtivat kriminaalkaristust. Ülejäänud juhtudel oli isiku nimi ja isikukood asendatud initsiaalide või tähemärkidega. Mõnel juhul oli nähtav ainult isiku eesnimi.

4.2 Kohtumenetlus 2018. aastal

Perioodil 12.01.2018-12.03.2018 on jõustunud 18 kohtulahendit 20 isiku suhtes, kes olid sündinud aastal 1999 või hiljem. 16 teadaolevast lahendist ei jõudnud üksi üldmenetluse teel lahenduseni. 12 lahendit on jõudnud lahenduseni kokkuleppemenetluse teel ning 4 lahendit lühimenetluse raames. Ühe kriminaalasja puhul andmed puuduvad, kuivõrd kohtus ei väljastanud kohtulahendit ning need ei ole saadaval ka Riigi Teatajas. Magistritöö raames tutvus töö autor kohapeal 11 kohtutoimikuga ning 6 lahendiga Riigi Teatajas.

Võttes analüüsi aluseks tutvutud kohtutoimikud olid kõige nooremad kuriteo toimepanijad 16-aastased.¹⁷⁸ Peamiselt olid sellel perioodil kuriteo toimepanijad 17-aastased. Sarnaselt 2017. aastale olid kuritegude peamised toimepanijad noormehed. Samuti võib väita, et enamik kuritegusid pandi toime grupis.

Alaealised panid peamiselt toime varavastaseid kuritegusid (9 kohtuasja). Peamiselt pandi toime peamiselt röövimisi grupis (KarS § 200 lg 2 punkt 7), aga ka varguseid grupis (KarS § 199 lg 2 punkt 7). Varavastaste kuritegude poolest oli üheks peamiseks rikkumise liigiks asja omavoliline kasutamine (KarS § 215). Seda kuritegu pandi ka toime peamiselt grupis. Endiselt on probleemiks rahvatervise vastased kuriteod, kus rikkumiseks on narkootiliste ja psühhotroopse aine suures koguses ebaseaduslik käitlemine (KarS §§ 183 ja 184). Isikuvastastest kuritegudest pandi peamiselt toime kehalist väärkohtlemist (KarS § 121). Esines ka liiklussüütegusid, kus ühel juhul oli tegemist sõiduki juhtimisega alkoholihoobes (KarS § 424) ja kahel juhul oli tegemist sõiduki süstemaatilise juhtimisega juhtimisõiguseta isiku poolt (KarS § 423').

Alaealiste puhul on oluline, et menetluses selgitatakse välja alaealiste parimad huvid. Antud perioodil on menetluskäik olnud suuresti sarnane 2017. aasta analüüsitud perioodile. Kohtule edastatud materjalide hulgas leidub nii vanemate ülekuulamise protokollid kui ka

¹⁷⁸ Lahendite puhul oli alaealiste isikukood varjatud, va kui tegemist oli 17 või 18 aastaseks saavate isikutega.

kriminaalhooldaja ettekanded. 2018. aastal analüüsitud kohtutoimikute puhul aga tuleks esile tõsta, et mitmel juhul esines olukordi, kus vanem, kes oli kutsutud ülekuulamisele, keeldus ütluste andmisest KrMS § 71 lg 1 punkt 1 alusel. Kriminaalhooldaja ettekanded olid oma kvaliteedilt nõrgemad, kui 2017. aastal uuritud kohtulahendites. Ka 2018. aastal esines üks kohtutoimik, kus puudus kriminaalhooldaja ettekanne. Ühel juhtumil oli puudu igasugune alaealist iseloomustav materjal.

Väga suurel osal alaealistel on riskifaktoriks sõltuvuse probleemid. Teatud juhtudel oli alaealine puutunud kokku alkoholi ja narkootikumidega juba väga varajases eas. Riskifaktoritena toodi veel välja näiteks hulkurlus ning nõrk õppimisvõime ja õpihuvi. Riskina toodi välja isikute puhul ka seda, kui isiku lähisugulased olid varasemalt kriminaalkorras karistatud. Samuti oli endiselt probleemiks isikute sõpruskonnad ning asjaolu, et tegemist oli kergesti mõjutavate isikutega. Tihti iseloomustati isikuid kui väljakujunemata isiksuse ning väärtustega alaealisi.

Isikute puhul, kes on antud kuritegusid toime pannud, saab jällegi rääkida väljakujunenud kriminaalsest karjäärast. Eriti iseloomustab seda asjaolu, et kolmel juhul oli alaealine kohutistungi ajaks juba vanglakaristust kandmas, kuna käitumiskontrolli reeglite vastu eksimise tõttu pöörati tingimisi määratud karistus täitmisele. Ainult kolmel juhul oli isik varasemalt karistamata. Tihtipeale olid alaealiste probleemid alanud juba palju varasemalt. Ühel juhul oli isik juba aastast 2008 politsei huviorbiidis. Mitmel juhul tõi kriminaalhooldaja välja, et isikute viimaste aastate kuritegevus on kasvanud.

Sarnaselt 2017. aastale, ei saa väita, et kuriteod oleksid läinud ajas raskemaks, kuid kuritegevuste toimepanemise arv isikute poolt on suurenenud viimaste aastate jooksul. Kriminaalhooldaja ettekannetest jäi kõlama ka mitmel juhul asjaolu, et varasemad sotsiaalprogrammid ja mõjutusvahendid ei ole andnud soovitud tulemust. Antud perioodil analüüsitud kohtulahendite puhul on märkimisväärne ka asjaolu, et mitmel juhul ei kajastunud kokkuleppes lisapiiranguid, mille ettepaneku kriminaalhooldusametnik oli oma ettekandes teinud.

Keskmine menetluse pikkus kohtueelse menetluse algusest kuni kohtulahendini oli 5,1 kuud.¹⁷⁹ Pikema menetluse kestvuse võib selgitada asjaolu, et enamikul juhul oli tegemist isikutega, kes

¹⁷⁹ Menetluse kestvus on arvatud 11 tutvutud kohtutoimiku alusel.

toimepanemise ajal olid 17- või 18-aastased. Seega võib väita, et mida noorem süüteo toimepanija seda kiirem menetlus. Suurema osa kriminaalasjade puhul ei kohaldata tõkendit. Kolmel juhul oli isik juba vanglas, kuivõrd varasemalt määratud tingimis karistus oli pööratud täitmisele. Peamise tõkendina kasutati elukohast lahkumise keeldu. Vahistamist kohaldati tõkendina rahvatervisevastaste kuritegude puhul, millel on olemas suurem tõenäosus, et inimene jätkab samaliigiliste kuritegude toimepanemisega.

Vahistamist kohaldati juhul, kui tegemist oli rahvatervisevastase kuriteoga. Prokurör tõi oma vahistamistaotluses välja, et rahvatervise vastaste kuritegude puhul on tegemist kuritegudega, millel on olemas tõenäosus, et inimene jätkab samaliigiliste kuritegude toimepanemisega. Seda seisukohta on ka Riigikohus kinnitanud lahendis 3-1-1-103-06, mille kohaselt on narkokuriteo puhul tegemist kuriteoga, mille korduva toimepanemise tõenäosus on kohtupraktika pinnalt suur.¹⁸⁰

Kõige enam kohaldati karistusena vangistust koostoimes KarS § 74 lg 1 ehk isik vabastati karistusest tingimisi allutamise ja käitumiskontrollile. Kolmel juhul määrati isikutele reaalne vangistus. Tegemist oli peamiselt isikutega, kes olid varasemalt juba toime pannud kuritegusid ning rikkusid sellega katseaega. Kahel juhul kohaldati osalist vangistust koos tingimusliku vangistusega ja isik allutati käitumiskontrollile. Ühel juhul kohaldati rahalist karistust ja ühel juhul määrati ühiskondlik kasulik töö. Ühel juhul lõpetati isiku suhtes menetlus KrMS § 202 lg 7 alusel ning isikule määras prokuratuur üldkasuliku töö. Ainult ühel juhul kohaldas kohus KarS § 87 lg punkti 6 ehk kohaldas mõjutusvahendina allutamise käitumiskontrollile vastavalt KarS §-s 75 sätestatule.

Lisaks eelmainitud kohustustele kohaldati alaealistele peamiselt järgnevaid lisakohustusi: mitte tarvitama alkoholi, mitte omama või tarvitama narkootilisi või psühhotroopseid aineid, otsima endale töökoha, omandama üldhariduse või eriala, alluma ettenähtud ravile või osalema sotsiaalprogrammis. Peamiselt keelati suhelda kriminaalkorras karistatud isikutega või isikutega, keda on karistatud narkootiliste ainete käitlemise eest. Ühel juhul oli keelus toodud konkreetsed isikud, kellega oli alaealisel süüdistataval keelatud suhelda. Tegemist oli isikutega, kes olid samas menetluses süüdistatavateks. Siin puhul on oluline välja tuua, et mitmel juhul ei kohaldata lisakohustusi, mille kohta oli teinud ettepaneku kriminaalhooldaja. Seega võib

¹⁸⁰ Riigikohtu lahend 3-1-1-103-06, punkt 15.

väita, et 2017. ja 2018. aastal kohaldati samu lisakohustusi.

Enamikel juhtudel mõisteti välja ka sundraha täies ulatuses või osaliselt. Sundraha mõisteti reeglina välja nii süüdistatavalt, kuid vajalike vahendite puudumisel võib väljamõistetud summad sisse nõuda süüdistatava eestkostjalt. KrMS § 180 lg 3 alusel jäeti enamikel juhtudel menetluskulud riigi kanda.

Ühtegi istungit ei kuulutatud alaealise kaitseks kinniseks. Süüdistatava nimi ja isikukood oli lahenditelt leitav juhtudel, kus isik oli 17- või 18-aastane toimepanemise ajal ning karistuse määramisel saanud 18-aastaseks. Ühel juhul puudus Riigi Teataja kohtulahendite süsteemis lahend. Ülejäänud juhtudel oli isikute nimed ja isikukood asendatud initsiaalide või tähemärkidega.

5. Kohtumenetluse analüüs

5.1 Kriminaalkohtu menetluspraktika võrdlus ja analüüs regulatsiooni vastavusele

LasteKS § 21 lg 1 kohaselt kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel, vastu võtmata jätmisel ning otsuse kavandamisel eri võimaluste vahel valimisel tuleb selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest. Töö autori arvates toetab seda ka KrMS 213 lg 4 ja KrHS § 23 lg 1, mille kohaselt alaealise süüdistatava puhul tuleb koostada kohtueelne ettekanne, mis peab sisaldama kokkuvõtet alaealise isikuomadustest ja sotsiaalsest olukorrast ning sisaldama arvamust kohaldatavate kohustuste valiku kohta. Rahvusvahelistest normidest sätestab Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi 2016/800/EU artikkel 7, et lapsel on õigus individuaalsele hindamisele. Hindamise käigus võetakse arvesse lapse isiksust ja küpsust, lapse majanduslikku, sotsiaalset ja perekondlikku tausta ning lapse võimalikku erilist kaitsetust.¹⁸¹ Pekingi reeglid näevad ette, et sellise hinnangu peaks läbi viima kohtute juures pakutav sotsiaalteenus.¹⁸²

Eesti siseriiklik õigus näeb ette, et kohtueelsed ettekanded tuleb läbi viia. Kohtutoimikutes, millega üliõpilane tutvus, oli enamikes toimikutes esitatud kriminaalhooldaja ettekanne. Ettekanded sisaldasid sotsiaalseid, majanduslikke ja tervislikke riskifaktoreid, mis alaealist õiguskoulekale käitumisel mõjutasid. Paaril juhul oli ettekanne pinnapealne - puudus igasugune info isikut mõjutavatest riskidest. Ülevaade oli antud ainult isiku sotsiaalsest, majanduslikust ja tervislikust seisundist. Kahel juhul puudus isiku kohta tehtud ettekanne täielikult. Ettekande puudumise korral on rikutud nii KrMS § 213 lg 4 ja KrHS § 23 lg 1 tulenevat kohustust. Riigikohus on lahendis 3-1-1-43-06 asunud seisukohale, et kriminaalhooldusametniku mitte määramine ja ettekande puudumine on sellised minetused, mis toovad kaasa kohtuotsuse tühistamise.¹⁸³

Ettekannete puhul on kriminaalhooldaja enamasti külastanud süüdistatava kodu ning suhelnud seal tema vanematega. Tihtipeale puudus aga ettekandes informatsioon selle kohta, mida laps ise arvab enda tegevusest ning milline on tema enda ettekujutus võimalikust karistusest. Töö autor leiab, et menetluse käigus võiks olla läbi viidud ka vastavad individuaalsed intervjuud alaealisega. Töö autori arvates ei oleks sellisel juhul tegemist ülekuulamisega, vaid vestlusega

¹⁸¹ Direktiiv 2016/800/EU, ELT L 132/1 21.05.2016.

¹⁸² The Beijing Rules, lk 9.

¹⁸³ Riigikohus 3-1-1-43-06, punkt 13.3.

lapse ja sotsiaaltöötaja, laste psühholoogi või kriminaalhooldaja vahel, mille kohta tehakse eraldi aruanne hiljem. Sellisel viisil läbiviidud intervjuu võib anda ka parema arusaama isiku arusaamast kehtivast õiguskorrast ning näidata, kas isik on võimeline oma tegude tagajärgedest aru saama.

Eelnevast tulenevalt leiab töö autor, et ettekannetes ei kajastu piisavalt lapse isiksust ja küpsust iseloomustavad materjalid. Kriminaalhooldajad annavad hinnangu mõjutavatest riskifaktorites ning eelneva käitumist analüüsides ka hinnangu lapse isikule. Töö autori arvates jäid need hinnangud pinnapealseks kuivõrd hinnang ei andnud kindlat arusaama lapse arusaamisvõimest, mis KarS § 87 kohaldamiseks on oluline informatsioon. Sellistel juhtudel, kus kriminaalhooldaja ettekandest tekivad kahtlused isiku küpsusest ja arusaamisvõimest, tuleks kaasata ka võimalusel psühholoogid. Näiteks Bulgaarias on võimalik alaealiseid karistada ainult juhul, kui nad saavad oma teo olulisusest ja tagajärgedest aru. Kui kohus kahtleb lapse psühholoogilise arengu vastavuses, siis tuleb kaasata menetlusse ekspert, kes esitab vastava hinnangu. Kohtud ei ole juriidiliselt seotud selle hinnanguga, kuid tegemist oleks äärmiselt olulise iseloomustava materjaliga.¹⁸⁴ Eestis oleks võimalik sellisel juhul viia läbi kohtuekspertiis, mis on sätestatud KrMS § 295 lg 1.¹⁸⁵ Töö autor leiab, et vastav hinnang tuleks läbi viia juba kohtueelse menetluse faasis, kuna seal esitatud hinnang annaks piisavalt informatsiooni, et prokuratuuril saaks lõpetada menetluse või kohaldada mõjutusvahendeid ning menetlus ei peagi kohtusse jõudma.¹⁸⁶

Ettekandeid puudutavate rikkumiste puhul ei saa rääkida, et arvestatud on alaealiste huvidega. Seda eelkõige seetõttu, et sellistel juhtudel ei ole keegi väljagi selgitanud, mis need alaealise parimad huvid konkreetsel juhul on. Lisaks ei ole alaealist aktiivselt menetlusse kaasatud. Kohustus lapsele võimaldada seisukohtade avaldamist näeb ette Euroopa põhiõiguste harta artikkel 24.¹⁸⁷ Samuti puudub sellisel juhul isikut iseloomustav materjal, mis tegelikkuses peaks olema üheks aluseks alaealisele karistuse määramisel.¹⁸⁸ Nendel juhtudel ei saa kohtunik olla kindel, et määratav karistus on alaealise parimates huvides.

¹⁸⁴ F. Dünkel, J. Gryzwa, P. Horsfield, I. Pruin (EDS.), *Juvenile Justice System in Europe, Current situation and reform developments*, Vol 1, lk 141.

¹⁸⁵ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 05.12.2017, 8.

¹⁸⁶ Alus KrMS § 201, RT I, 05.12.2017, 8.

¹⁸⁷ Lapse õiguste konventsioon. RT II 1996, 16, 56.

¹⁸⁸ RK lahend 3-1-1-99-06, punkt 15 – „/.../ alaealise karistuse mõistmisel tuleb lisaks süü suurusele eriti tähelepanelikult arvestada ka teoga lahutamatult seotud isikulisi asjaolusid. Oluline on täideviija isik(sus) /.../“.

Osadel juhtudel, kui ettekanne oli olemas, siis hilisemas kokkuleppes ei kajastunud seal välja toodud kriminaalhooldaja poolt tehtud ettepanekud. Eelkõige võis sellist tendentsi kohata alaealiste hulgas, kelle puhul oli tuvastatud narkootikumide või alkoholi kuritarvitamine. Antud ettekannetes tegi kriminaalhooldusametnik ettepaneku kohaldada sotsiaalprogramme ning lisakohustusena hoidumise mõnuainetest. Mõnel juhul puudusid kokkuleppes viited sotsiaalprogrammidele ning mõnel juhul ei oldud kohaldatud lisakohustusena hoidumist mõnuainetest. Kuivõrd tegemist oli kokkuleppe menetluses lahendatud asjadega, siis kohtutoimik ei sisaldanud põhjendusi, miks ettekandes märgitud ettepanekutega ei arvestatud. Töö autor võib ainult oletada, et võis tekkida olukordi, kus alaealine ei olnud lihtsalt vastava kohustuse kohaldamisega nõus. Siiski leiab töö autor, et selline ettekannetest kõrvalekaldumine oleks õigustatud ainult juhtudel, kus isikule kohaldatakse reaalselt vangistust ning sotsiaalteenused on alaealisele kättesaadavad juba kui kinnipeetavale.

Problemaatiline on alaealiste iseloomustuse saamine olukordades, kus vanemad keelduvad ütluste andmisest. Sellistel juhtudel on vanemate arvamus kajastatud kriminaalhooldaja poolsetes ettekannetes, kui kriminaalhooldaja on teinud kodukülastuse ning vanemaid intervjuuerinud. Siiski jäävad need enamuses pinnapealseteks iseloomustusteks. Samuti puuduvad ettekannetest ja toimiku materjalidest lapse enda arvamus ja nägemus toimunust ning lapse arvamus mõjutusvahenditest, mida võiks tema suhtes kohaldada. Mõnes ettekandes oli üksik lause lapse enda arvamuse kohta. Lapsega põhjaliku intervjuu tegemata jätmisel rikutakse alaealise õigust seisukohtade avaldamiseks. Samuti võimaldaks põhjalikum intervjuu kujundada prokuröri ja kohtuniku arusaama, kas alaealise vaimne tase võimaldab tal oma käitumise tagajärgedest aru saada ja oma käitumist edaspidi vastavalt suunata.

Töö autori arvates võiks ettekannete koostamisel kaasata kriminaalhooldusametnike asemel lastekaitsetöötajaid, kes on saanud vastava hariduse lastega suhtlemiseks ja tegemist on nende igapäeva tööga. Analüüsitud kohtulahendite toimikutest nähtub, et tihtipeale on perekonnal, kus alaealine elab, varasem kokkupuude juba kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajaga. Seega oleks tegemist isikuga, kes on juba mingil määral olukorraga kursis. Muidugi ei saa välistada olukordi, kus sotsiaaltöötaja ei ole varasemalt perega kokku puutunud. Siiski leiab töö autor, et sotsiaaltöötajad on parema ettevalmistusega lastega intervjuude läbiviimiseks.

Ettekannete koostamisel tuleks kaasamine teha juba menetluse varasemas staadiumis. Näiteks Rootsi kriminaalmenetluses peab prokuratuur võtma nõuande sotsiaalhoolekande asutuselt juba

enne süüdistuse esitamist. Nõuane peaks sisaldama ettepanekuid sobiva meetme või karistuse rakendamise kohta.¹⁸⁹ Ettekande tegemist enne süüdistuse esitamist näeb ette ka direktiiv 2016/800/EU.¹⁹⁰

Sarnast süsteemi tunneb ka Šveitsi õigussüsteem. Paljudel alaealistega tegelevatel kohtutel või prokuröridel on oma sotsiaalhoolekande teenuse pakkuja, kes ei ole eraldiseisev kohtusüsteemist, vaid vaadeldakse kui kohtusüsteemi osana. Sotsiaalhoolekande teenuse pakkujal on kohustus uurida alaealise isiksust ja sotsiaalset keskkonda. Šveitsi süsteemi puhul teostab hilisemat järelevalvet ja piirangute täitmist see sama sotsiaalhoolekande teenuse pakkuja, kes esmase uuringu läbi viis. Seega on tegemist isikutega, kes on lapse olukorraga väga hästi kursis ning omavad oskuseid just alaealistega suhtlemiseks.¹⁹¹

21.02.2018 sõlmiti Narva-Jõesuus alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe, mis sisaldas endas põhimõtteid kuriteo toime pannud alaealiste erikohtlemise kohta kriminaalmenetluses. Sealse ühe punktina on välja toodud, et kohtueelses menetluses alaealise ülekuulamine tuleb läbi viia spetsialisti juuresolekul, kelle eriteadmised on vajalikud alaealisega arengukohase kontakti loomiseks, erivajaduste vastavaks kohtlemiseks, riskide ja vajaduste hindamiseks, ülekuulamise tulemuslikkuse tõstmiseks ning lapsesõbraliku kohtlemise tagamiseks. Samuti tuuakse välja, et kohtueelne ettepanek tuleb tellida võimalikult varases menetlusetapis.¹⁹² See on prokuratuur astumas töö autori arvates samme selle poole, et tagada lapse sõbralikum menetlus kaasates spetsialistid ja teostades varajases staadiumis kohtuelseid ettekandeid.

Enne 2018. aastat puudus Eestis otsene kohustus kohtunikel spetsialiseeruda alaealistega seotud asjadele. 01.01.2018 jõustus seadusemuudatus, mille kohaselt tööjaotusplaaniga tuleb tagada kohtunike spetsialiseerumine alaealistega seotud asjadele.¹⁹³ Sellega on loodud eeldus, et edaspidi tegelevad alaealiste kohtuasjadega kohtunikud, kes oskavad tuvastada ja hinnata

¹⁸⁹ Frieder Dünkel, Joanna Gryzwa, Philip Horsfield, Ineke Pruin (EDS.) *Juvenile Justice System in Europe. Current situation and reform developments* Vol. 3. Forum Verlag Godesberg 2010, lk 1343

¹⁹⁰ Direktiiv 2016/800/EU, ELT L 132/1 21.05.2016.

¹⁹¹ F. Dünkel, J. Gryzwa, P. Horsfield, I. Pruin (EDS.), *Juvenile Justice System in Europe*, Vol. 3, lk 1379-1380.

¹⁹² Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe, Kuriteo toime pannud alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses, Narva-Jõesuu, 21.02.2018. Arvutivõrgus: <http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/Kuriteo%20toime%20pannud%20alaealiste%20erikohtlemine%20kriminaalmenetluses.pdf> 20.04.2018.

¹⁹³ Kohtute seadus § 37 lg 4¹ RT I, 28.12.2017, 16.

alaealiste parimaid huve ning analüüsida võimaliku karistuse sobivust. Siiski võib juhtuda, et tegemist on ainult teoreetilise muudatusega. Näiteks Austria alaealiste kohtu seadus sätestab, et prokurörid ja kohtunikud, kes tegelevad alaealiste kriminaalasjadega, peaksid omandama pedagoogilisi teadmisi, teatud psühholoogia valdkonna ning sotsiaaltöö valdkonna oskuseid. Praktikas seda ei jälgita.¹⁹⁴ Positiivne näide on Taani, kus kohtunikelt ei eeldata konkreetseid põhjalikke teadmisi, vaid tegemist on kohtunikega, kes on läbinud spetsiaalsed koolitused.¹⁹⁵

Ühe võimalusena võiks Eestis kaaluda ka süsteemi, kus kohtute juures on alaealiste asjade arutamisel rahvakohtunik, kellel on kogemusi alaealistega töötamisel. Sellist süsteemi kasutatakse Austrias. Seal koosneb kohtukoosseis kahest kohtunikust ja kahest rahvakohtunikust, kus vähemalt üks rahvakohtunik peab olema õpetaja või muu töötaja noorsooametis.¹⁹⁶ Ideaalis võiks sellist süsteemi kasutada ka kokkulepete hindamisel ning ka lühimenetluses mitte ainult üldmenetluses. Eeltoodud näidete puhul toimuks alaealise analüüsimine mitmes etapis ja see aitaks garanteerida laste huvide väljaselgitamise ja läbi selle ka nende huvide tagamise.

KrMS § 308 sätestab, et kohus võib kohtuotsuse tegemisel süüdimõistetu karistusest vabastada ja kohaldada talle KarS §-s 87 sätestatud mõjutusvahendeid. Seda juhul, kui kohus jõuab järeldusele, et alaealist on võimalik mõjutada ka karistust kohaldamata. KarS § 87 ise sätestab, et mõjutusvahendeid võib kohaldada juhul, kui isiku kõlbelise ja vaimse arengu tase ning võime oma teo keelatusest aru saada või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida on piiratud.¹⁹⁷ Seaduse muudatus 2018. aastal võimaldab kohtul suuremat hulka mõjutusvahendeid kohaldada.

Praktikas ei ole KarS § 87 muudatusel aga erilist tähendust. Analüüsitud kohtulahendite puhul kohaldati KarS § 87 lg 1 vaid kuuel korral.¹⁹⁸ Uuritud lahendites määrati peamiselt isikutele mõjutusvahendiks käitumiskontroll. Ülejäänud juhtudel loobuti KarS § 87 kohaldamisest ning kohaldati KarS § 74 koostoimes KarS §-ga 75.

Seega võib asuda järeldusele, et kohtud ei ole oma praktikas võtnud seda paragrahvi omaks.

¹⁹⁴ Frieder Düinkel, Joanna Gryzwa, Philip Horsfield, Ineke Pruin (EDS.) *Juvenile Justice System in Europe. Current situation and reform developments*, Vol. 1, Forum Verlag Godesberg 2010, lk 57.

¹⁹⁵ *Ibid*, lk 330.

¹⁹⁶ *Ibid*, lk 57.

¹⁹⁷ Karistusseadustik § 87 lg 1. RT I, 30.12.2017, 29.

¹⁹⁸ Analüüsitud perioodil oli jõustunud 39 kohtulahendit 41 isiku suhtes.

Töö autor arvab, et ühelt poolt on võimalik põhjus selles, et kohtusse jõuavadki asjad selliste alaealiste suhtes, kelle puhul ei olegi võimalik KarS § 87 kohaldada, kuivõrd nad saavad oma teo keelatuselt aru ning neid ei ole võimalik selliste mõjutusvahenditega enam mõjutada. Probleemi põhjuseks võib olla ka asjaolu, et selle paragrahvi kohaldamise võimalikkus võib jääda küsimuse alla.

KrMS § 308 võimaldab mõjutusvahendeid kohaldada juhul, kui alaealist on võimalik mõjutada karistust kohaldamata. KarS § 87 sätestab aga, et mõjutusvahendit saab kohaldada vaid juhul, kui isikust tulenevatel põhjustel ei saa ta oma teo keelatuselt aru.

Kohtunik Erkki Hirsnik on Tartu Maakohtu lahendis 1-16-7906 leidnud, et KarS §-s 87 loetletud mõjutusvahendid saavad tulla kasutusele vaid siis, kui nooruk ei olnud oma eest lähtuvalt süüdiv (st ta ei olnud teo ajal ebaõigussarusaama või vastavat juhtimisvõimet). Loogiline oleks sellisel juhul, et kohus ei saagi niisugust inimest süüdi tunnistada: tuleks tuvastada üksnes koosseisupärane ja õigusvastane tegu, teha kindlaks ebaõigussarusaama või vastava juhtimisvõime puudumine ning kohaldada mõnda KarS §-s 87 loetletud mõjutusvahendit.

Normi grammatilise tõlgendamisel kohus ei pea ebaküpsusseisundis teo toime pannud isikut karistusest vabastama, vaid ta võib seda teha. Seega kohus võib inimese tema ebaküpsusest hoolimata süüdi mõista, aga ta saab jätta kohaldamata karistusseadustiku 3. peatükis nimetatud koormavad meetmed, ning võib nende asemel kohaldada §-s 87 endas nimetatud koormavaid meetmeid. Kuidas aga saab teha süüettehte noorukile, kes ei saanud oma vähesest küpsusest lähtuvalt oma teo keelatuselt aru või ei suutnud oma käitumist vastavalt sellele juhtide, pole süüpehmiõttel lähtuvalt võimalik mõista.¹⁹⁹

Töö autor asub seisukohale, et analüüsitud kohtuasjades oli õigustatud isikutele karistuse määramine. Enamikel juhtudel oli tegemist isikutega, kellele on juba varasemalt mõjutusvahendeid määratud, kuid sellega ei ole soovitud tulemust saavutatud. Isikud, kelle suhtes kohus kohaldas KarS § 87, olid varasemalt küll karistatud, aga nende puhul oli kriminaalhooldaja oma ettekandes väljendanud võimalikkust isikute puhul kohaldada mõjutusvahendeid. Negatiivse aspektina võib välja tuua, et ühel juhul leidis kriminaalhooldaja kohtueelses ettekandes, et alaealisel on väljakujunemata väärtushinnangud ning raskused oma

¹⁹⁹ Tartu Maakohus 1-16-7906, punkt 18.8.

tegude tagajärgede hindamisel. Sellisel juhul kohus ei kohaldanud KarS § 87, kuigi ettekandest jäi pigem kõlama, et alaealine täitis vastava normi kriteeriumid.

Karistuse määramisel peab karistus olema proportsionaalne ning suunatud rehabiliteerimisele. Lapselt vabaduse võtmine karistusena peab olema kõige viimane meede ning olema kohaldatav ainult kõige raskemate süütegude puhul. Töö autori arvates on positiivne asjaolu, et kõige enam kohaldatakse vangistuse asendamist tingimisi karistusega. Rehabiliteerimisele aitab kaasa alaealiste suunamine sotsiaalprogrammidesse. Teiselt poolt toob töö autor välja, et vangistuse asendamist tingimisi karistusega kohaldati ka sellistel juhtudel, kus see oli isikule juba mitmes rikkumine. Sellisel juhul tingimisi karistuse kohaldamisel võib töö autori arvates tekkida olukord, kus alaealisel võib tekkida karistamatuse tunne.

Rehabiliteerimist ning parimat võimalikku lahendust ei ole aga võimalik saavutada, kui kohtulahenditega määratud karistused ei ole kantud laste parimatest huvidest. Sarnaselt eelnevalt välja toodule, esines mitmel juhul kõrvalekaldeid kriminaalhooldaja poolt tehtud ettepanekutest.

Rehabiliteerimise puudulikkus väljendub ka asjaolus, et alaealised jõuavad kohtu ette tagasi. Alaealiste puhul, kelle õiguskuulik käitumine on hälbinud juba varajases eas, on väga raske leida rehabiliteerivaid lahendusi. Väga suurel osal analüüsitud isikutel oli varasemalt proovitud korduvalt mitut erinevat mõjutusvahendit, kuid tulemusteta. Hetkel on töö autori arvates kõige problemaatilisem isikute aitamine tagasi õiguskuulekale teele.

Selleks, et tagada nooruki õiguskuulekas käitumine, tuleb hoida isiku riskifaktorid võimalikult madalana.²⁰⁰ Peamised noorukeid mõjutavad riskifaktorid olid analüüsitud kohtumaterjalides koostatud ettekannete kohaselt kriminaalse taustaga sõbrad ja tuttavad, puudulik probleemilahendusoskus, pingelised suhted pereliikmetega, alkoholism, narkomaania, sisustamata vaba aeg, õpimotivatsiooni puudumine. Mõnel juhul leidis kriminaalhooldaja ettekandes, et riskifaktori maandamiseks oleks võimalik kohaldada sotsiaalprogramme või ravi. Näiteks pingelisi suhteid pereliikmetega või puudulikke probleemilahendusoskusi võivad aidata parandada erinevad sotsiaalprogrammid. Alkoholismi ja narkomaaniat on võimalik ravida sõltuvusraviga.

²⁰⁰ Põhimõte tuleneb LasteKS § 6 lg 1, mille kohaselt tuleb lapse heaolu tagamiseks ennetada lapse heaolu ja arengut ohustavaid riske.

Töö autori arvates on kõige problemaatilisemad riskifaktorid, mis ettekannetes välja toodi, eelkõige sisustamata vaba aeg, õpimotivatsiooni puudumine ja kriminaalse taustaga sõprade olemasolu. Töö autor leiab, et tegemist on riskifaktoritega, mille puhul on kõige raskem leida alaealise jaoks sobiv ja ka efektiivne mõjutusvahend. Üheks võimalikuks lahendiks on töö autori arvates lisakohustuste määramine. Lisakohustusena saab isikule määrata kohustust otsida endale töökoht või omandada üldharidus või eriala. Samuti saab keelata alaealise jaoks riskifaktoriteks olevate isikutega suhtlemise²⁰¹, kuid nende mõjutusvahendite elluviimisel tekivad sageli probleemid. Kohtutoimikus oli mitmel korral võimalik tuvastada, et vastavaid mõjutusvahendeid oldi juba kohaldatud, kuid soovitud mõju see ei olnud avaldanud. Ainult ühel juhul analüüsitud kohtutoimikus oleva info kohaselt mõjus alaealise paigutamine erikooli positiivselt. Tegemist oli ka ainukese juhtumiga, kus prokuratuur otsustas isiku suhtes menetluse lõpetada mõjutusvahendeid kohaldades.

Kohtumaterjalidest jäi kooli poolsetes iseloomustustes silma, et alaealisel, kellel on aegade jooksul tekkinud hariduses lüngad, on väga raske jätkata hariduse omandamist tavatingimustes. Koolide poolt koostatud iseloomustustel toodi korduvalt välja, et õppetöös maha jäädes hakkasid alaealised koolist rohkem puuduma või koolis olles ei täitnud korraldusi ning segasid kaasõpilasi. See toob töö autori arvates kaasa olukorra, kus alaealisel on väga palju sisustamata vaba aega nign ta ei ole kaasatud õiguskuuleaksse tegevusse. Sisustamata vaba aja puhul võiks töö autori arvates ühe lahendusena isikule määrata karistuse asemel üldkasulikku tööd.²⁰² Vältimaks alaealiste sattumist halba seltskonda võiks töö autori arvates aina enam kaaluda ka elektroonilist järelevalvet, sest sellisel juhul saab lapse tegevust paremini jälgida ning vajadusel sekkuda. Elektroonilise valve puhul on tegemist kohtu poolt määratud tähtaja jooksul rakendatavate liikumisvabaduse piirangutega, milleks kasutatakse isiku keha külge kinnitavaid elektroonilisi seadmeid. Aktiivjälgimissüsteemi töötab GPS²⁰³ põhimõttel ning seda toetab mobiilne positsioneerimine juhtudeks, kui GPS levi puudub. Aktiivjälgimissüsteemi kasutamise korral on võimalik kehtestada isikule lisaks kellaajalistele piirangutele ka teatud asukohtadesse kas lubatud või keelatud tsoone. Aktiivjälgimisseadme puhul on nähtav isiku

²⁰¹ Neid võimalusi näevad ette KarS § 75 lg 2, RT I, 30.12.2017, 29.

²⁰² Vangistuse või aresti asendamise üldkasuliku tööga näeb ette KarS 69, RT I, 30.12.2017, 29.

²⁰³ Lühend *global positioning system*. Otse tõlge: globaalne positsioneerimissüsteem.

liikumine igal ajahetkel ja keelatud tsooni sisenemise korral saadab seade häireteate keskusesse.²⁰⁴

Ühe võimalusena võiks töö autori arvates kaaluda karmimat sekkumist lapse ellu pidades silmas lapse parimaid huvisid. Praegusel juhul saab kohus kohaldada teatud mõjutusvahendeid vaid isiku eelneval nõusolekul. Siia kuulub näiteks sõltuvus- või muu ravi, üldkasulik töö ja muu asjakohane vabatahtlikult võetav kohustus. Teatud juhtudel, kui alaealine ohustab enda elu ja tervist, võiks kaaluda ka sundravi kohaldamist.

Sotsiaalsete ja perekondlike riskifaktorite praeguseks lahenduseks on peamiselt sotsiaalprogrammid, kus alaealised õigusrikkujad läbivad programmi koos oma vanematega või üksinda.²⁰⁵ Soome õigussüsteem tunneb lisaks ka aga lapse hoolekande sekkumise meetmeid. Olukordades, kus laps on ohtlik enda tervisele ja arengule, tuleb võimuorganitel viivitamata sekkuda. Sellisteks olukordadeks loetakse, kui alaealisel on sõltuvusprobleemid, alaealine paneb toime väärteotasemel kuritegusid või tema muu käitumine on ohtlik elule. Kõige raskemateks sekkumise viisideks on eestkostja muutmine, lapse asutamine lastekodusse või teistesse hoolekande asutustesse.²⁰⁶

Positiivse aspektina toob töö autor peamiselt välja alaealiste kaitsmise stigmatiseerimise eest. Kuigi KrMS § 12 lg 1 sätestab ette, et kohus võib kõrvale kalduda kohtuistungi avalikkuse printsiibist ning kuulutada istungi osaliselt või täielikult kinniseks alaealise huvides, seda ühelgi juhul ei tehtud. Töö autor leiab, et siin on see õigustatud, kuivõrd tegemist oli kokkuleppemenetlustega ning asja sisuliselt ei arutatud. Kaitsmine stigmatiseerimise eest avaldus eelkõige KrMS § 408¹ lg 1 kohaldamisega. Stigmatiseerimise vältimine on töö autori arvates eelkõige oluline, kui tegemist on isiku esmakordse õigusrikkumisega, mis päädib kriminaalkaristusega. Suuremas osas lahenditest ei nähtunud isiku isikukoodi ega nime. Mõnel juhul oli lahendis toodud vaid isiku eesnimi ning muud andmed puudusid. Süüdistatava nimi ja isikukood oli lahendites märgitud, kui isik oli lahendi tegemise ajal kaheksateistkümne aastane.

²⁰⁴ Andri Ahven, Anne Kruusement, Elektroonilise valve kohaldamine, lk 3, Kriminaalpoliitika analüüs Nr 2/2013 01.04.2013. Arvutivõrgus: file:///C:/Users/User/Downloads/13_2Elektroonilise_valve_kohaldamine.pdf 16.04.2018.

²⁰⁵ Võimalike sotsiaalprogrammide loetelu on leitav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/sotsiaalprogrammid>

²⁰⁶ F. Dünkel, J. Gryzwa, P. Horsfield, I. Pruin (EDS.), Juvenile Justice System in Europe, Current situation and reform developments, Vol. 1, lk 450.

Mõnel juhul oli isik, kelle andmed olid avalikustatud, teo toimepanemise ajal veel seitsmeteistkümne aastane.

Kuivõrd 2018. aasta seadusemuudatus annab võimaluse kohaldada ka alla kahekümne ühe aastastele mõjutusvahendeid²⁰⁷, siis võiks kohtulahendite avalikustamisel hoiduda samuti nende isikute andmete avalikustamisest. Seetõttu töö autor leiabki, et tegelikkuses võiks süüdistatava nimi ja isikukood olla varjatud, kuni isiku kahekümne esimese eluaastani, kui tema suhtes kohaldatakse mõjutusvahendeid. Seda muidugi juhul, kui tegemist ei ole juba kolmanda kriminaalkaristusega. Töö autor leiab, et sellistes eluaastates isikute puhul on võimalus, et nad on alles omandamas oma eriala ning sellise info avaldamine paneb nad tööturul ebasoodsasse olukorda, kuigi isik võib olla oma vigadest õppinud ja ühiskonda resotsialiseerunud.

Pekingi reeglite kohaselt peaks alaealise kinnipidamine olema kõige viimasem abinõu ning seda tuleks kohaldada võimalikult lühikest aega. Analüüsitud kohtulahendite puhul võib väita, et seda juhust on jälgitud. Vaid väga üksikutel juhtudel kasutati tõkendina isiku vahistamist. Peamiselt oli tõkendiks elukohast lahkumise keeld ja 2018 aasta lahendite puhul ei kohaldatud enamasti tõkendit üldse. Tõkendi valikul oli vahistamismääruses põhjendatud isiku kinnipidamine. Ainukeseks puudulikuks asjaoluks võib olla asjaolu, et vahistamise puhul ei jälgitud riigi peaprokuröri juhiseid, mille kohaselt tuleks tõkendite puhul kaasata lastekaitse seaduse §-le 35 pedagoogi või psühholoogi ja arsti, kes saavad vahistusmenetluse käigus avaldada arvamust alaealiselt vabaduse võtmise kohta kirjalikult või suuliselt.

Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi artikli 13²⁰⁸ kohaselt on lapsel õigus õigeaegsele ja hoolikale menetlusele. Siia alla kuulub ka mõistlik menetlusaeg. Tegemist on õigusega, mis on kõigil. Siiski leitakse, et alaealisele mõistlik menetlusaeg peaks olema lühem, kui seda on täiskasvanud süüteo toimepanijale.²⁰⁹ Soovituslikult tuleks alaealiste menetlused võimalikult kiiresti läbi viia. Siin ei ole samuti alust kohtumenetlusele etteheiteid teha. Ainukene problemaatiline asjaolu on see, et mida vanemad olid süüteo toimepannud isikud, seda pikemaks venis ka menetlusaeg, kuigi tegemist oli mitmel juhul samaliigiliste kuritegudega. Autori arvates võib sellist vahetegurit õigustada olukorrad, kus menetluse läbiviimine oli keerulisem või menetlustoimingute läbiviimine võttis rohkem aega. Seetõttu leiabki autor, et

²⁰⁷ Alus: KarS § 87 lg 7 ja KrMS § 308, RT I, 05.12.2017, 8.

²⁰⁸ Direktiiv 2016/800/EU, ELT L 132/1 21.05.2016.

²⁰⁹ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 seab eesmärgiks, et keskmiselt kestaks alaealise kahtlustatava puhul menetlus alla 1 kuu.

alust etteheidete tegemiseks ei ole.

Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta kohaselt tuleks alati julgustada kohtumenetluse alternatiivide kasutamist (lepitamine, kohtuväline menetlemine), kui nende abil on lapse parimaid huve võimalik kõige paremini teenida.²¹⁰ Antud juhtudel on asjad jõudnud siiski kohtusse, kuid positiivne on asjaolu, et tegemist ei ole ressursikulukate üldmenetlustega, vaid lühi- ja kokkuleppemenetlustega. Sellisel juhul on võimalik hoida ka menetluskulud võimalikud madalad.

Kui võrrelda analüüsitud kohtulahendeid kahel aastal, siis võib väita, et hetkel ei kajastu kohtulahendites seaduse muudatustest tulenevad mõjud. Töö autor oleks eeldanud, et kohtusse saabuvate menetluste arv tõuseb, kuivõrd alaealiste komisjonide tegevus lõppes. Samuti eeldas töö autor, et KarS § 87 mõjutusvahendite kataloogi laiendamine võiks tuua suurema normi kohaldamise. 2018. aasta alguses ei ole jõustunud kohtulahendeid rohkem, kui 2017. aastal samal perioodil. Seega hetkel ei ole alust väita, et alaealiste komisjonide kaotamise tõttu oleks kohtute töökoormus aasta esimestel kuudel suurenenud. Samuti ei avaldanud mõju mõjutusvahendite valiku suurendamine kuivõrd kohtud ei kohalda KarS §-i 87. Samuti ei väljendu menetluskulude määramisel erilist muudatust. Kohtud on juba varasemalt kasutanud võimalust jätta kohtukulud ja osaliselt sundraha riigi kanda.

Kokkuvõtteks leiab töö autor, et kriminaalmenetluse kohtupraktika vastab enamasti rahvusvahelisele ja siseriiklikule õigusele ja sellest tulenevatele kohustustele. Probleemiks on aga nende kohustuste täitmise kvaliteet, mis eelkõige väljendub kohtueelsete ettekannete läbiviimisel. Töö autor leiab, et paremini võiks olla tagatud alaealiste ära kuulamine ja arvamuse avaldamine viies läbi intervjuusid alaealistega, kus kajastatakse ka nende arusaam toimumust. Probleemne on ka alaealiste rehabiliteerimine ja mõjutamine õiguskuulekale teele. Kohtutoimikutest nähtus, et paljudel alaealistel on juba välja kujunenud kuritegelik karjäär. Analüüsitud kohtulahendite puhul oli enamik noori süsteemis juba varajasest noorusest ning siiani rakendatud mõjutusvahendid ei ole andnud soovitud tulemusi ning alaealiste korduvkuritegevus on tõsine probleem. Töö autori arvates on tegemist probleemiga, mille lahendamiseks tuleks kaasata rohkem sotsiaalteenuseid ning teatud juhtudel olla isikutele

²¹⁰ Euroopa Nõukogu, Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta, Vastu võetud 17.11.2010, lk 23, Trükis 2012, Arvutivõrgus: http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/GuidelinesChildFriendlyJustice_ET.pdf 27.02.2018.

karistuse määramisega karmimad. Näiteks sõltuvusravi vabatahtlikus lisakohustusena, kui see ohustab alaealise elu ja tervist.

6. Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö teemaks on autor valinud alaealiste suhtes läbiviidud kriminaalmenetluse vastavuse siseriikliku õiguse ja rahvusvahelise regulatsiooni ning juhistega. Käesoleva magistritöö eesmärgiks on vastata küsimusele, kas Eesti kriminaalmenetluse kohtupraktika vastab siseriikliku õigusele ning rahvusvahelistele juhistele? Lisaks uurib töö autor - mis mõjutab alaealise kriminaalset käitumist; kuidas erineb alaealine süüteo toimepanija täiskasvanud süüteo toimepanijast; kuidas kujunes välja alaealiste erisubjektsus kriminaalmenetluses; milline on alaealisi puudutav siseriiklik ja rahvusvaheline regulatsioon. Töö autor toob välja kitsaskohad regulatsioonis ja kriminaalmenetluses tuginedes analüüsitud kohtulahenditele ja -toimikutele ning pakub välja võimalikke lahendusi. Kohtupraktika, mida käesolevas töös analüüsitakse, on perioodist 12.01.2017-12.03.2017 ja 12.01.2018-12.03.2018.

Alaealised on üheks problemaatilisemaks vanusegrupiks meie ühiskonnas Tegemist on vanusegrupiga, kes täisealiseks saades peaksid panustama meie ühiskonda kui täisväärtuslikud kodanikud. Kui kohtumenetluse ajal peetakse silmas lapse parimaid huvisid ning alaealise käitumist üritatakse pigem muuta rehabiliteerivate meetodite kui karistamisega, siis jääb alati lootus, et alaealine väljub süsteemist ja alustab õiguskuulekat elu.

Alaealiste kuritegevust iseloomustavad asjaolu, et alaealised on kriminaalselt kõige aktiivsem vanusegrupp. Oluline on õigete vahenditega mõjutada alaealist, et ta ei paneks toime korduvaid rikkumisi ning hoiduks nii öelda kuritegelikust karjäärist. Suur osa laste poolt toime pandud õigusrikkumistest on juhuslikud, kahjuta või väikese kahjuga pisirikkumised. Siia hulka kuuluvad näiteks alkoholi tarvitamine, suitsetamine, pisivargused ning liiklusnõuete rikkumised.

Töö autori arvates on peamised rahvusvahelised konventsioonid, mis puudutavad laste õigusi ja on selle magistritöö raames relevantssed, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, Euroopa põhiõiguste harta, kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt ja lapse õiguste konventsioon. Siseriiklikust õigusest omavad kõige enam tähtsust KarS, KrMS ja LasteKS.

Menetluspraktikaga tutvumine illustreeris, et laste poolt toime pandud õigusrikkumised on peamiselt väikese kahjuga pisirikkumised. Nende hulka kuulusid peamiselt pisivargused. Mitte kõik kuriteod ei olnud kergemat laadi. Esines ka kehalist väärkohtlemist ning narkootiliste ainete käitlemisega seotud kuritegusid.

Perioodil 12.01.2017-12.03.2017 on jõustunud 21 kohtulahendit 31 isiku suhtes, kes olid sündinud aastal 1999 või hiljem. Mitte ükski kohtumenetlus, mis lõppes jõustunud kohtulahendiga, ei ole läbiviidud üldmenetluses. 15 lahendit on jõudnud lahenduseni kokkuleppemenetluse teel ning 6 lahendit lühimenetluse raames. Magistritöö raames tutvus töö autor kohapeal 12 kohtutoimikuga ning 8 lahendiga Riigi Teatajas. Kahele lahendile ega toimikule ei võimaldatud ligipääsu

Alaealised panid peamiselt toime varavastaseid kuritegusid (7 kohtuasja). Siia hulka kuulus röövimine (KarS § 200) ja vargus (KarS § 199). Kuriteod pandi toime enamasti grupis. Kõige enam kohaldati karistusena vangistust koostoimes KarS § 74 lg 1 ehk isik vabastati karistusest tingimisi allutamisega käitumiskontrollile. Lisaks käitumiskontrollile nähti alaealistele ette lisakohustuse, milleks olid näiteks kohustus mitte tarvitada alkoholi, mitte omada või tarvitada narkootilisi või psühhotroopseid aineid, kohustus otsida endale töökoht, omandada üldharidus või eriala, kohustus alluda ettenähtud ravile või osaleda sotsiaalprogrammis.

Perioodil 12.01.2018-12.03.2018 on jõustunud 18 kohtulahendit 20 isiku suhtes, kes olid sündinud aastal 1999 või hiljem. 16 analüüsitud lahendist ei jõudnud tulemuseni ei ole läbiviidud üldmenetluses. 12 lahendit on jõudnud lahenduseni kokkuleppemenetluse teel ning 4 lahendit lühimenetluse raames. 2 kriminaalasja puhul andmed puuduvad, kuivõrd kohtud ei väljastanud kohtulahendit ning need ei ole saadaval ka Riigi Teatajas. Magistritöö raames tutvus töö autor kohapeal 11 kohtutoimikuga ning 6 lahendiga Riigi Teatajas

Alaealised panid peamiselt toime varavastaseid kuritegusid (9 kohtuasja). Peamiselt pandi toime peamiselt röövimisi grupis (KarS § 200 lg 2 punkt 7), aga ka varguseid grupis (KarS § 199 lg 2 punkt 7). Kõige enam kohaldati karistusena vangistust koostoimes KarS § 74 lg 1 ehk isik vabastati karistusest tingimisi allutamisega käitumiskontrollile. Kolmel juhul määrati isikutele reaalne vangistus.

Menetluspraktika analüüsi puhul ei tuvastanud töö autor ühtegi suurt rikkumist. Töö autor leiab, et kriminaalmenetluse kohtupraktika vastab enamasti rahvusvahelisele ja siseriiklikule õigusele

ja sellest tulenevatele kohustustele. Probleemiks on aga nende kohustuste täitmise kvaliteet, mis eelkõige väljendub kohtueelsete ettekannete läbiviimisel. Töö autor leiab, et paremini võiks olla tagatud alaealiste ärakuulamine ja arvamuse avaldamine viies läbi intervjuusid alaealistega, kus kajastatakse ka nende arusaam toimunust.

Probleemne on ka alaealiste rehabiliteerimine ja mõjutamine õiguskuulekale teele. Kohtutoimikutest nähtus, et paljudel alaealistel on juba välja kujunenud kuritegelik karjäär. Analüüsitud kohtulahendite puhul oli enamik noori süsteemis juba varajasest noorusest ning siiani rakendatud mõjutusvahendid ei ole andnud soovitud tulemusi ning alaealiste korduvkuritegevus on tõsine probleem. Töö autori arvates on tegemist probleemiga, mille lahendamiseks tuleks kaasata rohkem sotsiaalteenuseid ning teatud juhtudel olla isikutele karistuse määramisega karmimad. Näiteks sõltuvusravi vabatahtlikus lisakohustusena, kui see ohustab alaealise elu ja tervist.

Juveniles in criminal proceedings – case-law accordance with the domestic law and International guidelines in the period 12.01.2017-12.03.2017 and 12.01.2018-12.03.2018

Summary

The subject of this thesis is the compliance of criminal proceedings application to juveniles to national laws and international regulations and guidelines. The purpose of this thesis is to answer the question - does the criminal proceedings concerning juvenile offenders are in compliance with national laws and international regulations and guidelines? The author of this thesis also answers the following questions - what affects the criminal conduct of a juvenile; how does a juvenile offender differ from an adult offender and how are they treated in the criminal proceedings and what is the regulation in national law and international law concerning juvenile offenders. The author of this thesis tries to bring out the shortcomings in the regulations and in the criminal proceedings on the basis of court judgements and case files that the author of this thesis analyzed. The author also offers some solutions to fix those shortcomings. Cases that are analyzed in this thesis are from the period of 12.01.2017-12.03.2017 and 12.01.2018-12.03.2018.

Juveniles are one of the most problematic age groups in society. It is an age group that when becoming adults they should play a full and constructive role in society. If the best interests of the child are kept in mind during the criminal proceedings and the child behavior is changed through rehabilitating methods rather than punishment, there is always hope that the minor will leave the system and start a law-abiding life.

Juvenile delinquency is characterized by the fact that juveniles are the most criminally active age groups. It is important to have the right means to affect a juvenile not to commit an offence repeatedly and thus avoid a criminal career. Big part of the offences that juveniles commit are occasional, without damage or with small damage. For example, alcohol consumption and smoking while being underage, petty larceny and traffic offences.

Main international regulations considering juveniles are the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Charter of Fundamental Rights of the European Union, International Covenant on Civil and Political Rights and Convention on the Rights of the Child. From the natural law the most important regulations are in the Penal Code, Code of Criminal Procedure and Child Protection Act.

The case files illustrated and confirmed that offences committed by juveniles are mostly with small damage petty offences. That included mostly petty larceny, but there were more serious crimes. or example, physical abuse and handling narcotic drugs and psychotropic substances.

During the period of 12.01.2017-12.03.2017 there were 21 court judgments regarding 31 juveniles, who were born in 1999 or later. Not one of the cases was heard in general proceedings. 15 cases were solved in settlement proceedings and 6 cases were solved in alternative proceedings. The author of this thesis examined 12 case files and read 8 court judgements from Riigi Teataja. There were 2 cases where the court did not give permission to examine the case file nor did not send a judgement.

Juveniles committed mostly offences against property (7 cases). That included robbery (Penal Code § 200) and theft (Penal Code § 199). Offences were mostly committed in groups. The most used punishment was probation with subjection of offender to supervision of conduct (Penal Code § 74). The court also imposed the following obligations: not to consume alcohol; not to possess or use narcotic drugs or psychotropic substances; to seek employment, acquire general education or a profession within the term determined by the court; to undergo the prescribed treatment if the offender has previously consented to such treatment; to participate in social programmes.

During the period of 12.01.2018-12.03.2018 there were 18 court judgments regarding 20 juveniles, who were born in 1999 or later. Not one of the cases that was analyzed was heard in general proceedings. 12 cases were solved in settlement proceedings and 4 cases were solved in alternative proceedings. There were 2 cases where there was no information about the judgement in Riigi Teataja and the courts did not forward the judgements via e-mail. The author of this thesis examined 11 case files and read 6 court judgements from Riigi Teataja.

Juveniles committed mostly offences against property (9 cases). That included robbery and theft that were committed by a group. The most used punishment was probation with subjection of offender to supervision of conduct (Penal Code § 74). In three cases the juvenile was sentenced with imprisonment.

In the analysis of the criminal proceedings according to the national law and international regulation and guidelines, the author did not see any serious infringements. The author of the thesis finds that the criminal proceedings caselaw is in accordance with the national law and international regulation and guidelines. The real problem is in the quality of how those

guidelines and regulations are fulfilled and it mostly shows in the quality of pre-trial reports that were drawn up by a probation officer. The author of this thesis finds that the pre-trial reports should have more information about what the juvenile thinks of the actions that he has caused. That kind of information should be collected by conducting individual interviews with the juvenile offender.

There is also a problem with rehabilitation and affecting the juveniles on a law-abiding path. A lot of the juveniles, that were the offenders in the analyzed criminal proceedings, had already a criminal career. Most of the juveniles have been in the system for many years and the measures to change their behavior have not had an effect. The author of this thesis finds that it is a problem that may be solved by offering more social services and in some cases inflict harsher punishment. For example, the treatment for drug or alcohol dependency should not be voluntary if the substance abuse affects the juveniles health and life.

Kasutatud kirjandus

Kasutatud normatiivmaterjal

1. Alaealiste mõjutusvahendite seadus, RT I, 30.12.2015, 75.
2. Eesti Vabariigi põhiseadus, RT I, 15.05.2015, 2.
3. Euroopa Liidu põhiõiguste harta 2012/C 326/02, Euroopa Liidu Teataja C 326/391.
4. Euroopa parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/800/EU, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise. ELT L 132/1 21.05.2016 Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:32016L0800> 27.02.2018.
5. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2000, 11, 57.
6. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega nr 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr 1, 4, 7, 9, 10 ja 11 ratifitseerimise seadus, RT II 1996, 11, 34.
7. Karistusseadustik, RT I, 07.07.2017, 5.
8. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt, RT II 1994, 10,11.
9. Kohtute seadus, RT I, 28.12.2017, 16
10. Kriminaalhooldusseadus, RT I, 05.12.2017, 7.
11. Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 07.07.2017, 7.
12. Lapse õiguste konventsioon, vastu võetud 20.11.1989, RT II 1996, 16, 56.
13. Laste õiguste konventsioon, RT II 1996, 16, 56.
14. Lastekaitse seadus, RT I, 28.11.2017, 19.
15. Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, RT I, 25.10.2017, 1.
16. United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, The Riyadh Guidelines. General Assembly resolution 45/112, 1990). Arvutivõrgus: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r112.htm> 27.02.2018
17. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"). Arvutivõrgus: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf> 27.02.2018

Kasutatud kirjandus

1. Anna Markina, Beata Žarkovski. Laste Hälbiv käitumine Eestis, lk 37. Tallinn 2014 Justiitsministeerium.
2. Eerik Kergandberg, Priit Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik kommenteeritud väljaanne. Kirjastus Juura, Tallinn 2012.
3. Frieder Dünkel, Joanna Grzywa, Philip Horsfield, Ineke Pruin, Juvenile Justice System in Europe, Current Situation and Reform Developments, Vol. 4, Mönchengladbach 2010, Forum Verlag Godesberg.
4. Frieder Dünkel, Joanna Gryzwa, Philip Horsfield, Ineke Pruin (EDS.) Juvenile Justice System in Europe. Current situation and reform developments Vol. 3. Forum Verlag Godesberg 2010
5. Frieder Dünkel, Joanna Gryzwa, Philip Horsfield, Ineke Pruin (EDS.) Juvenile Justice System in Europe. Current situation and reform developments Juvenile Justice System in Europe, Vol. 1, Forum Verlag Godesberg 2010
6. Jaan Ginter, Heldur Saarsoo, Jaan Sootak. Alaealiste õigusrikkumised, Kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt, Tartu 200, kirjastus Juura.
7. Jaan Sootak. Karistusõigus, Üldosa. Tallinn 2010, kirjastus Juura.
8. Jaan Sootak. Kriminaalpoliitika, lk 36, Tallinn 2015 kirjastus Juura.
9. Joan McCord, Cathy Spatz Widom and Nancy A. Crowell (eds.). Juvenile Crime, Juvenile Justice. Panel on juvenile Crime: Prevention, Treatment, and Control. National Academy Press, Washington DC 2001.
10. Jüri Saar. Kriminaalpsühholoogia, lk 169, Tallinn 2007, kirjastus Juura.
11. Karmen Turk. Alaealised erikoolis: lapse õiguste rahvusvahelised standardid *versus* Eesti karistuspoliitika. Vaateid õiguspoliitikale: artiklite kogumik, Avatar Holding OÜ 2008.
12. Majone Steketee, Marit Moll, Andreas Kapardis (eds.), Juvenile delinquency in six new EU member states: Crime, risky behaviour and victimization in the capital cities of Cyprus, Czech Republic, Estonia, Lithuania, Poland and Slovenia. Verwey-Jonker Instituut, 2008.

Muu kasutatud materjal

1. Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe, Kuriteo toime pannud alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses, Narva-Jõesuu, 21.02.2018. Arvutivõrgus:

- <http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/Kuriteo%20toime%20pannud%20alaealiste%20erikohtlemine%20kriminaalmenetluses.pdf> 20.04.2018.
2. Andres Aru, Kristi Paron, Lapse parimad huvid, Iuridica VI 2015.
 3. Andri Ahven, Anne Kruusement, Elektroonilise valve kohaldamine, lk 3, Kriminaalpoliitika analüüs Nr 2/2013 01.04.2013. Arvutivõrgus: file:///C:/Users/User/Downloads/13_2Elektroonilise_valve_kohaldamine.pdf 16.04.2018.
 4. Andri Ahven, Kätlin-Chris Kruusmaa, Anu Leps, Kaire Tamm, Brit Tammiste, Krister Tüllinen, Stanislav Solodov, Mari-Liis Sööt, Kuritegevus Eestis 2017, Tallinn 2017, lk 26 Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf 07.02.2017
 5. Andri Ahven; Anu Leps; Brit Tammiste; Jako Salla; Kaire Tamm; Kristel Kraas; Krister Tüllinen; Krõõt Kristiina Kaldur; Kätlin-Chris Kruusmaa; Pilleriin Lindsalu; Rainer Rohtla; Stanislav Solodov; Taavi Kõiv. Kuritegevus Eestis 2015, lk 16. Tallinn 2016. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_2015.pdf 07.02.2018
 6. Andri Ahven; Anu Leps; Brit Tammiste; Kaire Tamm; Krister Tüllinen; Kätlin-Chris Kruusmaa; Stanislav Solodov; Mari-Liis Sööt. Kuritegevus Eestis, Tallinn 2017, lk 26. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_arengusuundade_taitmine_2016_lisa.pdf 07.02.2018
 7. Andri Ahven; Urvo Klopets; Kristel Kraas; Kätlin-Chris Kruusmaa; Anu Leps; Pilleriin Lindsalu; Kerli Palu; Rainer Rohtla; Jako Salla; Laidi Surva; Brit Tammiste. Kuritegevus Eestis 2014, lk 20. Tallinn 2015. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuritegevus-eestis-2014> 07.02.2018
 8. Andri Ahven; Urvo Klopets; Kätlin-Chris Kruusmaa; Anu Leps; Jako Salla; Laidi Surva; Mari-Liis Sööt; Brit Tammiste. Kuritegevus Eestis 2013, lk 16. Tallinn 2014. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/18._kuritegevus_eestis_2013.pdf 07.02.2018

9. Andri Ahven; Urvo Klopets; Kätlin-Chris Kruusmaa; Anu Leps; Pilleriin Lindsalu; Jako Salla; Laidi Surva; Mari-Liis Sööt, Kuritegevus Eestis 2012. 31.07.2013. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/17._kuritegevus_eestis_2012_0.pdf 07.02.2018
10. Eesti elanike arv KOV-de lõikes seisuga 01.01.2017, Siseministeerium, arvutivõrgus: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Rahvastiku_statistika/eesti_elanike_arv_kov_01.01.2017.pdf 15.04.2018.
11. Ennetusprogramm „Puhas tulevik“ tutvustus. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ennetusprogrammi-puhas-tulevik> 18.03.2018
12. Euroopa Nõukogu. Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. Vastu võetud 17.11.2010. Trükk 2012. Arvutivõrgus: http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/GuidelinesChildFriendlyJustice_ET.pdf 27.02.2018
13. Jaan Sootak, Alaealiste kriminaalõigus – õigusdogmaatika ja seadusandluse eripära. Eesti Jurist, nr 1.
14. Josine Junger-Tas, Scott H. Decker (eds.), International Handbook of Juvenile Justice; Springer 2006,
15. JUHIS Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses, Riigi Peaprokurör 29.06.2007 nr RP-1-4/07/8. Arvutivõrgus: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20juhis%20alaealiste%20%C3%BChetaoliseks%20erikohtlemiseks%20krim.menetluses%2028.06.2007.pdf 07.02.2018
16. Jüri Saar doktoritöö õigusvastane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid.
17. Kaire Tamm, Alaealiste õigusrikkujate kohtlemise põhimõtted, ajakiri Märka Last 2018, arvutivõrgus: <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2017/11/22/alaealiste-oigusrikkujate-kohtlemise-pohimotted/> 16.04.2018.
18. Konflikti lahendamise programm ART. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/konflikti-lahendamise-programm-art> 18.03.2018
19. Koostanud Jaanus Heinsar. Statistikaamet. Laste heaolu, Tallinn 2013. Arvutivõrgus: https://www.stat.ee/valjaanne-2013_laste-heaolu 07.02.2018 07.02.2018
20. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kriminaalpoliitika/kriminaalpoliitika-arengusuunad-aastani-2018> 30.03.2018

21. Kristin Rammus. Pressiteade: Muudatused alaealiste õigusrikkujate kohtlemise süsteemis toetavad noore abivajajaga tõhusamat tegelemist. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/et/uudised/muudatused-alaealiste-oigusrikkujate-kohtlemise-susteemis-toetavad-noore-abivajajaga> 01.02.2018.
22. Mitmedimensiooniline pereteraapia MDFT. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/mitmedimensiooniline-pereteraapia-mdft> 18.03.2018
23. Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu juurde. Eelnõu 453 SE I.
24. Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu juurde. Eelnõu 453 SE II.
25. Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku, karistusregistri seaduse, kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse, riigilõivuseaduse, riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse ning riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde. Kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 578 SE.
26. Seletuskiri lastekaitseseaduse eelnõu juurde. Lastekaitseseadus 677 SE.
27. Seletuskiri sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde. Eelnõu 360 SE.
28. Thomas Hammarberg. The Principle of the Best Interests of the Child – What it Means and What it Demands from Adults, Lecture, Starsbourg, 30.05.2008. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16806da95d> 04.03.2018.

Kohtulahendid

1. Harju Maakohus 1-16-10580 – toimikuga tutvutud.
2. Harju Maakohus 1-16-10918 – toimikuga tutvutud.
3. Harju Maakohus 1-16-11091 – toimikuga tutvutud.
4. Harju Maakohus 1-16-1226 - toimikuga tutvutud.
5. Harju Maakohus 1-18-0829 - toimikuga tutvutud.
6. Harju Maakohus 1-17-10932 - toimikuga tutvutud.
7. Harju Maakohus 1-17-1135 - toimikuga tutvutud.

8. Harju Maakohus 1-17-11358 - toimikuga tutvutud.
9. Harju Maakohus 1-17-11721 - toimikuga tutvutud.
10. Harju Maakohus 1-17-1376 - toimikuga tutvutud.
11. Harju Maakohus 1-17-629 - toimikuga tutvutud.
12. Harju Maakohus 1-17-955 - toimikuga tutvutud.
13. Harju Maakohus 1-18-0717 - toimikuga tutvutud.
14. Pärnu Maakohus 1-16-11283.
15. Pärnu maakohus 1-17-11242.
16. Pärnu Maakohus 1-17-1442.
17. Pärnu Maakohus 1-17-466.
18. Pärnu Maakohus 1-17-830.
19. Pärnu Maakohus 1-18-550.
20. Pärnu Maakohus 1-18-601.
21. Riigikohtu lahend 3-1-1-14-06.
22. Riigikohtu lahend 3-1-1-43-06.
23. Riigikohtu lahend 3-1-1-76-07.
24. Riigikohtu lahend 3-1-1-77-11.
25. Riigikohtu lahend 3-1-1-99-06.
26. Riigikohtu lahend 1-17-8281/21.
27. Tartu Maakohus 1-16-10064 - toimikuga tutvutud.
28. Tartu Maakohus 1-16-11603 - toimikuga tutvutud.
29. Tartu Maakohus 1-17-1019 - toimikuga tutvutud.
30. Tartu Maakohus 1-17-11156 - toimikuga tutvutud.
31. Tartu Maakohus 1-17-11267 - toimikuga tutvutud.
32. Tartu Maakohus 1-17-11444 - toimikuga tutvutud.
33. Tartu Maakohus 1-17-1262 - toimikuga tutvutud.
34. Tartu Maakohus 1-17-1297 - toimikuga tutvutud.
35. Tartu Maakohus 1-17-677 - toimikuga tutvutud.
36. Tartu Maakohus 1-18-121 - toimikuga tutvutud.
37. Viru Maakohus 1-16-10147.
38. Viru Maakohus 1-16-11039.
39. Viru Maakohus 1-17-11621.
40. Viru Maakohus 1-17-11846.

41. Viru Maakohus 1-17-796.

42. Viru Maakohus 1-18-898.

Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, _____ Laura Jõgisoo _____,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthitsentsi) enda loodud teose
_____ ALAEALISED KRIMINAALMENETLUSES – KOHTUPRAKTIKA VASTAVUS
SISERIIKLIKULE SEADUSELE JA RAHVUSVAHELISTELE REGULATSIOONIDELE
JA JUHISTELE PERIOODIL 12.01.2017-12.03.2017 JA 12.01.2018-12.03.2018, _____,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ PhD Andreas Kangur _____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihthitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **23.04.2018.**